

УДК 336.27:338.431(477)

*М.Я. ДЕМ'ЯНЕНКО, доктор економічних наук,
професор, академік НААН,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач відділення фінансів, обліку та інвестицій
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»*

Кредитний фактор сталого розвитку аграрного сектору України

Постановка проблеми. З переходом до ринкових відносин сільськогосподарського виробництва відбулася заміна прямого бюджетного фінансування на систему переважного самофінансування. Водночас це зумовило розширення використання кредиту і його впливу на економічні процеси. Але незважаючи на те, що процентні ставки залежать від загальної кон'юнктури ринку, не можна применшувати роль пільгового кредитування з участю держави під спеціальні інвестиційні програми, в тому числі підтримку нових форм господарювання. Останнє стосується аграрного сектору економіки, де відбулися кардинальні зміни як за формами господарювання, так і формами економічних відносин, в основу яких покладена приватна власність, у тому числі й на землю. Саме ці зміни найсуттєвіше вплинули на фінансові відносини та особливо на забезпеченість сільськогосподарських виробників кредитними ресурсами.

Практика показала, що особливо це важливо у період становлення ринкових відносин, коли ще не діють повною мірою ринкові механізми. Тому в таких умовах вагомим

значення набуває адаптація фінансово-кредитних механізмів до специфіки галузі.

Питання удосконалення фінансово-кредитних відносин з аграрним сектором досліджуються багатьма економістами. Але вирішення питання в цілому як окремої проблеми з урахуванням специфіки галузі й зарубіжного досвіду висвітлюється недостатньо. Дослідження зазначених питань тісно пов'язано із врахуванням зміни власності та форм господарювання, оскільки в нових умовах у сільському господарстві створені нові організаційні форми господарювання, які потребують відповідного методологічного і методичного обґрунтування нових форм кредитних відносин у новому економічному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як правило, зміст «кредитного забезпечення» пов'язується з наданням банками кредитів. Проте в ринкових умовах зміст цієї категорії розширюється. Адже крім банків кредиторами виступають також небанківські підприємницькі структури. З іншого боку, «кредитне забезпечення» не рівнозначне кредитуванню.

Кредитні відносини у сільському господарстві особливо інтенсивно досліджува-

© М.Я. Дем'яненко, 2014

лись у період реформування аграрного сектору, змін форм господарювання та власності. Суттєвий внесок у дослідження кредитних відносин у цей період зробили: В.М. Алексійчук [1,2], В.Я. Амбросов [3], О.Є. Гудзь [5,6], Д.С. Олійник [9], К.С. Пиріг [10], П.А. Стецюк [14], Р.Н. Черний [15], Н.Л. Серова [17], Р.А. Слав'юк [18] і зарубіжні вчені [13, 15-16, 19-21].

Кредитне забезпечення окремі економісти розглядають як систему фінансових відносин, яка включає заходи щодо здійснення безпосередніх відносин банківських та позабанківських кредиторів із позичальниками з приводу організованих і неорганізованих форм одержання кредитів та їх повернення. Як система кредитне забезпечення включає не тільки цю специфічну групу відносин, але й відповідні інструктурні та інституційні ланки [2].

Уточнені теоретичні положення покладені в основу концепції розвитку кредитного забезпечення аграрного сектору, основні складові якої: *банківське кредитування* – має розвиватися запровадженням механізмів стимулювання надання середньо- та довгострокових кредитів комерційними банками й іншими фінансовими структурами сільськогосподарським підприємствам і введенням диференційованих процентних ставок за кредитами з використанням можливості бюджету [4];

позабанківське кредитування – слід розширювати комерційне кредитування, стимулювання розвитку реалізації сільськогосподарської продукції за форвардними контрактами; запровадження тендерної форми обслуговування бюджетних кредитів, розробка механізмів мікрокредитування;

запровадження іпотечного кредитування під заставу землі: розвиток кредитної інфраструктури – формування Аграрного банку та фінансово-промислових груп за участю комерційних банків [5];

механізми гарантування повернення кредитів – передбачає організацію державної реєстрації нерухомості, розвиток оціночної й страхової діяльності, застави майна та особливо земельних ділянок, функціонування гарантійних фінансово-кредитних установ [11].

Мета статті – опрацювання ефективної системи кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників у ринкових умовах.

Виклад основних результатів дослідження. Трансформаційні процеси в аграрному секторі економіки негативно позначилися на сільському господарстві, насамперед із фінансових позицій, оскільки запропонована система кредитування аграрного сектору не змогла на належному рівні забезпечити сільськогосподарських виробників кредитними ресурсами.

Сталося так із об'єктивних і суб'єктивних причин. Серед об'єктивних причин, насамперед, та, що у сільському господарстві мають справу з *біологічними активами*, що вимагає при формуванні системи кредитних відносин із сільськогосподарськими виробниками врахування ряду *специфічних умов*.

Перше – кредити мають надходити у певні, обумовлені технологією виробництва, терміни. Запізнення надходження фінансових ресурсів у процес виробництва в такому випадку практично не компенсується наступним фінансуванням, оскільки у сільськогосподарському виробництві технологічний процес здебільшого не можна ні прискорити, ні уповільнити. Саме тому фінансові ресурси мають надходити у визначені технологією строки.

Друге – кредитні кошти залучаються у виробничий процес на тривалий період, який може вимірюватися роками. Відволікання на такий період з обороту фінансових ресурсів *підвищує кредитосмність галузі*.

Третє – неритмічність процесу виробництва, а отже, й неритмічність потреби у кредитних ресурсах.

Четверте – оскільки об'єктом виробництва в сільському господарстві є біологічні об'єкти, які контактують із навколишнім середовищем упродовж тривалого часу, підвищується ризиковість господарювання, а отже, можливість втрат. Це вимагає додаткових витрат на страховий захист у процесі виробництва сільськогосподарської продукції.

Зазначене, а також великі обсяги незавершеного виробництва, специфічність застави (майбутній урожай, худоба тощо), сезонний розрив між надходженням коштів та їхнім витрачанням, уповільнений обсяг обіго-

вих засобів, значний вплив інфляційних процесів через тривалість виробничого циклу; наявність великих обсягів орендованих активів (землі), відсутність гарантії збуту продукції та малий період її реалізації, а також підвищена ризикованість одержання стабільних позитивних фінансових результатів від господарської діяльності, ускладнювали кредитні відносини сільськогосподарських виробників у всі часи.

При здійсненні реформ в аграрному секторі більшість наведених положень не враховувалась (або враховувалась не повною мірою), вважалося, що кожний суб'єкт господарювання має (і може) придбавати кредитні ресурси на кредитному ринку за ринковою ціною. Рівновага (цінова) мала досягатися через дотримання попиту та пропозиції.

У процесі практичної діяльності такий підхід виявився нежиттєздатним. Реальні відносини на кредитному ринку були набагато складнішими, ніж уявлялося, й така універсальна модель не спрацювала.

З'ясувалося, що абсолютна більшість сільськогосподарських виробників на таких умовах на кредитному ринку не змогли придбавати (залучати) кредитні ресурси навіть теоретично. Саме на це у свій час звертав увагу Д. Рикардо, коли стверджував, що **норма проценти регулюється не обліковим % Англійського банку**, а нормою прибутку, яку можна одержати при витраті капіталу і яка зовсім не залежить від кількості або вартості грошей. Якщо банк стягував **менший %**, ніж його ринкова норма, то немає меж тієї суми, яку він би таким чином міг позичити, але якщо цей % вищий від ринкової норми, то тільки марнотрати згодилися б брати позичку.¹

У практичному плані так і сталося, як передбачав учений. Кредитні ставки для сільськогосподарських виробників зразу ж стали непідйомними, оскільки їхній рівень значно перевищував рентабельність (табл.1). Щоправда, вони поступово знижувались, але не настільки, щоб стати нижчими за рентабельність (табл.1).

1. Вартість банківських кредитів для сільськогосподарських підприємств України

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Середньозважені процентні ставки за кредит, %	56,0	33,0	26,0	20,0	18,0	17,0	16,0	18,0	24,0	27,0	25,0	25,0
За умови компенсації частки відсоткових ставок, %	38,0	9,0	15,8	7,7	7,9	7,4	8,1	8,5	12,0	15,4	15,5	19,0
Рівень рентабельності (збитковості) сільськогосподарського виробництва, %	-1,0	2,7	2,2	1,1	8,1	6,8	2,8	15,6	13,1	13,4	20,7	24,0

Джерело: Власні дослідження.

Через такі дії на кредитному ринку стосовно аграрного сектору створилася кризова ситуація, яка негативно вплинула як на сільське господарство – надходження кредитів в аграрний сектор практично припинилося, так і на банки – вони втрачали потенційно кредитосімний сегмент економіки.

Вихід було знайдено через здешевлення кредитів частковою компенсацією процентних ставок за рахунок бюджетних коштів. Практично ця ідея була реалізована постановою Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2000 року № 398 «Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт». Цим документом було розпочато новий етап формування системи кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Відповідно до цієї постанови у Держбюджеті України з'явилася цільова програма «Часткова компенсація ставки за кредитами комерційних банків», що надається сільськогосподарським виробникам для проведення польових робіт, якою передбачалися послідовність і механізми реалізації даної програми.

Зокрема, спочатку віддавалися переваги сільськогосподарським виробникам, які укладають договори пільгового кредитування з найменшою відсотковою платою за кредит, що не мали *заборгованості* з виплати заробітної плати, Пенсійному фонду, кредити залучали на термін до 6 міс. і страхували врожай сільгоспкультур. Для інших

¹ Рикардо Д. Соч. Т.1/ Д. Рикардо. – М. Госполитиздат, 1995. – С. 298.

підприємств кредити надавалися тільки на закупівлю сільськогосподарської продукції безпосередньо у її виробників.

Пізніше була врахована потреба аграрних підприємств у довгострокових кредитах за програмою фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення коротко- і довгострокових (до 3-х років) кредитів [3]. У подальшому компенсації надавалися на конкурсній основі підприємствам АПК, які залучили кредити, за умови, що ставка по кредитах банків не перевищувала 21 % по короткострокових кредитах, 20 – довгострокових і 27 % – по кредитах кредитних союзів у національній валюті. Якщо ж ставки кредитування були вищими, компенсація не надавалася. Необхідність введення даного обмеження зумовлювалася негативною практикою укладання банками додаткових угод за надання консультаційних послуг, комерційних й інших, що, в свою чергу, призводило до дорожчання пільгових кредитів.

У подальшому за ініціативою Міністерства аграрної політики та продовольства України було змінено механізм надання компенсацій кредитних ставок по кредитах банків для сільськогосподарських підприємств. Відповідно до проекту постанови Кабінету Міністрів «Про внесення змін у порядок використання засобів» у держбюджеті на здійснення фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення коротко- і середньострокових кредитів, Міністерство здійснює компенсацію частини сплаченої процентної ставки підприємствам АПК по залучених ними в банках коротко- і

середньострокових кредитах, а також короткострокових кредитах, залучених у кредитних союзах. Тобто, відшкодування відсоткової ставки надавалося не комерційним банкам, а підприємствам – позичальникам.

Таку компенсацію одержували на конкурсній основі підприємства АПК на обсяги використаних ними протягом року кредитних ресурсів. Порядком використання коштів у наступному році встановлювалася нова верхня гранична межа відсоткової ставки банків, при якій поширювався механізм здешевлення відсоткової ставки по залучених кредитах не вище **18%** річних у національній валюті, **23%** річних для кредитів, наданих кредитними союзами у національній валюті, та **12%** річних в іноземній валюті, а по середньострокових кредитах вона не повинна була перевищувати **17%** річних у національній та **11%** річних в іноземній валюті. Крім того, постановою передбачалося зняття обмеження на купівлю сільськогосподарської техніки виключно «вітчизняного виробництва», що дало можливість сільськогосподарському виробнику права вибору на закупівлю сільськогосподарської техніки.

Завдяки таким підходам: *по-перше*, суттєво поліпшилася динаміка кредитних надходжень в аграрний сектор – у 2010 році порівняно з 2000-м розмір кредитних вкладень збільшився майже у 6 разів;

по-друге, стабілізувався відносний рівень залучення пільгових кредитів, їхня частка у загальному обсязі за період дії механізму бюджетної підтримки становила в окремі роки 80% (табл. 2);

2. Кредитування сільськогосподарських підприємств АПК України

Показник	Рік											
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Залучено кредитів, млрд грн	2Д	5,9	2,7	4,6	9,0	10,4	12,8	14,6	20,1	6,8	10,1	12,5
у т.ч. пільгових	0,8	2,8	2,2	3,2	3,6	7,6	7,0	7,8	15,1	2,6	6,2	6,5
Частка пільгових кредитів, %	38,1	47,5	81,5	69,6	40,0	73,1	54,7	53,4	75,1	38,2	61,4	52,0

Джерело: Власні дослідження.

по-третє, вдалося достатньо ефективно використати виділені бюджетні кошти – в середньому на 1 грн компенсації процентних ставок було залучено до 20 грн пільгових кредитів. Це доводило про ефективність дії урядової програми щодо вирішення складно-

го питання забезпечення агропромислового виробництва кредитними ресурсами.

Але, незважаючи на загальну позитивну оцінку результатів дії запровадженого механізму залучення кредитів в аграрний сектор, у процесі його практичного функціонування

почали проявлятися певні недоліки, а в подальшому й суттєві протиріччя.

Так, виявився складним механізм розподілу бюджетної дотації для здешевлення кредитів, у наслідок чого складалася занадто велика диференціація у кредитному забезпеченні в регіональному розрізі. Якщо, наприклад, із розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь у 2010 році підприємствам Київської області надійшло 101 грн пільгових кредитів, Вінницької – 81, Черкаської – 141 грн, то Миколаївської області одержали – відповідно тільки 42 грн, Житомирської – 48, Кіровоградської – 47 грн пільгових кредитів.

Спостерігалася значна нерівномірність державної кредитної підтримки також серед підприємств. Так, у 2008-2009 роках більше 70% їх не мали кредитної підтримки, 20% – одержали лише 3% від загальної суми підтримки, а 6% підприємств – 74% суми кредитної підтримки.

Мало місце при пільговому кредитуванні залучення кредитних ресурсів під надзвичайно високі процентні ставки, окремі банки надавали, а сільськогосподарські підприємства брали кредити навіть під 72 % річних при обліковій ставці Національного банку України – 15%.

Особливо ненадійним механізм здешевлення кредитів виявився в умовах фінансової кризи. У 2009 році розмір надходження кредитів в аграрний сектор скоротився більше, ніж у 2 рази, й пільгові кредити сконцентрувалися у 40 суб'єктах господарювання.

Отже, виявився нестабільним характер бюджетного фінансування здешевлення кредитів для сільського господарства. По роках розміри бюджетного фінансування за цією програмою мали значні коливання. Якщо у перші роки (2000 – 2001) відбувалося збільшення бюджетного фінансування за програмою, то в наступному 2002 році, навпаки, мало місце зменшення виділення коштів. Проте в 2003 році спостерігається різке зростання бюджетного фінансування по даній статті, причому не тільки порівняно з минулим роком, а також з передбаченими в держбюджеті коштами: у першому випадку в 2,7 рази, у другому – 2,2 рази. Таке хаотичне коливання по роках планових розмірів коштів для під-

тримки кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників підтверджує раніше зроблений висновок.

Мав місце також низький рівень освоєння передбачених Держбюджетом України коштів для здешевлення кредитів сільськогосподарським підприємствам. Так, хоча в середньому за п'ять років (2000–2004) фактично по даній бюджетній статті й було профінансовано 95,4 %, в окремі роки цей показник був значно нижчим і становив лише 28,5 %.

Зрозуміло, що рівень фінансування передбачених у держбюджеті видатків залежить від виконання дохідної його частини й такий фактор тут присутній. Але значні відхилення, на наш погляд, показують недостатню обґрунтованість розмірів передбачених у бюджеті коштів по цій статті, їхню нереальність в окремі роки.

Щоб уникнути даної ситуації, тобто забезпечити об'єктивніше прогнозування потреби в коштах, необхідно *мати певні критерії та показники, за допомогою яких можна було б визначати на макrorівні квоту в фінансових ресурсах* для здешевлення короткострокових кредитів. За таких умов, на нашу думку, насамперед необхідно об'єктивне визначення загальної потреби в кредитних ресурсах.

Існують різні підходи щодо такого визначення. Але найкраще для цієї мети підходять показники виробничих витрат. Щоправда, трапляються пропозиції здійснення таких розрахунків залежно від сільськогосподарських угідь, але, вважаємо, точніше потребу в короткострокових кредитах відображає рівень виробничих витрат, оскільки саме вони є об'єктом кредитування, а отже, від їх рівня, зміни залежатиме й рівень необхідних кредитних ресурсів.

Прогнозний рівень виробничих витрат можна визначати різними способами, в тому числі нормативним. Але для даного випадку (макроекономічних розрахунків) доцільно це здійснювати на базі фактичних даних за ряд минулих років. Враховуючи природно нестабільний характер сільськогосподарського виробництва слід використовувати фактичні дані за минулі 3-5 років.

Виходячи із частки кредитів у виробничих витратах, встановлюється загальна по-

треба у кредитних ресурсах. При цьому, для точнішого визначення потреби в кредитах із виробничих витрат доцільно виключати амортизаційні відрахування, оскільки вони за своєю природою не потребують кредитного забезпечення.

Порядок використання передбачених у Державному бюджеті України коштів для здешевлення кредитів, що надаються комерційними банками сільськогосподарським підприємствам, затверджується Кабінетом Міністрів. Цим документом регулюють такі основні позиції: умови одержання компенсації для здешевлення кредитів; обмеження процентних ставок, під які можуть надаватися пільгові кредити; об'єкти пільгового кредитування; порядок і терміни документального оформлення руху пільгових кредитів; звітність.

Порядок використання коштів для пільгового кредитування не є стабільним, кожного року він змінюється. Це стосується обмеження розміру відсоткової ставки за кредити, деталізації об'єктів пільгового кредитування, відсутності заборгованості перед державним та місцевими бюджетами, документального оформлення кредитного процесу й звітності.

Однак окремі «нововведення», на наш погляд, не мали достатнього обґрунтування. Насамперед, це стосувалося розподілу (доведення лімітів) коштів, які передбачаються для компенсації. Як критерій такого розподілу рекомендується середній обсяг виробництва валової продукції сільського господарства за попередні п'ять років.

Як уже зазначалося, потреба в кредитах визначається розміром виробничих витрат. Звичайно, певна залежність між виробництвом валової продукції та витратами існує, але щодо кредитування вона опосередкована. Тому, вважаємо, не слід було вводити такий показник, як обмежувальний для доступу до пільгових кредитів сільськогосподарським підприємствам, оскільки за таких умов можуть не одержувати кредити саме ті суб'єкти господарювання, які більше інших цього потребують. Уявляється, що таке обмеження не має сенсу, тому що в подальшому детально виписані об'єкти кредитування: закупівля пально-мастильних мате-

ріалів, матеріальних добрив, засобів захисту, насіння, ветеринарних препаратів, запасних частин тощо.

Можна констатувати, що проблема кредитування сільськогосподарських виробників останніми роками розв'язувалася значною мірою завдяки адміністративним методам. І певний час такий підхід давав позитивні результати, кредитне забезпечення сільськогосподарських виробників поліпшувалося. Але відчувалося, що такий підхід себе вичерпував. Однак припиняти повністю дію цієї програми окремі фахівці вважали недоцільним.

Не відкидаючи ринкових принципів кредитування і необхідності бюджетної підтримки здешевлення кредитів вони визнавали, що на даному етапі необхідний поступовий перехід сільськогосподарських підприємств від кредитування як разових розрізнених заходів до кредитного забезпечення галузі. Говорячи про кредитне забезпечення, мається на увазі цілісна система взаємозв'язаних елементів, яка передбачає надходження кредитних ресурсів суб'єктам господарювання на ринкових підходах з урахуванням об'єктивних особливостей галузі.

Така система кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників у нинішніх умовах, на нашу думку, повинна включати такі основні складові (блоки):

- а) кредитну інфраструктуру, орієнтовану на обслуговування аграрної економіки;
- б) механізми кредитних відносин із комерційними банками;
- в) механізми позабанкового кредитування;

Говорячи про кредитну інфраструктуру мається на увазі комплекс кредитних установ із різною організаційною структурою, об'єднаних спільною метою кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників. На даному етапі розвитку економіки АПК до складу такої структури з різним ступенем інтеграції, повинні увійти: *Аграрний банк, Спеціальний кредитний фонд; Кооперативні банки; Кредитні спілки; Комерційні банки*. Умовно таку систему можна назвати "Агрокредит". Основою її створення, а також і подальшого функціонування, має бути **Аграрний банк**. Цей момент видається важливим (принциповим), тому що при ін-

шому компонуванні системи, без аграрного банку, інфраструктура як єдина функціонувати не буде.

Отже, Аграрний банк, з одного боку, повинен стати центром, через який Уряд може проводити державну фінансово-кредитну політику в аграрному секторі економіки, з іншого – фінансовим центром галузі, в якому здійснюється акумуляція всіх фінансових ресурсів галузі, незалежно від джерел їх формування. Він міг би здійснювати координацію й супровід кредитних і фінансових потоків, що спрямовуються в агропромисловий комплекс, сприяти формуванню ринку земель сільськогосподарського призначення, брати участь у фінансуванні цільових програм, залучати інвестиційні ресурси в агропромисловий комплекс як вітчизняні, так й іноземні. Аналогічним шляхом, тобто створенням аграрних банків, йшли Бельгія, Данія, Німеччина, Нідерланди, Франція та інші країни [5].

Із постсоціалістичних країн певний інтерес для нас має досвід Росії, тому що там щодо кредитування аграрного сектору відбувалися процеси, подібні українським. Так, у кінці 1996 року держава відмовилася підтримати Агропромбанк і він через деякий час перестав існувати як аграрний банк, який спеціалізувався на роботі в аграрному секторі [3]. Оскільки ситуація з кредитним забезпеченням сільського господарства постійно погіршувалася й у 1999 році була критичною, постало питання про відродження Агропромбанку. Але це вже стало практично неможливим, тому було прийнято рішення про створення нового сільськогосподарського банку – "Россельхозбанк", який почав функціонувати, та до 2000 року передбачалося, що цей банк має стати провідником державної кредитної політики у сфері АПК [3].

Хоча Аграрний банк у системі кредитування (кредитної інфраструктури) і повинен займати провідне місце, але виконувати повною мірою функції кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників зможе тільки в поєднанні з іншими складовими системи кредитування, серед яких Спеціальний кредитний фонд у нинішніх умовах також займав би важливе місце.

Пояснюється це тим, що, як уже зазначалося, сільськогосподарське виробництво через об'єктивні причини (особливо нині) вимагає пільгових кредитів. Для цього необхідне надійне (стабільне) джерело здешевлення таких кредитів [6].

З цього приводу можливі два варіанти. Окремі економісти вважають, що такі кошти мають передбачатися в бюджеті цільовим спрямуванням. Даний варіант фінансової підтримки вважається ефективнішим і простішим.

Не відкидаючи в принципі такий напрям фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників, вважаємо, що одного джерела для цього, тим більше бюджетного, недостатньо. *По-перше*, тому що бюджет не зможе, навіть у перспективі, коли настане стабілізація економіки, не кажучи про нинішній час, повною мірою забезпечити сільське господарство такими засобами; *по-друге*, через невизначеність такого фінансування в кожному наступному бюджеті. З огляду на це, на нашу думку, в системі кредитування сільськогосподарських виробників повинні передбачатися й інші, стабільніші джерела здешевлення кредитів.

Як показують дослідження, в умовах, що склалися, таким джерелом може бути Спеціальний кредитний фонд. Формувати його можна за рахунок: міжгалузевого перерозподілу коштів; надходжень від грошової приватизації об'єктів агропромислового комплексу; повернення заборгованості по раніше отриманих позиках із державного бюджету; асигнувань, передбачених у державному бюджеті; коштів ввільненого, вивільненого мита на сільськогосподарську продукцію; коштів, одержаних у порядку різноманітної допомоги; інших джерел.

Спеціальний кредитний фонд повинен мати цільовий характер і використовуватися, насамперед, для відшкодування різниці між комерційними й розрахунковими ставками плати за кредити, надані банками сільськогосподарським товаровиробникам, а також надання гарантій для залучення кредитів комерційних банків та інвесторів, короткострокового кредитування сезонних витрат сільськогосподарських товаровиробників, кредитування сучасних технологій, здійс-

нення реконструкції підприємств АПК, розвитку лізингової діяльності й т.п. Слід зазначити, що ідея створення стабільного джерела здешевлення кредитів для кредитування сільськогосподарських товаровиробників не є новою, вона знайшла практичне втілення у багатьох країнах.

У 1997 році Спеціальний фонд пільгового кредитування був створений в Росії [3]. Завдяки такому фонду аграрний сектор економіки одержав реальну можливість кредитування сільськогосподарських товаровиробників, користуючись послугами комерційних банків. У принципі позитивно оцінюючи такий підхід до кредитного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, досконалість механізму кредитування (компенсація різниці процентних ставок по кредитах комерційним банкам) в окремих економістів викликає сумнів [3].

Вважається, що ефективність кредитування може бути істотно підвищена при використанні коштів фонду через Аграрний банк. Очевидно, що така позиція також вплинула на прийняття рішення про створення "Россельхозбанка" [6].

В Україні Фонд кредитної підтримки не створений до цього часу. Хоча мова про необхідність (і доцільність) такого заходу ведеться давно. Як уже зазначалося, перевагу одержав інший погляд – компенсація відсоткових ставок через бюджет. Вважаємо, про що вже згадувалося, що в даному випадку один підхід не виключає інший і бюджетні кошти, виділені на ці цілі, також повинні концентруватися в Аграрному банку.

Важливою складовою системи кредитного забезпечення аграрного сектору АПК має стати кредитна кооперація. Незважаючи, однак, на важливість такої форми кредитних відносин саме для сільськогосподарського виробництва в Україні, кредитна кооперація не набула належного розвитку. Хоча досвід функціонування кредитних спілок в інших країнах, у нас, де вони створені, доводить про наявність значних потенційних можливостей кредитного обслуговування в цій формі кредитних відносин [7].

На початковому етапі створення кооперативних банків доцільна державна підтримка, в тому числі й за рахунок часткового змен-

шення фінансування здешевлення кредитів, які нині надаються банками для підприємств АПК.

Важливим фактором, який також негативно впливає на формування та подальше функціонування кредитної кооперації, на думку окремих фахівців є недостатній зв'язок кредитних спілок із банківськими структурами. Так, голова правління "Ажіо" вважає, що Національний банк України практично не працює з кредитними спілками, не сприяє створенню для них нормативної бази.

Ми поділяємо ідею участі банків у "житті" кредитних спілок, але вважаємо, що покласти цю функцію на Національний банк України нереально. Для кредитних спілок аграрного напрямку, на наш погляд, цю функцію на себе має взяти Аграрний банк. *По-перше*, тому, що він функціонально ближче до кредитних спілок, *по-друге*, вони мають "споріднену" технологію кредитування і, *по-третє*, фахівці Аграрного банку краще, ніж інші банківські структури, володіють "технологією" сільськогосподарського бізнесу.

Що такий підхід можливий, показує практика кредитної кооперації в Китаї, де кредитний кооперативний рух розпочався в 1923 році й де сільськогосподарські кредитні кооперативи розглядаються в єдності з Сільськогосподарським банком, а сільськогосподарська кредитна кооперація вважається важливою складовою банківської кредитної системи країни [9].

Вітчизняні фахівці, а також досвід окремих країн доводять про те, що кредитна кооперація є важливою складовою кредитної системи та що без єдності й взаємодії цих елементів системи нормально функціонувати не зможуть ні кредитні спілки, ні Аграрний банк, ні кредитна система аграрного сектору АПК в цілому.

Отже, кредитне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників повинне формуватися на ринкових принципах, але з елементами державного регулювання, як цілісна система кредитування агропромислового виробництва, яка має передбачати:

банківське кредитування введення механізмів стимулювання надання кредитів комерційними банками та іншими фінансовими структурами сільськогосподарським під-

приємствам і введення диференційованих процентних ставок по кредитах із використанням можливостей бюджету;

позабанківське кредитування – розширення кредитування, стимулювання розвитку реалізації сільськогосподарської продукції за форвардними контрактами, введення тендерної форми обслуговування бюджетних кредитів, розробка механізмів мікрокредитування;

запровадження іпотечного кредитування під заставу землі з реально діючим механізмом її вилучення у разі неповернення кредитів;

кредитну інфраструктуру – формування Аграрного банку й фінансово-промислових груп за участю комерційних банків, створення умов для формування та функціонування гарантійних фінансово-кредитних установ;

створення кредитних кооперативів і кооперативних банків, а також розвиток кредитних спілок на селі;

механізми гарантування повернення кредитів – організацію державної реєстрації нерухомості, розвиток оціночної та страхової діяльності, застава майна і, особливо, земельних ділянок, страхування фінансових ризиків, комерційних тощо;

інформаційне забезпечення – створення інформаційної бази кредитних послуг розвитком аграрного фінансового консалтингу розробки інформаційних технологій для агропромислового комплексу з обслуговування капіталів і т.д., тільки за таких умов досягатиметься надійне кредитне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників.

Висновки. 1. Діючий порядок кредитування сільськогосподарських виробників не адаптований достатньою мірою до ринкових умов господарювання у сільському господарстві. У результаті виникли проблеми з кредитним забезпеченням сільгоспвиробників. Насамперед, це: недостатність кредитних ресурсів; дороговизна кредитів; нерозвиненість та недосконалість системи кредитування (по суті один вид кредиту – банківський); невідпрацьоване комерційне кредитування; занадто жорсткі умови і бюрократизм оформлення кредитів; відсутність головного органу, який би займався пробле-

мами кредитування, здійснював не тільки кредитування, а й широкий набір фінансових послуг; слабкий зв'язок (ситуативний) банків із суб'єктами кредитування, недостатня загальна заінтересованість у кінцевих результатах.

2. Ці недоліки механізмом пільгового кредитування сільськогосподарських виробників подолати повною мірою не вдалося. Досягнуто тільки несуттєве здешевлення кредитів для аграрного сектору, але вони як і раніше є дорожчими порівняно з економікою в цілому при складному механізмі розподілу дотацій.

3. У зв'язку з цим основною вимогою до кредитної системи залишається забезпечення об'єктивної вартості кредиту, яка б відповідала реальним умовам сільськогосподарського виробництва.

4. Для сільськогосподарського виробництва принципове значення мають **терміни надходження кредитів**, тому що тут важливе не тільки надходження кредитних ресурсів у певних обсягах, а й встановлені строки.

5. Доведено, що хоч механізм кредитної підтримки сільськогосподарських виробників і зберігатиметься певний час, але в перспективі він має відійти. На перше місце повинна бути поставлена система кредитного забезпечення галузі, основною складовою якої має бути **Аграрний банк**.

6. Державний аграрний банк повинен стати інститутом проведення фінансово-кредитної політики в аграрному секторі економіки, центром зосередження всіх фінансових ресурсів галузі та здійснювати координацію фінансових (грошових) потоків.

7. Аграрний банк міг би здійснювати:

забезпечення централізованого цільового використання бюджетних коштів, призначених для фінансування сільськогосподарського виробництва;

надання консалтингових послуг сільськогосподарським підприємствам, складання бізнес-планів і бізнес – проектів, проведення маркетингових досліджень, здійснення лізингових і факторингових операцій для сільськогосподарських виробників, страхування майна, життя і фінансових ризиків у сільській місцевості.

Список використаних джерел

1. Кредитне обслуговування АПК (концепція) / В.М. Алексійчук. – К.: ІАЕ УААН, 1998. – 92 с.
2. Алексійчук В.М. Напрями реформування системи кредитного забезпечення в АПК / В.М. Алексійчук // Економіка АПК. – 1998. – № 1. – С.40-45.
3. Амбросов В.Я. Формування кредитного ринку в системі агробізнесу США / В.Я. Амбросов, А.М. Онєгіна // Економіка АПК. – 2001. – № 2. – С. 115-116.
4. Гришова І.Ю. Особливості кредитних відносин молокопереробних підприємств / І.Ю. Гришова: – К.: Наук. вісн. НАУ. – 2001. – Вип. 44.
5. Гудзь О.Є. Забезпечення сільськогосподарських підприємств кредитними ресурсами / О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2003. – №1. – С.86-90.
6. Гудзь О.Є. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу земель сільськогосподарського призначення / О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2007. – №1. – С. 84-89.
7. Дем'яненко М.Я. Фінанси в період формування ринкових відносин / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2002. – №2. – С. 53-58.
8. Дем'яненко М.Я. Проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників в період формування ринкових відносин / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С.41-43
9. Олійник Д.С. Фінансова підтримка сільськогосподарського виробництва у зарубіжних країнах / Д.С. Олійник // Фінанси України. – 2002. – № 7. – С.72-79.
10. Пиріг Г.І. Особливості розвитку кредитних відносин у сільському господарстві / Г.І. Пиріг // Агроінком. – 2002. – № 4. – С.73-75.
11. Рикардо Д. Соч.Т-1. – М.: Госкомиздат, 1998. – 584 с.
12. Мулік Т.О. Досвід становлення та розвитку системи кредитної кооперації в США / Мулік Т.О. // 36. наук. праць Вінницького держ. аграр. ун-ту. – Вінниця, 2001.
13. Порте Дж. Кредитная система в сельском хозяйстве Нидерландов / Дж. Порте // Экономика, управление. – 1996. – № 3.
14. Стецюк П.А. Теоретичні основи бюджетного планування сільськогосподарських підприємств / П.А. Стецюк // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С.109-113.
15. Черный Р.Н. Кредитный сельскохозяйственный рынок России / Р.Н. Черный // АПК: экономика управление. – 1999. – № 10.
16. Цыганов Ю. Сельскохозяйственная кооперация в КНР / Ю. Цыганов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1999. – № 5.
17. Серова Н.А. та ін. Кредитування сільського господарства в Росії, стан і перспективи // Питання економіки. – 1996. – № 8.
18. Слав'юк Р.А. Кооперативні кредитні установи у фінансовому забезпеченні розвитку аграрного бізнесу / Р.В. Слав'юк // Фінанси України. – 2000. – № 2.
19. Trade policy Review of Australia; АПК-інформ від 19.04.2004.
20. Cereals: executive brief. СТА: Technical Centre for Agricultural and Rural Cooperation ACP – EU, 2005.
21. Stam j, Koenig S, Milko ve D., Pyan j. Farm finances famain nealthы//Agro Outiok. – 2000, № 271. – р. 14-16.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2014 р.

* * *

Новини АПК

Оперативна інформація Мінагрополітики України: ситуація на ринку зерна

Стан експорту зерна на 03.11.2014 р.

Фактичні обсяги експорту становлять 12 162 тис. т, з яких: пшениці – 6695 тис. т; кукурудзи – 2054 тис. т; ячменю – 3274 тис. т та інших зернових – 139 тис. т.

Завантажено на кораблі – 303 тис. т.

Таким чином, обсяги експортованих та підготовлених до експорту зернових становлять 12 465 тис. т (пшениці – 6816 тис. т, ячменю – 3274, кукурудзи – 2236 тис. т).

Цінова ситуація на внутрішньому ринку зерна

Ціни попиту на зернові у даний час коливаються залежно від регіону: на пшеницю 3-го класу – від 2250 до 2670 грн/т, на фуражну пшеницю 6-го класу – від 1850 до 2350 грн за 1 т.

Ціни на продовольчу та фуражну пшеницю становлять: на пшеницю 3 класу – 2413 грн/т, на фуражну – 1985 грн/т.

Середні ціни на ячмінь склалися на рівні 2109 грн/т, на кукурудзу – 1727 грн/т.

Прес-служба Мінагрополітики України

УДК 338.5:636.2.082

М. В. ГЛАДІЙ, доктор економічних наук, професор, академік НААН

*П. І. ШАРАН, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник*

*О. В. КРУГЛЯК, кандидат економічних наук
Інститут розведення і генетики тварин НААН*

Державна підтримка збереження генофонду місцевих нечисленних вітчизняних порід у тваринництві

Постановка проблеми. Невпинно зростаючий попит ринку на молоко, м'ясо великої рогатої худоби, свиней, овець, птиці, яєць зумовив соціальне замовлення на створення та розведення таких спеціалізованих комерційних порід сільськогосподарських тварин, які б переважали за продуктивністю – надом, приростом живої маси, несучістю місцеві аборигенні породи. Реалізація від тварин високопродуктивних порід значних обсягів продукції забезпечує суб'єктам господарювання високий рівень рентабельності для здійснення не лише простого, а й розширеного відтворення виробництва. За таких економічних умов власники сільськогосподарських тварин перестають розводити неконкурентоспроможні породи. Тенденція до витіснення місцевих нечисленних порід сільськогосподарських тварин низької продуктивності відбувається в усіх країнах світу.

Комісія з генетичних ресурсів тварин у сфері продовольства і сільського господарства (ФАО) виявила, що загальносвітові втрати порід тварин через генетичну ерозію дуже істотні. Із 2600 порід тварин понад 1500 знаходяться в зоні небезпеки зникнення або вже зникли. Лише за 2000-2006 роки безповоротно зникло більше 60 порід, забравши із собою свою унікальну генетичну структуру. Це зменшує можливості адаптуватися популяції домашніх тварин до змін

середовища життя, до хвороб, що виникають, або до зміни споживчого попиту [17].

Ратифікація Україною в 1994 році Конвенції про біологічне різноманіття [6] та схвалення прийнятих у 2007-му Інтерлакенської декларації й глобального плану дій щодо генетичних ресурсів тварин і підписання в 2012 році Ногайського протоколу про доступ до генетичних ресурсів та справедливий і рівноправний розподіл вигід від їхнього використання покладає на нашу країну певні зобов'язання [3]. Одним із основних є підтримання програми збереження локальних та нечисленних вітчизняних порід сільськогосподарських тварин в Україні, яка б регламентувалася державою, забезпечувала гармонійний розвиток й ефективно використання генетичного різноманіття худоби і птиці вітчизняного та світового генофонду з метою генетичного поліпшення їх і забезпечення на цій основі науково обґрунтованих потреб та збереження цінних генетичних комплексів і носіїв необхідних спадкових ознак [4, 14, 15].

Наразі в Україні на межі повного зникнення знаходяться сіра українська (928 корів, 12 бугаїв), білоголова українська (303 корови), бура карпатська (133 корови), лебединська (970 корів) породи великої рогатої худоби; миргородська (171 основна свиноматка, 20 кнурів), українська степова ряба (21 основна свиноматка, 14 кнурів), українська біла (283 основні свиноматки,

© М.В. Гладій, П.І. Шаран, О.В. Кругляк, 2014

28 кнурів) породи свиней; сокільська (610 вівцематок, 30 баранів), українська гірськокарпатська (2114 вівцематок, 134 барани) породи овець; гуцульська порода коней (50 конематок, 7 жеребців).

Основне поголів'я птиці вітчизняних порід залишилося лише в комерційних генофондових стадах колишнього Інституту птахівництва [15].

Отже, справа державної ваги – запобігти настанню критичної кількості вітчизняних локальних порід сільськогосподарських тварин, при виникненні якої відновлення цих порід стане неможливим. Тоді можуть бути втрачені такі властиві їм цінні особливості, як висока резистентність, невибагливість до корму, міцність конституції, подовжений період продуктивного використання, висока відтворювальна здатність, скоростиглість, високий вміст жиру й білка в молоці, багатоплідність. Тобто, у небуття можуть зникнути цінні спадкові якості та генні комплекси, без яких подальший процес створення порід був би однобічним [3, 14, 15].

Розвиток швидкими темпами біотехнології, особливо таких її розділів, як клітинна й генетична інженерія, зумовлюють підхід до місцевих нечисленних порід як носіїв унікальних генів, які в майбутньому можуть бути використані при створенні тварин – біофабрик, продуцентів біологічно активних речовин для задоволення соціальних потреб людства. Тому зараз генетичні ресурси тварин є одним із цінних у стратегічному плані найважливіших багатств держави [22].

Враховуючи важливе стратегічне та економічне значення генофонду порід сільськогосподарських тварин для посилення продовольчої безпеки країни, необхідно реалізувати програми збереження локальних і зникаючих порід сільськогосподарських тварин в Україні [14, 15] їх фінансуванням за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання Програми селекції у тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні основи, методи й біотехнологічні засоби збереження генофонду

порід втілені у розробках вітчизняних учених В. П. Бурката [1, 2, 4, 10], М. В. Зубця [2, 4, 10], І. В. Гузева [2, 3, 10], С. І. Ковтун [5, 11], К. В. Копилова [11], М. А. Кравченка [7], А. П. Кругляка [8], О. І. Метлицької [9], Б. Є. Подоби [9, 11, 12], Ю. Д. Рубана [18], І. Т. Харчука [19], О. П. Чиркової [19], В. І. Шеремети [22], Ф. Ф. Ейснера [23].

Поєднання комплексу селекційних, генетичних, біотехнологічних і організаційних заходів щодо збереження генофонду сільськогосподарських тварин обґрунтовані в наукових дослідженнях зарубіжних учених [18, 24-28].

Разом із тим слід констатувати, що економічні проблеми збереження генофонду порід висвітлені в науковій літературі недостатньо [20-21].

Мета статті – обґрунтувати необхідність державної фінансової підтримки для збереження генофондових суб'єктів нечисленних порід великої рогатої худоби, свиней овець. Для досягнення мети передбачено провести порівняльну економічну оцінку ефективності використання генофондових суб'єктів нечисленних порід великої рогатої худоби, свиней, овець і конкурентних стад тварин різних порід в умовах ринку.

Виклад основних результатів дослідження. Для розв'язання поставленого завдання опрацьовано основні показники роботи генофондових суб'єктів сільськогосподарських підприємств (форма № 50 с-г за 2011-2013 рр.), які характеризують економічну ефективність нечисленних порід великої рогатої худоби молочних та молочном'ясних порід: білоголової української (ПАТ «Антонінське» Хмельницької обл); бурої карпатської (ПСП «Ласточка» Закарпатської); лебединської (ТОВ «Мрія», «Переможець» Чернігівської, ПАТ «Михайлівка», «Комишанське» Сумської) і конкурентних стад української чорно-рябої молочної породи (СТОВ «Пасічна» Хмельницької), української червоно-рябої молочної породи (ДП ДГ «Олександрівське» Вінницької обл.).

Порівняно основні господарсько корисні ознаки й економічні показники генофондового стада сірої української породи ДП ДГ «Поливанівка» Дніпропетровської області з

однойменними показниками, які характеризують розведення великої рогатої худоби м'ясного напрямку продуктивності у СФГ «Серпанок» Рівненської та приватної фірми «Білаки» Львівської областей.

Зіставлено економічну ефективність використання свиней, розміщених у генофондовому стаді миргородської породи ДП ДГ ім. Декабристів Полтавської й ДП ДГ «Елітне» Кіровоградської областей.

Визначено порівняльну ефективність виробництва баранини (у живій масі) та вовни генофондового стада сокольської породи овець, яке утримують у ДП ДГ «Гонтарівка» Харківської й конкурентного стада асканійської каракульської породи овець, власником якого є ДП ДГ «Каховське» Херсонської області.

За результатами аналізу основних господарсько корисних ознак тварин: середньорічний надій, кг; вміст жиру в молоці, %; ви-

хід молочного жиру, кг; середньодобовий приріст живої маси, г; вихід вовни, кг визначено систему результативних показників: витрати кормів на одну тварину, ц корм. од.; оплата корму продукцією (вироблено молока на 1 ц корм. од.), кг; собівартість 1 ц корм. од., грн; собівартість 1 ц продукції, витрати коштів на 1 гол., грн; чистий дохід із розрахунку на 1 ц продукції, на 1 гол., грн; прибуток на 1 ц продукції, на 1 гол., грн; рентабельність реалізації продукції, %.

Проведено графічний аналіз зміни результативних показників залежно від параметрів основних господарсько корисних ознак тварин.

Ефективність використання генофондових об'єктів великої рогатої худоби нечисленних та конкурентних стад молочних і молочно-м'ясних порід, а також коефіцієнти основних чинників впливу на ефективність їхнього використання наведено в таблицях 1, 2.

1. Економічна оцінка ефективності використання генофондових та конкурентних стад великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід

Показник	Генофондові стада нечисленних молочних і молочно-м'ясних порід			Конкурентні стада молочних порід	
	білоголова українська	бура карпатська	лебединська	українська чорно-ряба молочна	українська червоно-ряба молочна
Середньорічний надій, кг	4300	3676	4324	6486	7414
Вміст жиру в молоці, %	3,78	3,75	3,82	3,75	3,58
Вихід молочного жиру, кг	162,5	137,8	165,2	243,0	265,2
Згодовано кормів на одну корову, ц корм. од.	48,5	44,6	48,0	63,4	74,1
Витрати кормів на 1 ц молока, ц корм. од.	1,13	1,24	1,13	0,88	1,00
Оплата корму: вироблено молока на 1 ц корм. од., кг	88,6	82,4	90,0	97,7	100,00
вироблено молочного жиру на 1 ц корм. од., кг	3,35	3,09	3,40	3,83	3,58
Собівартість 1 ц зарахованого молока при реалізації, грн	260,58	271,9	250,38	227,37	237,44
Витрати на вироблене реалізоване молоко, грн	10676	8907,4	10548,5	13655,8	15364,7
Реалізаційна ціна 1 ц молока, грн	283,7	277,9	281,2	275,0	315,0
Чистий дохід на 1 корову, грн	11623,2	9104,0	11847,0	16516,5	20383,6
Прибуток, грн, на:					
1 корову	947,2	196,6	1298,5	2860,7	5018,9
1 ц молока	23,12	6,0	30,82	47,63	77,56
1 ц молочного жиру	582,89	14,22	776,98	1177,24	1892,5
1 ц корм. од.	19,5	4,4	27,0	45,1	67,7
Рентабельність, %	8,8	2,2	12,9	20,9	32,7

Джерело: Власні дослідження.

Отже, корови конкурентних стад краще оплачують корми молоком, від них одержу-

ють більше прибутку, їхня продукція має значно вищу рентабельність (табл. 1).

Основними чинниками, які вплинули на нижчу ефективність використання генофондових об'єктів великої рогатої худоби нечисленних порід порівняно з конкурентними стадами молочних порід, виявилися вища продуктивність корів конкурентних стад в 1,5...2,0 рази та нижча собівартість 1 ц реа-

лізованого молока на 10,8...16,4%. Унаслідок цього прибуток на одну корову нечисленних порід порівняно із тваринами конкурентних стад був нижчим: у білоголової української від 2,9 до 5,2 раза; бурої карпатської – від 14,1 до 25,4, лебединської – від 2,1 до 3,9 раза.

2. Коефіцієнти основних чинників впливу на ефективність використання генофондових та конкурентних стад великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід

Порівнянні породи	Середньорічний надій, кг	Вміст жиру в молоці, %	Вихід молочного жиру, кг	Згодовано кормів на одну корову, ц корм. од.	Собівартість 1 ц корм. од., грн	Собівартість 1 ц реалізованого молока, грн	Товарність молока, %	Реалізовано молока, ц	Зараховано молока, ц	Собівартість 1 ц зарахованого молока, грн	Витрати на реалізоване молоко, грн.	Реалізаційна ціна 1 ц молока, грн
Білоголова українська	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Українська чорно-ряба молочна	1,508	0,992	1,495	1,307	0,876	0,866	0,979	1,477	1,466	0,873	1,279	0,969
Українська червоно-ряба молочна	1,724	0,947	1,632	1,528	0,909	0,863	0,966	1,668	1,579	0,911	1,439	1,110
Буря карпатська	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Українська червоно-ряба молочна	2,017	0,955	1,925	1,661	0,990	0,834	1,025	2,069	1,975	0,873	1,725	1,134
Українська чорно-ряба молочна	1,764	1,000	1,763	1,422	0,953	0,837	1,038	1,832	1,833	0,836	1,533	0,990
Лебединська	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Українська чорно-ряба молочна	1,500	0,982	1,471	1,321	0,813	0,892	0,968	1,451	1,426	0,908	1,295	0,978
Українська червоно-ряба молочна	1,715	0,937	1,605	1,544	0,844	0,889	0,955	1,639	1,536	0,948	1,457	1,120

Джерело: Власні дослідження.

Низьким рівнем ефективності характеризується розведення великої рогатої худоби м'ясного напрямку продуктивності, зокрема сірої української породи у генофондовому стаді ДП ДГ «Поливанівка» Дніпропетровської області. Порівняно зі стадами конкурентних порід, зокрема абердин-ангуською та поліською м'ясною (СФГ «Серпанок» Рівненської, приватна фірма «Білаки» Львівської обл.) середньодобовий приріст живої маси був нижчий відповідно на 25,3 і 43,4%. Менше вироблено живої маси на одну корову на 13,9 і 36,2 %. На 11,8 та 20,4% вищі витрати кормів на 1 ц приросту живої маси. Собівартість 1 ц корм. од., згодованих худобі сірої

української породи, була відповідно у 2,13 і 1,84 раза вищою порівняно з аналогічним показником у СФГ «Серпанок» та приватній фірмі «Білаки», що зумовило підвищення собівартості 1 ц реалізованої живої маси у 4,85 і 4,48 раза. Попри те, що реалізаційна ціна 1 ц живої маси худоби сірої української породи була вищою порівняно з абердин-ангуською в 1,43 й поліською м'ясною в 1,22 раза, у ДП ДГ «Поливанівка» з розрахунку на 1 ц живої маси одержано 4158,48 грн збитку, тоді як у СФГ «Серпанок» та приватній фірмі «Білаки» – відповідно по 403,8 і 596,8 грн прибутку (табл. 3, 4).

3. Економічна оцінка ефективності використання генофондового стада сірої української породи та конкурентних стад м'ясних порід

Показник	Генофондове стадо нечисленної породи	Конкурентні стада	
	сіра українська	абердин-ангуська	поліська м'ясна
Середньодобовий приріст живої маси, г	604	757	866
Вироблено живої маси на 1 корову, кг	387	441	527
Витрати кормів на 1 ц приросту живої маси, ц корм. од.	27,93	15,0	14,1
Собівартість 1 ц корм. од., грн	130,03	60,8	70,7
Витрати коштів на корми на 1 ц приросту живої маси, грн	3631,73	912,0	946,9
Собівартість 1 ц реалізованої живої маси, грн	6726,35	1385,9	1499,9
Реалізаційна ціна 1 ц живої маси, грн	2567,57	1789,7	2096,7
Прибуток, збиток (-), грн:			
на 1 ц живої маси	-4158,48	403,8	596,8
на 1 ц корм. од.	-148,89	26,9	42,3
на 1 грн витрат на корми	-1,14	0,44	0,63
Рентабельність, %	-61,8	26,9	39,8

Джерело: Власні дослідження.

4. Коефіцієнти основних чинників впливу на ефективність використання генофондового стада великої рогатої худоби сірої української породи та конкурентних стад м'ясних порід

Показники	Одиниця виміру	Генофондове стадо мало-чисельної породи	Конкурентні стада	
		сіра українська	абердин-ангуська	поліська м'ясна
Середньодобовий приріст живої маси	г	1,000	1,253	1,434
Вироблено живої маси на 1 корову	кг	1,000	1,139	1,362
Витрати кормів на 1 ц приросту живої маси	ц корм. од.	1,000	0,882	0,796
Собівартість 1 ц корм. од.	грн	1,000	0,402	0,467
Витрати коштів на корми на 1 ц приросту живої маси	грн	1,000	0,340	0,354
Собівартість 1 ц реалізованої живої маси	грн	1,000	0,301	0,326
Реалізаційна ціна 1 ц живої маси	грн	1,000	0,834	0,977

Джерело: Власні дослідження.

Збитковим (-20,6 %) залишається генофондовий суб'єкт із розведення свиней миргородської породи у ДП ДГ ім. Декабристів Полтавської області через низький середньодобовий приріст живої маси (476 г), що призвело до високих витрат кормів із розрахунку на 1 ц приросту продукції (8 ц корм. од.), отже, й до високої собівартості 1 ц реалізованої живої маси (1788,71 грн), що більше порівняно з розміром реалізаційної ціни (1420,62 грн) на 368, 09 грн.

На цьому фоні позитивно вирізняється конкурентне стадо свиней великої білої породи ДП ДГ «Елітне» Кіровоградської області. Там середньодобовий приріст живої маси вищий в 1,26 раза, а витрати кормів на 1 ц приросту живої маси на 27,5 % нижчі. Через це нижча собівартість 1 ц реалізованої живої маси на 31,4 %. Тому прибуток із розрахунку на 1 ц живої маси становив 307,9 грн, рівень рентабельності 25,1 % (табл. 5, 6).

5. Економічна оцінка ефективності використання генофондового стада свиней миргородської та конкурентного стада великої білої порід

Показник	Генофондове стадо нечисленної породи	Конкурентне стадо
	миргородська	велика біла
Середньодобовий приріст живої маси, г	476	600
Вироблено живої маси на свиноматку, ц	11,4	18,2
Витрати кормів на 1 ц приросту живої маси, ц корм. од.	8,0	5,8
Собівартість 1 ц корм. од., грн	98,20	129,67
Витрати коштів на корми на 1 ц приросту живої маси, грн	785,60	752,10
Собівартість 1 ц реалізованої живої маси, грн	1788,71	1228,48
Реалізаційна ціна 1 ц живої маси, грн	1420,62	1536,46
Прибуток, збиток (-), грн:		
на 1 ц реалізованої живої маси	-368,09	307,9
на 1 ц корм. од.	-46,1	53,08
на 1 грн витрат на корми	-0,47	0,41
Рентабельність, збитковість (-), %	-20,6	25,1

Джерело: Власні дослідження.

6. Коефіцієнти основних чинників впливу на ефективність використання генофондового стада свиней миргородської та конкурентного стада великої білої порід

Показник	Генофондне стадо нечисленної породи	Конкурентне стадо
	миргородська	велика біла
Середньодобовий приріст живої маси, г	1,000	1,26
Вироблено живої маси на свиноматку, ц	1,000	1,596
Витрати кормів на 1 ц приросту живої маси, ц корм. од.	1,000	0,725
Собівартість 1 ц корм. од., грн	1,000	1,32
Собівартість 1 ц реалізованої живої маси, грн	1,000	0,686
Реалізаційна ціна 1 ц живої маси, грн	1,000	1,081

Джерело: Власні дослідження.

Через низьку продуктивність овець (вихід вовни на 1 гол 2,6 кг), середньодобовий приріст живої маси 27,8 г, високі витрати кормів на 1 ц приросту живої маси і вовни (відповідно 37,7; 193,4 ц корм. од.), високу собівартість 1 ц реалізованої продукції – живої маси 7033,9 грн, вовни – 3349,0 грн та низьку реалізаційну ціну 1 ц продукції (живої маси –1089,43 грн,

вовни – 591,3 грн) у генофондовому стаді сокільської породи овець, що належить ДП ДГ «Гонтарівка» Харківської області, з розрахунку на 1 ц живої маси одержано 5944,47 грн збитку, на 1 ц вовни – 3420,2 грн, відповідно у 2,9 і 1,2 раза більше, ніж у стаді асканійської породи, що розводиться у ДП ДГ «Каховське» Херсонської області (табл. 7, 8).

7. Економічна оцінка ефективності використання генофондового стада овець сокільської та конкурентного стада асканійської каракульської порід

Показник	Генофондове стадо нечисленної породи	Конкурентне стадо
	сокільська	асканійська каракульська
Приріст живої маси 1 гол., г	27,8	27,9
Одержано вовни на 1 гол., кг	2,6	2,5
Витрати кормів, ц корм. од., на:		
1 ц приросту живої маси	37,7	14
1 ц вовни	193,4	183,6
Собівартість 1 ц корм. од., грн	81,37	117,9
Собівартість, грн, 1 ц реалізованої:		
живої маси	7033,9	3067,8
вовни	4086,9	3349,0
Реалізаційна ціна, грн:		
1 ц живої маси	1089,43	1032,82
1 ц вовни	666,7	591,3

Прибуток, збиток (-), грн:		
на 1 ц живої маси	-5944,47	-2034,98
на 1 ц вовни	-3420,2	-2757,7

Джерело: Власні дослідження.

8. Коефіцієнти основних чинників впливу на ефективність використання генофондового стада овець сокільської та конкурентного стада асканійської каракульської порід

Показник	Генофондове стадо сокільської породи	Стадо конкурентної породи
	сокільська	асканійська каракульська
Приріст живої маси 1 гол., г	1,000	1,004
Одержано вовни на 1 гол., кг	1,000	0,962
Витрати кормів, ц корм. од., на:		
1 ц приросту живої маси	1,000	0,371
1 ц вовни	1,000	0,949
Собівартість 1 ц корм. од., грн	1,000	1,449
Собівартість, грн, 1 ц реалізованої:		
живої маси	1,000	0,436
вовни	1,000	0,819
Реалізаційна ціна, грн:		
1 ц живої маси	1,000	0,948
1 ц вовни	1,000	0,887
Прибуток, збиток (-), грн:		
на 1 ц живої маси	1,000	0,342
на 1 ц вовни	1,000	0,806

Джерело: Власні дослідження.

Узагальнюючим показником ефективності використання генофондових стад нечисленних порід і конкурентних стад великої рогатої худоби молочного, комбінованого й м'ясного напрямку продуктивності, свиней та овець є рівень рентабельності.

Аналіз параметрів вказаного вимірника показує, що незважаючи на те, що у генофондових стадах великої рогатої худоби нечисленних білоголової української, бурої карпатської й лебединської порід рівень рентабельності є додатним і знаходиться в межах 2-12%, він не забезпечує навіть простого відтворення виробництва. Збитковим залишається розведення м'ясної худоби у генофондових стадах нечисленних порід великої рогатої худоби м'ясного напрямку продуктивності, сірої української, свиней миргородської, овець сокільської порід.

Висновки. Економічна ефективність використання генофондових об'єктів нечисленних порід сільськогосподарських тварин

залежить від рівня продуктивності, витрат кормів за поживністю та у грошовому виразі, реалізаційної ціни.

За нинішніх економічних умов вказані генофондові суб'єкти за рахунок власних фінансових ресурсів неспроможні здійснювати навіть просте відтворення виробництва, а отже, надалі функціонувати без державної фінансової підтримки, що може призвести до значної втрати генофондових стад нечисленних порід сільськогосподарських тварин.

Наразі автори завершують розробку організаційно-економічного й правового механізму функціонування системи збереження та раціонального використання біологічного різноманіття сільськогосподарських тварин згідно з вимогами ФАО в рамках підпрограми «Збереження біологічного різноманіття сільськогосподарських тварин».

Результати дослідження будуть представлені у наступній статті.

Список використаних джерел

1. Буркат В. П. Селекція і генетика у тваринництві: стан, проблеми, перспективи / В.П. Буркат // Вісник Українського товариства генетиків і селекціонерів. – 2003. – № 1. – С. 37-54.
2. Генетика, селекція і біотехнологія в скотіводстві // М. В. Зубец, В. П. Буркат, Ю. Ф. Мельник [и др.]; под ред. М. В. Зубца, В. П. Бурката. – К.: БМТ, 1992. – 722 с.

3. *Гузев І.В.* Методологія збереження біорізноманіття генетичних ресурсів тваринництва України : дис. ... д-ра с.-г. наук / І.В. Гузев. – Чубинське ; К., 2012. – 628 с.
4. Закон України «Про племінну справу у тваринництві : за станом 20 лют. 2003 р., зі змінами від 29 черв. 2010 р., 19 жовт. 2010 р. // Нормативно-правові акти з питань племінної справи у тваринництві [Міністерство аграрної політики України], ДНВК «Селекція». – К., 2004. – С. 3-16.
5. *Ковтун С.І.* Нові біотехнологічні методи збереження генетичних ресурсів тварин / С.І. Ковтун // Проблеми збереження генофонду тварин : матер. творч. дискус., 27 лют. 2007 р. / Ін-т розвед. і генет. тварин УААН. Т-во генет. і селекціонерів ім. М. І. Вавилова; за ред. В. П. Бурката. – К. : Аграрна наука, 2007. – С. 44-45.
6. Конвенція про збереження біологічного різноманіття, ратифікована Законом України № 252/94-ВР від 29.11.1994 р. [Електронний ресурс] / Ріо-Де-Жанейро, 1992. – 22 с. – Режим доступу: [www URL: http://www.uazakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_030](http://www.uazakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_030).
7. *Кравченко Н.А.* Разведение сельскохозяйственных животных / Н.А. Кравченко. – М. : Колос, 1973. – 486 с.
8. *Кругляк А.П.* Актуальные вопросы сохранения генофонда сельскохозяйственных животных / А.П. Кругляк // Быки производители локальных серой украинской и белоголовой украинской пород : каталог. – К. : Урожай, 1987. – С. 3-8.
9. *Метлицька О.І.* Популяційно-генетичне дослідження як обґрунтування шляхів збереження генофонду свиней миргородської породи / О. І. Метлицька, В. Ю. Нор // Розведення і генетика тварин : міжвід. темат. наук. зб. – К. : Аграрна наука, 2013. – Вип. 47. – С. 61 – 73.
10. Методологічні аспекти збереження генофонду сільськогосподарських тварин ; наук. ред. І. В. Гузев. – К. : Аграрна наука, 2007. – 120 с.
11. Молекулярно-генетичні та біотехнологічні дослідження в галузі тваринництва / Б.Є. Подоба, К.В. Копилов, С.І. Ковтун, К.В. Копилова, Ю.В. Подоба, М.Л. Добрянська ; за наук. ред. М.В. Зубця. – К. : Аграрна наука, 2013. – 248 с.
12. *Подоба Б. Є.* Генетична експертиза у скотарстві / Б. Є. Подоба, В. С. Качура, М. В. Дідик. – К. : Урожай, 1991. – 176 с.
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання програми селекції у тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу» від 18 трав. 2011 р. № 515 [Електронний ресурс] / Закони України : інформаційно-правовий портал. – Режим доступу : [www URL: http://www.uazakon.com/documents/date_2g/pg_itwhst.htm](http://www.uazakon.com/documents/date_2g/pg_itwhst.htm).
14. «Програма збереження та раціонального використання генетичних ресурсів сільськогосподарських тварин на 2001-2005 роки» [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики України – К., 2001. – Режим доступу : [www URL: http://www.uazakon.com/documents/date_2g/pg_itwhst.htm](http://www.uazakon.com/documents/date_2g/pg_itwhst.htm).
15. Програма збереження локальних та зникаючих порід сільськогосподарських тварин в Україні (згідно з вимогами ФАО). – Чубинське, 2013. – 24 с.
16. *Рубан Ю. Д.* Эволюция крупного рогатого скота в современной и будущей селекции/ Ю.Д. Рубан. – К. : Аграрна наука, 2000. – 240 с.
17. Состояние всемирных генетических ресурсов в сфере продовольствия и сельского хозяйства – краткий отчет / Комиссия по генетическим ресурсам в сфере продовольствия и сельского хозяйства. Продовольствие и сельское хозяйство. Организация Объединённых Наций. – Рим, 2007. – 38 с.
18. Стратегия сохранения животных и растительного мира земли / Б. Н. Вепринцев, Н. Н. Ротт [и др.] // Консервация генетических ресурсов. – Пушино, 1991. – С. 5-18.
19. *Харчук И. Т.* Принципы сохранения генофонда в гомо- и гетерозиготном состоянии / И. Т. Харчук, О. П. Чиркова // Быки-производители локальных серой украинской и белоголовой украинской пород : каталог. – К. : Урожай, 1987. – С. 8-13.
20. *Шаран П. І.* Організаційно-економічні та правові основи збереження генофонду сільськогосподарських тварин в умовах інтеграції України в світову економічну систему / П. І. Шаран, Г. Г. Кравченко: матеріали творчої дискусії 14 лют. 2007 р. «Проблеми збереження генофонду порід». – К. : Аграрна наука, 2007. – С. 86-88.
21. *Шаран П. І.* Методичні підходи до визначення розміру бюджетної дотації на збереження генофонду різних видів сільськогосподарських тварин / П.І. Шаран // Методологічні аспекти збереження генофонду сільськогосподарських тварин. – К. : Аграрна наука, 2007. – С. 102-111.
22. *Шеремета В. І.* Генетичне різноманіття порід України в доповіді ФАО / В.І. Шеремета: матер. творчої дискусії 14 лют. 2007 р. «Проблеми збереження генофонду порід». – К. : Аграрна наука, 2007. – С. 90-97.
23. *Эйсер Ф. Ф.* Проблемы сохранения и рационального использования генофонда сельскохозяйственных животных / Ф.Ф. Эйсер // Бюл. ВНИИРГЖ. – 1988. – Вып. 68. – С. 6-9.
24. *Roosen, J., Fadlaoui, A. & Bertaglia, M.* 2005. Economic evaluation for conservation of farm animal genetic resources. *Journal of Animal Breeding and Genetics*, 122(4):217–228.
25. *Cicia, G., D'Ercole, E. & Marino, D.* 2003. Costs and benefits of preserving farm animal genetic resources from extinction: CVM and bioeconomic model for valuing a conservation program for the Italian Pentro horse. *Ecological Economics*, 45(3):445–459.
26. *Drucker A.G. & Anderson, S.* 2004. Economic analysis of animal genetic resources and the use of rural appraisal methods: Lessons from South-East Mexico. *International Journal of Sustainable Agriculture*, 2(2): 77–97.
27. *Drucker, A.G., Gomez, V. & Anderson, S.* 2001. The economic valuation of farm animal genetic resources: a survey of available methods. *Ecological Economics*, 36(1): 1–18.
28. *Pearce, D. & Moran, D.* 1994. The economic value of biodiversity. London. Earthscan.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2014 р.

* * *

УДК 631.16 (477.75)

*О.В. ОЛІЙНИК, доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів
О.В. КЛЄПЧЕВА, здобувач*

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Інтегральна оцінка економічної стійкості сільськогосподарських підприємств

Постановка проблеми. Дослідження умов забезпечення економічної стійкості сільськогосподарського підприємства передбачає оцінку її рівня, який визначають його спроможністю забезпечувати збільшувану динаміку результативних показників діяльності в умовах дестабілізаційного впливу різноманітних ризиків. Водночас мета, завдання, принципи й показники оцінки стійкості аграрного підприємництва залежать від особливостей галузі, що зумовлює доцільність розробки специфічних методичних підходів до її здійснення з урахуванням складності цієї категорії, її залежності як від економічних, так і соціальних, технологічних та інших чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблем стійкості аграрного виробництва дає змогу переконатися у розмаїтті наукових підходів до методів її оцінки. Як показало вивчення робіт Е. Альтмана, У. Бивера, Г. Дейлі, С.М. Анохіна, В.І. Аранчій, І.В. Брянцевої, Б.К. Злобіна, О.О. Колобова, А.І. Хорєва й інших дослідників, вони відрізняються один від одного переважно складом і кількістю елементів, за якими визначають її часткові показники [1–6, 14–16, 18]. Варіацію ж складників пояснюють трактуванням сутності економічної стійкості, але при цьому здебільшого використовують функціональний підхід, що зумовлено їхнім виділенням за функціональними сферами підприємства. Способи ж одержання узагальнювальної оцінки відріз-

няються методами включення показників до інтегральної ознаки, що робить оцінювання стійкості усередненим показником експертних оцінок функціональних підсистем підприємства й ускладнює інтерпретацію результатів [7].

Мета статті – розробка методики інтегральної оцінки економічної стійкості сільськогосподарських підприємств з урахуванням ризиків, що спричиняють її зниження.

Виклад основних результатів дослідження. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання трьох взаємозв'язаних завдань. По-перше, слід визначитися зі складниками економічного ризику, до впливу яких сільськогосподарські підприємства є найвразливішими. По-друге, не менш важливим є вибір результативного показника, динаміка якого найповніше відповідатиме поставленому завданню. По-третє, досягнення поставленої мети передбачає розробку покрокового алгоритму розрахунку інтегрального показника економічної стійкості.

Класифікація складників економічного ризику передбачає їхній розподіл за функціональною ознакою на виробничі, ринкові, фінансові й ризики персоналу. До переліку ризиків зниження економічної стійкості нами включено природно-кліматичний, ринковий і кредитний. Доцільність урахування першого з них підтверджується результатами численних досліджень. Зокрема, за даними ННЦ ІАЕ, унаслідок невідповідності кліматичних умов потребам рослин недобір урожаю зернових культур у зоні Лісостепу може становити 15–25%, цукрових буряків –

© О.В. Олійник, О.В. Клєпчева, 2014

16–24% [8]. При цьому в ролі показника, що характеризує вплив цього ризику, був використаний індекс змін гідротермічного коефіцієнта Г.Т. Селянинова [9].

Не менш вагомим є вплив ринкового ризику, що зумовлений можливістю зниження цін на аграрну продукцію або зростання цін на матеріальні ресурси [10]. При цьому вплив складника ринкового ризику, пов'язаного з коливаннями цін на агропродовольчому ринку, прямо позначається на кінцевих результатах діяльності агроформувань, про що показує значення коефіцієнта кореляції між показником виходу чистої продукції й індексом цін на сільськогосподарську продукцію, значення якого за період 2001–2012 років становило 0,725. З іншого боку, коливання цін на матеріально-технічні ресурси обернено впливає на результативні показники, оскільки зростання цін зумовлює зменшення чистого продукту, внаслідок чого значення коефіцієнта кореляції між індексом цін на промислову продукцію та виходом чистого продукту становило в сільськогосподарських підприємствах -0,890.

Включення кредитного ризику, пов'язаного з одержанням, розміщенням і використанням позикових фінансових ресурсів, було викликано вагомістю їхнього залучення для забезпечення безперервності аграрного виробництва. У свою чергу користування позиковими коштами на платній основі зумовлює зростання собівартості та зниження величини результативних показників, унаслідок чого значення коефіцієнта кореляції між відсотковими ставками і виходом чистої продукції мало від'ємне значення: -0,811. Але величина цього коефіцієнта визначає необхідність урахування ризику під час оцінки економічної стійкості.

Наступним кроком став вибір найрезультативнішого показника, динаміка й коливання якого здатні достовірно охарактеризувати економічну стійкість підприємства. Для оцінки її рівня, поряд із традиційними показниками ефективності (прибуток, рівень рентабельності, чистий грошовий потік тощо), доцільним є використання показника чистої продукції. Остання як "новостворена вартість" – найважливіша складова виробленої валової продукції підприємства, що харак-

теризує економічну ефективність виробництва" [11, с. 169], має важливе значення для забезпечення відтворювального процесу, оскільки включає у себе фонди споживання і нагромадження. Важливим моментом у його виборі є те, що до складу останнього одночасно включають прибуток, оплату праці й орендну плату за земельні паї [12]. А тому стає зростання всіх елементів чистої продукції має доводити про поліпшення економічного стану та рівня добробуту всіх задіяних в аграрному виробництві сторін – власників агроформувань, працівників і землевласників.

На нашу думку, оцінити економічну стійкість сільськогосподарського підприємства можна лише за наявності стресових умов. Так, аналіз динаміки гідротермічного коефіцієнта показав його зростання у 2001–2004, 2007–2008, 2010–2011 роках, що вказує на зниження погодно-кліматичного ризику за ці проміжки часу. У зазначені роки підприємство досягало приросту чистого продукту завдяки високій ефективності його функціонування, але рівень економічної стійкості за таких обставин був не досить високим через несприятливий вплив погодних умов. Проте, незважаючи на несприятливі кліматичні умови 2005–2006, 2008 і 2011 років, підприємство примножило виробництво чистої продукції, що довело про високий рівень як економічної ефективності його, так і стійкості. Отже, слід констатувати, що принципова відмінність між економічно стійким та нестійким підприємствами за наявності однакових за силою впливу стресових умов полягає у величині й напрямі змін його чистого продукту. А тому за рівних інших умов вищу економічну стійкість матимуть підприємства з найвищим приростом чистого продукту в несприятливих умовах.

Але проблема оцінки економічної стійкості саме і полягає в тому, що однакові умови функціонування у реальному житті є більше випадковістю, ніж правилом. При цьому неоднаковими є як сила впливу ризику, так й умови функціонування підприємств у попередніх періодах. А тому доцільним є визначення не лише величини відхилення значень чистого продукту від його рівня у попередньому році, а також відносного приросту

(зниження) чистого продукту з розрахунку на одиницю приросту показників, що характеризують рівень впливу окремих ризиків. Наприклад, для оцінки стійкості підприємства до впливу ринкового ризику доцільним є визначення відсоткового приросту (зниження) чистого продукту на 1% зниження цін на сільськогосподарську продукцію. Такий підхід у науці не новий. Зокрема, у вищій математиці для оцінки відносного приросту (зниження) вихідного значення функції пропорційно до зростання аргументу застосовують коефіцієнт еластичності, який визначає граничне відношення зміни функції (y) до приросту незалежної змінної (x) при $\Delta x \rightarrow 0$:

$$E_x(y) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \left(\frac{\Delta y}{y} : \frac{\Delta x}{x} \right) = \frac{x}{y} \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y}{\Delta x} = \frac{x}{y} \cdot y', \quad (1)$$

де $E_x(y)$ – еластичність функції y по x ; Δx – приріст змінної x ; Δy – приріст функції y ; y' – похідна функції y по x .

Еластичність функції $y = f(x)$ показує на скільки відсотків зміниться її значення після зміни аргументу x на 1%. Цей показник використовують під час аналізу попиту і пропозиції. Наприклад, еластичність пропозиції стосовно ціни – коефіцієнт, який показує на скільки відсотків зміниться обсяг пропозиції після зміни ціни на 1%. Якщо коефіцієнт еластичності пропозиції є вищим за одиницю, то пропозицію вважають еластичною, якщо він нижчий від одиниці – нееластичною [13]. Але у нашому випадку коефіцієнт еластичності для визначення стійкості до цінового ризику застосовують, маючи на меті виключно оцінку відносного приросту

(зниження) чистого продукту лише стосовно **зниження** рівня цін на сільськогосподарську продукцію на 1%.

Такий підхід був застосований для визначення еластичності виходу чистої продукції за природно-кліматичним, ринковим і кредитним ризиками. Зокрема, визначаючи еластичність виходу чистого продукту стосовно природно-кліматичного ризику, до знаменника формули (1) був включений відносний приріст (зниження) чистого продукту, а до чисельника – індекс зниження ГТК. Для розрахунку логістичного й кредитного ризиків доцільним є включення до знаменника формули індексів зростання цін на матеріально-технічні ресурси та відсоткових ставок. Ці обставини зумовлюють трансформацію чисельника і знаменника формули (1), а саме включення до першого з них індексу приросту (зниження) чистої продукції, а до другого – показників, що характеризуватимуть рівень деструктивного впливу окремих ризиків:

$$E_x(ЧП) = \frac{I_{ЧП}}{I_p}, \quad (2)$$

де $E_x(ЧП)$ – еластичність виходу чистого продукту; $I_{ЧП}$ – індекс чистого продукту; I_p – індекс зміни показника, що характеризує окремі ризики.

Як показав аналіз динаміки показників, що характеризують рівень впливу окремих ризиків, визначення еластичності виходу чистої продукції за однорічними даними є неможливим, оскільки в жодному році протягом 2002–2012 років вони не проявлялися одночасно (табл. 1).

1. Розрахунок середніх скоригованих ланцюгових індексів ГТК, цін на сільськогосподарську і чисту продукцію для сільськогосподарських підприємств Харківської області у 2002–2012 рр.

Показник	Рік											У середньому
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Індекс ГТК: фактичний	1,29	1,15	1,03	0,64	0,92	1,04	1,05	0,83	1,36	1,20	0,58	0,98
скоригований	1,00	1,00	1,00	0,64	0,92	1,00	1,00	0,83	1,00	1,00	0,58	0,90
Індекс цін на с.-г. продукцію: фактичний	0,87	1,21	1,06	1,08	1,02	1,38	1,10	1,06	1,30	1,14	1,07	1,10
скоригований	0,87	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,99

Індекс чистої продукції на 100 га с.-г. угідь: фактичний	0,87	1,00	0,89	1,23	1,09	2,78	1,17	0,87	1,71	1,57	1,21	1,21
скоригований за ризиками: природно-кліматичним	1,00	1,00	1,00	1,23	1,09	1,00	1,00	0,87	1,00	1,00	1,21	1,03
маркетинговим	0,87	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	0,99

Тому доцільним є визначення еластичності виходу чистого продукту за окремими ризиками за багаторічними даними. На підставі аналізу рядів ланцюгових індексів ГТК і цін на сільськогосподарську продукцію визначили періоди, коли аграрному виробництву на Харківщині були притаманні природно-кліматичний та маркетинговий ризики. Зокрема, вплив першого на діяльність агроформувань спостерігали у 2005, 2008, 2011 роках, а вплив другого – лише у 2002 році.

Далі постало завдання елімінувати вплив на результати розрахунків років, в яких значення індексів ГТК і цін на сільськогосподарську продукцію показувало б відсутність відповідних ризиків. На підставі аналізу даних таблиці 1 було визначено відсутність природно-кліматичного ризику в 2002–2004, 2007–2008, 2010 і 2012 роках та ринкового ризику у 2003–2012 роках. Для визначення еластичності виходу чистої продукції за цими ризиками дані за роками, коли значення відповідних ланцюгових індексів свідчило про зростання ГТК або цін на сільськогосподарську продукцію, було замінено на одиницю. При цьому індекси виходу чистого продукту в ці роки також симетрично прийняли за одиницю.

Для скоригованих рядів ГТК, цін на сільськогосподарську продукцію й чистого продукту на 100 га сільськогосподарських угідь за формулою середньої геометричної було визначено їхні середні індекси. З'ясовано, що протягом досліджуваного періоду середня величина спадів ГТК і цін на сільськогосподарську продукцію становила 10,0 та 1,2% відповідно. Скоригований середній приріст чистого продукту для визначення еластичності виходу за природно-кліматичним ризиком дорівнював 2,9%, а за ціновим – спостерігалось щорічне зниження на 1,2%. На підставі цього еластичність виходу чистої продукції за природно-кліматичним ризиком була 1,143 (1,029/

0,900), а за ринковим – 1,001 (0,989/0,988). Таким чином, можна стверджувати про спроможність сільськогосподарських підприємств протистояти як природно-кліматичному так і маркетинговому ризикам. Але при цьому у разі зниження ГТК на 1 % вихід чистого продукту все одно зросте на 1,1%, а якщо знизиться середній рівень цін на сільськогосподарську продукцію на 1%, то чистий продукт на 100 га сільськогосподарських угідь знизиться на 0,9%, але темп зниження виходу чистого продукту буде повільнішим стосовно таких самих темпів для цін.

Аналогічний підхід був застосований для визначення коефіцієнтів еластичності виходу чистого продукту за ризиком зростання цін на матеріально-технічні ресурси і відсотковим ризиком. Порядок трансформації індексних рядів чистої продукції і значень показників, що характеризують рівень цих ризиків, був дещо іншим. Оскільки їхня наявність веде до зростання цін на матеріально-технічні ресурси або збільшення відсоткових ставок, то на одиницю були замінені індекси показників, що вказували на їхнє зниження. Після цього індекси виходу чистого продукту у ці роки також були симетрично замінені на одиницю. Встановлено, що еластичність виходу чистої продукції за ціновим ризиком на матеріально-технічні ресурси дорівнює 1,025 (1,206/1,177), бо протягом 2002–2012 років середнє зростання цін становило 17,7%, при цьому на 20,6% зріс скоригований за даним ризиком приріст виходу чистої продукції у ці ж роки. Еластичність виходу чистої продукції за кредитним ризиком дорівнювала 1,010 (1,017/1,007) унаслідок того, що впродовж цього ж періоду відсоткові ставки зростали на 0,7% за рік, а середній скоригований за кредитним ризиком приріст виходу чистої продукції у ці роки становив 1,7% за рік. Отже, одержані результати показали, що в разі зростання цін

на матеріально-технічні ресурси або відсоткових ставок на 10,0% величина приросту чистого продукту становитиме – відповідно 10,2 і 10,1%.

Для узагальненої оцінки резистентної¹ спроможності сільськогосподарських підприємств було запропоновано визначення інтегрального коефіцієнта еластичності виходу чистої продукції за формулою середньої арифметичної зваженої:

$$E_i(\text{ЧП}) = \sum_{k=1}^n f_x E_x(\text{ЧП}), \quad (3)$$

де $E_i(\text{ЧП})$ – інтегральний коефіцієнт еластичності виходу чистої продукції; $E_x(\text{ЧП})$ – часткові коефіцієнти еластичності виходу чистої продукції; f_x – питома вага часткових коефіцієнтів еластичності виходу чистої

продукції; k – кількість ризиків втрати економічної стійкості ($k = 1 \dots 4$).

Для визначення питомої ваги окремих коефіцієнтів еластичності було проведено опитування експертів – провідних науковців ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, що дало змогу встановити ваговий коефіцієнт на рівні 0,3 для еластичності за природно-кліматичним і ринковим та 0,1 – за кредитним ризиками. У процесі оцінки економічної стійкості сільськогосподарських підприємств за допомогою інтегрального коефіцієнта еластичності виходу чистої продукції можливе істотне варіювання його значень для окремих підприємств, що зумовило необхідність розробки шкали тлумачення його значень (табл. 2).

2. Тракткування значень інтегрального коефіцієнта еластичності виходу чистого продукту

Діапазон значень	Рівень економічної стійкості сільськогосподарського підприємства
0	Не провадило господарської діяльності у досліджуваному періоді
0,001–0,999	Є економічно нестійким
1,000 і вище	Є економічно стійким

Апробація обґрунтованого інтегрального показника економічної стійкості на матеріалах сільськогосподарських підприємств Хар-

ківської області (табл. 3) показала його високу надійність.

3. Економічна стійкість виробництва чистої продукції в окремих сільськогосподарських підприємствах Харківської області у 2007-2012 рр.

Підприємство	Чиста продукція на 100 га с.-г. угідь, тис. грн						Темп приросту, %	Коефіцієнт залишкової варіації, %	Інтегральний коефіцієнт економічної стійкості
	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.			
ПСП "Компакт" (Близнюківський р-н)	4,6	34,7	40,2	59,5	249,4	331,5	14168	53,8	1,71
СТОВ "Шийківське" (Борівський р-н)	11,1	12,6	82,6	50,7	248,0	234,9	459,5	51,7	1,66
ТОВ "Агросервіс-ЛТД" (Чугуївський р-н)	135,8	72,8	136,2	180,3	186,8	241,9	19,3	21,3	1,14
ПСП "Вільшанське" (Дворічанський р-н)	66,6	32,9	59,2	52,0	161,5	218,1	48,7	47,9	1,14
ТОВ СП "Україна" (Зміївський р-н)	50,1	73,9	47,8	83,7	79,8	12,3	-7,7	50,2	0,78
ТОВ "Харківський кінний завод" (Харківський р-н)	135,4	153,6	115,2	58,9	62,8	67,4	-14,1	23,2	0,68
Разом по області	75,6	70,6	63,2	113,0	175,2	217,7	40,6	25,8	1,10

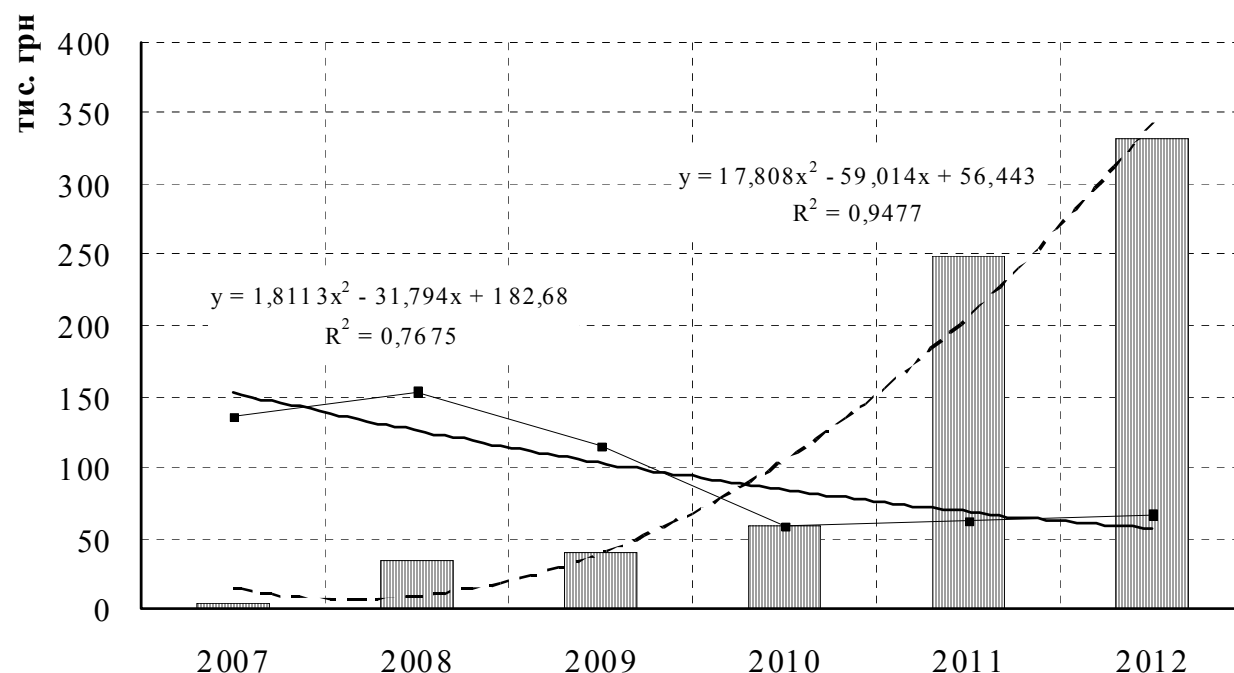
Було встановлено, що значення коефіцієнта еластичності виходу чистої продукції для

окремих агроформувань Харківської області коливалося від 0,68 до 1,71. Зокрема, господарством з найвищою еластичністю і стійкістю виходу чистого продукту на 100 га сільськогосподарських угідь з-поміж 247 досліджуваних агроформувань Харківської обла-

¹ Резистентність (від лат. *resistentia* – "опір", "протидія") – стійкість, опірність і несприйнятливність до будь-яких факторів зовнішнього впливу.

сті було визнане ПСП "Компакт" Близнюківського району, у динаміці чистого продукту якого жодного разу протягом періоду

дослідження не спостерігалось спадів, а відхилення від лінії тренду були мінімальними (рис.).

- Динаміка чистого продукту на 100 га с.-г. угідь у ПСП "Компакт" Близнюківського р-ну
- Динаміка чистого продукту на 100 га с.-г. угідь у ТОВ "Харківський кінний завод" Харківського р-ну
- - - Параболічний тренд чистого продукту на 100 га с.-г. угідь у ПСП "Компакт" Близнюківського р-ну
- Параболічний тренд чистого продукту на 100 га с.-г. угідь у ТОВ "Харківський кінний завод" Харківського р-ну

Економічна стійкість виходу чистого продукту з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь в окремих сільськогосподарських підприємствах Харківської області у 2007-2012 рр.

Найменш стійким виявилось ТОВ "Харківський кінний завод" Харківського району, в якого основним чинником низької еластичності виходу чистого продукту є його спадна динаміка. Про це показує від'ємне значення темпу її приросту: -14,1%.

Висновки. На підставі проведеного дослідження обґрунтовано доцільність інтегральної оцінки економічної стійкості сільськогосподарського підприємства з використанням еластичності виходу чистого продукту в несприятливі періоди. Запропонована методика уможливила одержати достовірну оцінку рівня економічної стійкості за рахунок порівняння динаміки результативного показника з реальними ризиками, які притаманні сільськогосподарському виробництву. Доцільність вибору у ролі результативного

показника для оцінки рівня економічної стійкості чистого продукту впливає з її економічної сутності, яка повною мірою віддзеркалює обсяг створеної доданої вартості й справедливості її розподілу між усіма учасниками процесу відтворення. Апробація обґрунтованого методичного підходу на матеріалах сільськогосподарських підприємств Харківської області показала високу його надійність. На підставі оцінки рівня еластичності виходу чистого продукту встановлено, що найбільш стійким у 2007–2012 роках було ПСП "Компакт" Близнюківського, а найменш стійким – ТОВ "Харківський кінний завод" Харківського району, для яких значення коефіцієнта еластичності виходу чистого продукту становило 1,71 і 0,68 відповідно.

Список використаних джерел

1. Анохин С.Н. Основы экономической устойчивости промышленных предприятий в рыночной экономике / С.Н. Анохин. – Саратов: СГТУ, 2000. – 44 с.
2. Аранчій В.І. Інтегральні підходи до оцінювання економічної стійкості аграрних підприємств / В.І. Аранчій, М.О. Удовіченко // Наук. пр.. Полтав. держ. аграр. акад. – Полтава: ПДАА, 2012. – С. 10-15. – (Спецвип.).
3. Брянцева И.В. Экономическая устойчивость предприятия: сущность, оценка, управление / И.В. Брянцева. – Хабаровск: Хабаров. гос. техн. ун-т, 2007. – 150 с.
4. Злобин Б.К. Концепция экономической устойчивости хозяйственных систем / Б.К. Злобин. – М.: Экономика, 2000. – 450 с.
5. Стратегическое управление организационно-экономической устойчивостью фирмы. Логистикоориентированное проектирование бизнеса / А.Д. Канчавели, А.А. Колобов, И.Н. Омельченко [и др.]; ред. А.А. Колобов, И.Н. Омельченко. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2001. – 600 с.
6. Хорев А.И. Управление организационно-экономической устойчивостью хлебопекарных организаций / А.И. Хорев, А.Н. Полозова, Н.В. Фролова. – Воронеж: Центр. – чернозем. кн. изд-во, 2002. – 200 с.
7. Шатунова Т.А. Показатели оценки экономической устойчивости промышленных предприятий / Т.А. Шатунова // Вісн. Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. – 2007. – № 2(108). Ч. 1. – С. 238–264.
8. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: інформ.-аналіт. зб. ; за ред. П.Т. Саблука [та ін.]. – К., 2002. – 648 с.
9. Лосев А.П. Агрометеорология: учеб. / А.П. Лосев, Л.Л. Журина. – М.: Колос, 2004. – 300 с.
10. Окландер М.А. Маркетингова цінова політика / М.А. Окландер, О.П. Чукурна. – К.: Центр навч. літ-ри, 2012. – 240 с.
11. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
12. Олійник О.В. Державна підтримка у забезпеченні економічної стійкості сільськогосподарських підприємств / О.В. Олійник, Т.В. Калашнікова, О.В. Клепчава // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 51.
13. Вища математика / К.Г. Валєєв, І.А. Джалладова, О.І. Лютий [та ін.]. – К.: КНЕУ, 2002. – 606 с.
14. Altman E.I. Financial Ratios, Discriminant Analysis, and the Prediction of Corporate Bankruptcy / E.I. Altman // Journal of Finance. – September 1968. – P. 589-609.
15. Altman E.I. Zeta Analysis: A New Model to Identify Bankruptcy Risk of Corporation / E.I. Altman, R.G. Haldeman, P. Narayanan // Journal of Banking and Finance. June 1977. – P. 29-54.
16. Beaver W.H. Market Prices, Financial Ratios and the Prediction of Failure / W.H. Beaver // Journal of Accounting Research. 1968. – № 2. – P. 179-192.
17. Competition in agriculture: the United State in the World Market / D. Colyer, P.L. Kennedy, R.P. Krugman et al. – NY.: Food Products Press, 2000. – 323 p.
18. Daly H.E. For the common Good / Daly H.E., J. Cobb Jr. – Boston: Beacon Press, 1994. – 534 p.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2014 р.

*

УДК 631.15.017.3

М.М. КРОПИВКО, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник, докторант
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Мотивація як основний чинник розвитку господарств населення

Постановка проблеми. Протягом тривалого періоду діяльності господарств населення приділялася значна увага як учених економістів, так і органів державної влади й місцевого самоврядування. Виникнувши ще у першій половині XVII ст. та пройшовши складну еволюцію, ці господарства нині провадять

свою діяльність у виробничій, а також невиробничій сферах сільського господарства. При цьому діяльність господарств населення суттєво впливає як на забезпечення продовольчої безпеки нашої країни, так і розвиток та збереження українського етносу.

Водночас ще й нині ведуться наукові дискусії щодо визначення форм цих господарств, їх місця та ролі у подальшому розвитку сільського господарства України.

© М.М. Кропивко, 2014

Список використаних джерел

1. Анохин С.Н. Основы экономической устойчивости промышленных предприятий в рыночной экономике / С.Н. Анохин. – Саратов: СГТУ, 2000. – 44 с.
2. Аранчий В.І. Інтегральні підходи до оцінювання економічної стійкості аграрних підприємств / В.І. Аранчий, М.О. Удовіченко // Наук. пр.. Полтав. держ. аграр. акад. – Полтава: ПДАА, 2012. – С. 10-15. – (Спецвип.).
3. Брянцева И.В. Экономическая устойчивость предприятия: сущность, оценка, управление / И.В. Брянцева. – Хабаровск: Хабаров. гос. техн. ун-т, 2007. – 150 с.
4. Злобин Б.К. Концепция экономической устойчивости хозяйственных систем / Б.К. Злобин. – М.: Экономика, 2000. – 450 с.
5. Стратегическое управление организационно-экономической устойчивостью фирмы. Логистикоориентированное проектирование бизнеса / А.Д. Канчавели, А.А. Колобов, И.Н. Омельченко [и др.]; ред. А.А. Колобов, И.Н. Омельченко. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2001. – 600 с.
6. Хорев А.И. Управление организационно-экономической устойчивостью хлебопекарных организаций / А.И. Хорев, А.Н. Полозова, Н.В. Фролова. – Воронеж: Центр. – чернозем. кн. изд-во, 2002. – 200 с.
7. Шатунова Т.А. Показатели оценки экономической устойчивости промышленных предприятий / Т.А. Шатунова // Вісн. Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. – 2007. – № 2(108). Ч. 1. – С. 238–264.
8. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: інформ.-аналіт. зб. ; за ред. П.Т. Саблука [та ін.]. – К., 2002. – 648 с.
9. Лосев А.П. Агрометеорология: учеб. / А.П. Лосев, Л.Л. Журина. – М.: Колос, 2004. – 300 с.
10. Окландер М.А. Маркетингова цінова політика / М.А. Окландер, О.П. Чукурна. – К.: Центр навч. літ-ри, 2012. – 240 с.
11. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
12. Олійник О.В. Державна підтримка у забезпеченні економічної стійкості сільськогосподарських підприємств / О.В. Олійник, Т.В. Калашнікова, О.В. Клепчава // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 51.
13. Вища математика / К.Г. Валєєв, І.А. Джалладова, О.І. Лютий [та ін.]. – К.: КНЕУ, 2002. – 606 с.
14. Altman E.I. Financial Ratios, Discriminant Analysis, and the Prediction of Corporate Bankruptcy / E.I. Altman // Journal of Finance. – September 1968. – P. 589-609.
15. Altman E.I. Zeta Analysis: A New Model to Identify Bankruptcy Risk of Corporation / E.I. Altman, R.G. Haldeman, P. Narayanan // Journal of Banking and Finance. June 1977. – P. 29-54.
16. Beaver W.H. Market Prices, Financial Ratios and the Prediction of Failure / W.H. Beaver // Journal of Accounting Research. 1968. – № 2. – P. 179-192.
17. Competition in agriculture: the United State in the World Market / D. Colyer, P.L. Kennedy, R.P. Krugman et al. – NY.: Food Products Press, 2000. – 323 p.
18. Daly H.E. For the common Good / Daly H.E., J. Cobb Jr. – Boston: Beacon Press, 1994. – 534 p.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2014 р.

*

УДК 631.15.017.3

М.М. КРОПИВКО, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник, докторант
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Мотивація як основний чинник розвитку господарств населення

Постановка проблеми. Протягом тривалого періоду діяльності господарств населення приділялася значна увага як учених економістів, так і органів державної влади й місцевого самоврядування. Виникнувши ще у першій половині XVII ст. та пройшовши складну еволюцію, ці господарства нині провадять

свою діяльність у виробничій, а також невиробничій сферах сільського господарства. При цьому діяльність господарств населення суттєво впливає як на забезпечення продовольчої безпеки нашої країни, так і розвиток та збереження українського етносу.

Водночас ще й нині ведуться наукові дискусії щодо визначення форм цих господарств, їх місця та ролі у подальшому розвитку сільського господарства України.

© М.М. Кропивко, 2014

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розробки теоретико-методологічних засад розвитку різних форм господарств населення присвячено чимало наукових досліджень провідних учених-економістів, зокрема В.К. Збарського [25], М.Й. Маліка [21], В.Я. Месель-Веселяка [10], І.В. Прокопи [8], П.Т. Саблука [12], І.В. Свиноуса [9], М.Г. Шульського [7], О.М. Шпичака [9], В.В. Юрчишина [23] та багатьох інших.

Мета статті – визначення й наукове обґрунтування сучасних форм господарств населення в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Незважаючи на поступове скорочення кількості господарств населення, їхня частка у виробництві валової сільськогосподарської продукції залишається значною. Так, господарств населення у валовому виробництві сільськогосподарської продукції протягом останніх десяти років становила понад 50 % (рис. 1). При цьому лише за останні п'ять років даними господарствами вироблено сільськогосподарської продукції на суму понад 542 млрд грн у постійних цінах 2010 року.

Рис. 1. Динаміка виробництва валової сільськогосподарської продукції господарствами населення

Джерело: Дані Держслужби статистики України [1, с. 5].

Проте лише за останні чотирнадцять років Держстатом України чотири рази змінювалися, доповнювалися й уточнювалися основні види господарств населення, що призводить до необ'єктивності у визначенні ролі цих господарств, наслідків їхньої діяльності та перспектив подальшого розвитку даної форми господарювання [2-6].

Немає однастайності у визначенні видів господарств населення й у науковців. Адже, як стверджує М.Г. Шульський, «...жодна з існуючих і відомих форм організації виробництва сільськогосподарської продукції не мала й не має стількох різноманітних назв як господарства населення. І це закономірно, адже протягом тривалого історичного періоду розвитку різні політичні, державні, господарські управлінські структури по-

різному до них ставилися і, отже, неоднаково оцінювали їхню діяльність...» [7, с.10].

Так, І.В. Прокопа та Т.В. Беркута виділяють чотири види господарств населення, а саме: особисті селянські господарства, господарська діяльність на присадибних ділянках, колективне й індивідуальне садівництво, городництво тощо, а також фізичні особи-підприємці, стверджуючи, що господарства населення – це індивідуальна форма господарювання, головною метою функціонування яких є самозабезпечення сільськогосподарською продукцією [8, с.19].

О.М. Шпичак і І.В. Свиноус вважають, що ототожнювати поняття «господарство населення» й «особисте селянське господарство» не слід [9, с. 21]. Вони пропонують під особистим селянським господарством розуміти

«... форму дрібнотоварного виробництва сільськогосподарської продукції для особистого (сімейного) споживання на присадибній та інших земельних ділянках, наданих для цих цілей, у вільний від роботи час»[9, с. 21].

Окрім того, ці науковці зазначають, що працівники апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України до господарств населення відносять особисті селянські й фермерські господарства. Проте такий підхід, на думку О.М. Шпичака та І.В. Свиноуса, є невірним. Адже відмінність між особистими селянськими і фермерськими господарствами спостерігається за багатьма параметрами, основними з яких є відмінності за:

- 1) правом власності на землю;
- 2) обсягом землекористування;
- 3) специфікою надання земельної ділянки та її використання;
- 4) місцем розташування земельних ділянок;
- 5) спеціалізацією діяльності;
- 6) рівнем товарності;
- 7) зайнятістю і типом власника;
- 8) величиною одержаного доходу [9, с. 15-19].

Така невизначеність при трактуванні поняття «господарства населення» зумовлена, передусім, змінами методологічних підходів щодо визначення, форм і напрямів розвитку цих господарств та пов'язана не лише з наслідками еволюції розвитку господарств населення, а й еволюцією теоретичних підходів до розуміння сутності сільського господарства та його місця у розвитку як економіки, так і суспільства нашої країни.

Проведені дослідження дають змогу стверджувати, що поняття «господарство населення» доцільно трактувати як суб'єкт господарювання у сільській місцевості, діяльність якого заснована на засадах спільної сумісної власності з використанням праці членів родини першого й другого ступенів спорідненості. Адже, згідно зі ст. 55 Господарського кодексу України, суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які провадять господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми

зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених чинним законодавством [10]. При цьому діяльність господарств населення може провадитися у виробничій та невиробничій сферах сільського господарства з метою одержання економічних і/або соціальних ефектів.

Згідно з даними Державної служби статистики України лише близько 42% земель особистих селянських господарств у 2013 році використовувалися з метою виробництва сільськогосподарської продукції [11, с. 2]. Такі дані підтверджуються й проведеним вибіркоvim дослідженням діяльності господарств населення Київської, Одеської та Тернопільської областей, згідно з якими, близько половини цих господарств використовують землі з метою вирощування сільськогосподарських культур, а решту площі – для активного відпочинку чи будівництва і є своєрідним страховим капіталом, який, у разі потреби, може бути використаний для забезпечення життєвих потреб. Тому діяльність господарств населення необхідно розглядати, передусім, виходячи з потреб членів цих господарств. Відповідно й методологічні підходи щодо розуміння сутності та економічної природи господарств населення необхідно розглядати через призму забезпечення потреб їхніх членів.

А.Х. Маслоу доводить, що людські потреби організовані ієрархічно і лише після належного й регулярного забезпечення потреб нижчого рівня (первинні) виникають інші потреби (вторинні) [13]. Згідно з теорією людської мотивації будь-якої людини найпершою необхідністю є забезпечення фізіологічних потреб, які забезпечують її виживання і становлять потреби першого рівня (їжа, вода, одяг, житло тощо). Після забезпечення цих потреб перед людиною виникають потреби другого рівня, а саме потреби у її безпеці. Відповідно до теорії мотивації людини потребами другого рівня є, насамперед, потреби в особистій безпеці, стабільності, залежності, захищеності; свободі від страху, тривоги та хаосу; порядку, законі тощо.

Забезпечивши потреби першого і другого рівнів, які в ієрархії потреб належать до потреб нижчого (первинного) рівня, у людини

виникають вторинні потреби. До цієї групи потреб належать потреби у приналежності, визнанні та повазі, а також потреби у самовираженні.

Згідно з дослідженнями, проведеними А.Х. Маслоу, потреби людини у приналежності характеризуються бажанням мати дружні стосунки з іншими членами суспільства й належати до соціальної групи, яка б поділяла його погляди та уподобання [13].

Забезпечення потреб у визнанні й повазі є наступним ступенем розвитку потреб людини. Так, після адаптації та зайняття власної ніші у суспільстві, людина потребує визнання позитивної оцінки своєї діяльності цим суспільством, що виражається в одержанні людиною певного соціального статусу і повазі й визнанні оточенням. При цьому потреба у визнанні характеризується відчуттями власної могутності, впевненості, незале-

жності та свободи, а потреба у повазі – у надбанні суспільного статусу, уваги, визнання й слави.

Як правило, після досягнення усіх попередніх потреб у людини виникає відчуття неповноцінності та незадоволеності від того, що вона займається не зовсім тим, до чого схильна. Намагання подолати ці відчуття призводить до виникнення необхідності у забезпеченні останньої потреби – потреби у самовираженні. При цьому в будь-якої людини забезпечення такої потреби виражається по-різному і залежить лише від особистих її якостей.

Шляхи розвитку й форми господарств населення тісно пов'язані з потребами їхніх членів. Відповідно до проведених досліджень залежно від місії існування господарств населення нами виділено п'ять груп цих господарств (рис. 2).

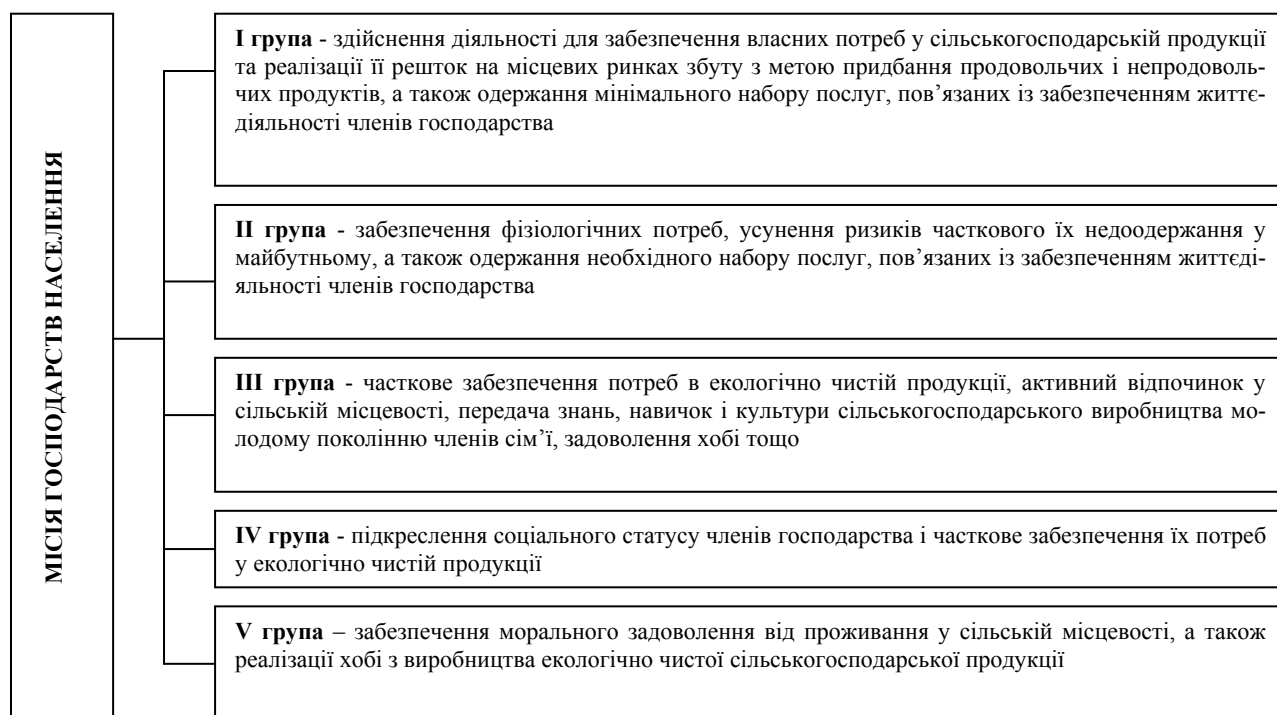

Рис. 2. Ієрархія господарств населення залежно від місії їх існування

Джерело: Розроблено автором.

Так, у першу групу входять господарства населення, діяльність яких є життєвою необхідністю для членів цих господарств, адже придбання сільськогосподарської продукції чи одержання послуг з інших джерел суттєво ускладнене за рахунок різних вагомих причин, передусім, недостатності фі-

нансів для забезпечення фізіологічних чи інших потреб членів селянської сім'ї.

До першої групи господарств населення належать, передусім, особисті селянські господарства, які займаються товарним сільськогосподарським виробництвом, і в результаті одержання ефекту від цієї діяльності мають змогу забезпечити більшу частину

фізіологічних потреб членів цих господарств. Відповідно до законодавства України особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах та спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [14].

При цьому обмеженість фінансових ресурсів членів особистих селянських господарств призводить до збільшення екстенсивності ведення господарської діяльності та запровадження диверсифікації виробництва у напрямі продукування як рослинницької, так і тваринницької продукції.

До другої групи господарств населення належать господарства, діяльність яких направлена на забезпечення потреби у безпеці й захищеності їхніх членів. При цьому основними шляхами усунення ризиків недоодержання необхідних фінансових або матеріальних ресурсів можуть бути як диверсифікація виробництва, так і розширення обсягів чи напрямів діяльності. До цієї групи належать особисті селянські господарства та індивідуальні селянські господарства, члени яких використовують земельні ділянки для городництва, садівництва, сінокошіння й випасання худоби [15], фізичні особи-підприємці, які ведуть свою діяльність у галузі сільського господарства [16], сімейні ферми, сімейні фермерські господарства, а також ті господарства, що надають послуги із сільського, зеленого та агротуризму господарства.

При цьому сімейні ферми і сімейні фермерські господарства є новітніми формами господарств населення, діяльність яких поки що не врегульована законодавством. Виділення таких форм зумовлено, передусім, результатами реформування сільського господарства України й необхідністю запровадження європейських стандартів щодо виробництва сільськогосподарської продукції.

Проведені дослідження уможливлюють стверджувати, що сімейні ферми доцільно трактувати як форму підприємницької діяльності у сільському господарстві, яка заснована на сімейній організації праці та спрямована на задоволення потреб селянської сім'ї, а також держання доходів від реалізації виробленої сільськогосподарської продукції, а сімейні фермерські господарства – як частину фермерських господарств, які у своїй діяльності використовують працю членів родини першого і другого ступеня спорідненості. Крім того, виникнення попиту міських жителів у послугах, пов'язаних з культурним та активним відпочинком у сільській місцевості, зумовило диверсифікацію діяльності господарств населення у напрямі надання послуг із сільського, зеленого й агротуризму. Згідно з дослідженнями, до таких господарств належить частина фізичних осіб-підприємців, особистих селянських і сімейних фермерських господарств, діяльність яких провадиться не лише у виробничій, а й у невиробничій сфері сільського господарства, зокрема у туристичній галузі [17]. При цьому основний дохід членів господарств населення першої та другої груп одержують за рахунок їхньої безпосередньої участі у діяльності господарства.

Третю групу господарств населення становлять ті, в яких сільськогосподарська діяльність не несе життєво необхідної ролі, а служать переважно для досягнення інших ефектів, передусім соціальних. До цієї групи належить переважна більшість садівничих і городницьких (дачних) господарств.

Ведення господарської діяльності у господарствах третьої групи відбувається на відносно вищій технологічно насиченій основі порівняно з господарствами першої та другої груп, що зумовлено отриманням основного доходу з інших джерел.

Четверту й п'яту групи господарств населення становлять господарства, члени яких основною діяльністю займаються в інших галузях економіки. При цьому забезпечення потреби у власній сільськогосподарській продукції або одержання доходу від її реалізації практично не впливає на обсяги доходу членів цих господарств. Головною відмінністю у діяльності господарств четвертої та

п'ятої груп є чинники, що привели до їх утворення й функціонування, а також розміри земельних угідь і присадибних ділянок.

До четвертої групи належить переважна більшість господарств населення, діяльність яких направлена на забезпечення соціально спрямованих потреб сім'ї, які територіально розташовані у котеджних містечках. Виробництво сільськогосподарської продукції у таких господарствах не є домінуючим фактором, має обмежені обсяги та суттєво не впливає на забезпечення членів господарств цієї групи сільськогосподарською продукцією.

Господарства населення п'ятої групи мають незначні за площею присадибні земельні ділянки, наявність яких зумовлена потребою у задоволенні побутових потреб, а члени таких господарств проживають в індивідуальних (садибних) будинках [18]. Нині тривають процеси, пов'язані з виникненням новітньої форми господарств населення – родових маєтків (садиби). Ці процеси зумо-

влені наслідками урбанізації, збільшенням морального виснаження міських жителів, а також запровадженням європейських стандартів щодо життєдіяльності людини [19]. Згідно з проектом Закону України «Про родові маєтки і родові поселення в Україні» родовим маєтком (садибою) можна вважати неподільну земельну ділянку з житлово-господарськими приміщеннями, виділену державою громадянам України у постійне користування на безоплатній основі [20].

Земельні ділянки господарств населення, що належать до п'ятої групи, використовуються переважно для задоволення від вирощування сільськогосподарських культур, а також як хобі їхніх членів.

Проведені дослідження дають змогу зробити висновок, що господарства населення ведуть свою діяльність не лише у виробничій, а й у невиробничій сфері сільського господарства (рис. 3).

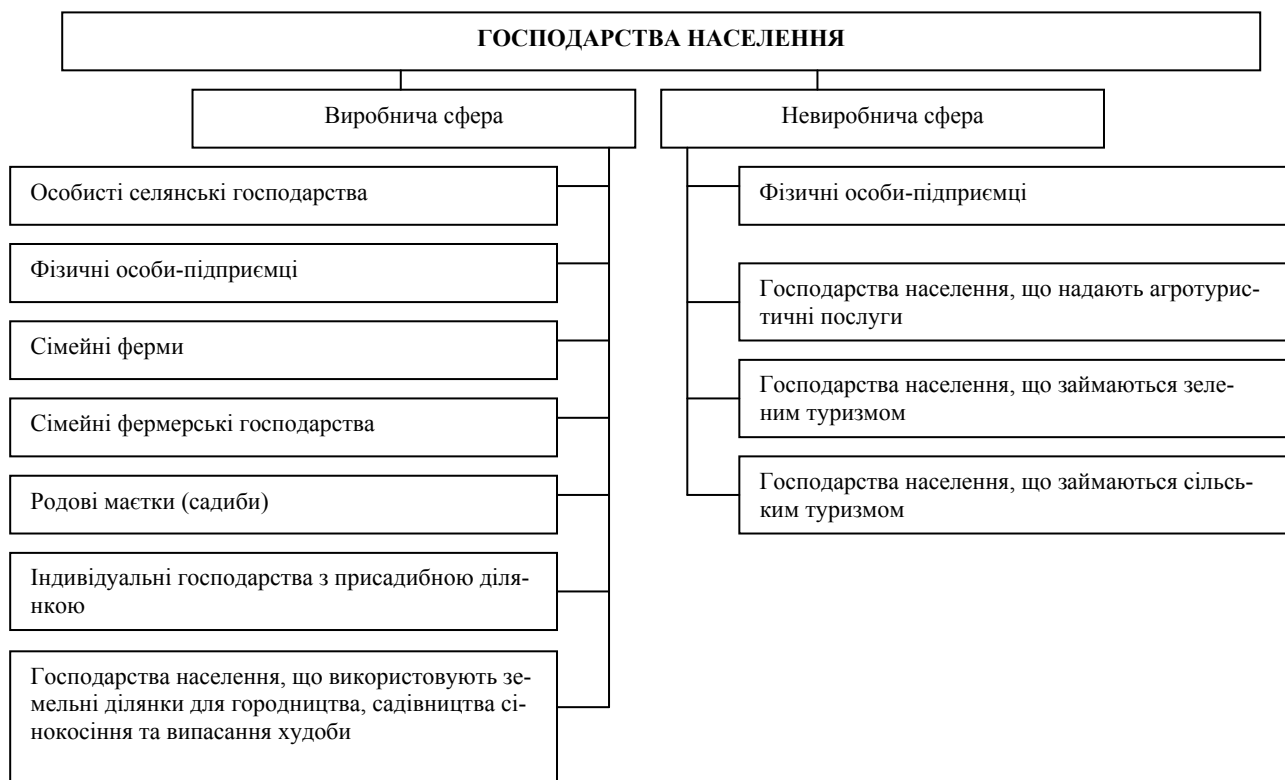

Рис. 3. Класифікація форм господарств населення України

Джерело: Розроблено автором.

Так, безпосереднім виробництвом сільськогосподарської продукції можуть займатися десять видів господарств населення: особисті селянські господарства, фізичні особи-підприємці, сімейні ферми, сімейні фермер-

ські господарства, родові садиби, індивідуальні господарства з присадибними ділянками, господарства населення, що використовують земельні ділянки для ведення город-

ництва, садівництва, сінокосіння та випасання худоби.

До господарств населення, що провадять діяльність у невиробничій сфері сільського господарства, можна віднести частину фізичних осіб-підприємців, які мають земельні ділянки, родові садиби, і господарства населення, які надають послуги із зеленого чи сільського туризму, а також сімейні фермерські господарства, які надають агротуристичні послуги.

При цьому, приймаючи рішення щодо реалізації будь-якого інвестиційного задуму або господарського рішення, члени господарств населення першої та другої груп оцінюють їх, передусім, із погляду життєвої необхідності й можливості запровадження за рахунок власних можливостей, а вже потім – оцінюючи можливість реалізації надлишків виробництва. Члени ж господарств населення інших трьох груп оцінюють ефект від реалізації будь-яких проектів із погляду задоволення власних потреб або значущих для реалізації хобі завдань, свідомо реалізуючи неприбуткові проекти, які мають інші ефекти, передусім соціальні.

Висновки. Проведені дослідження уможливають стверджувати, що розвиток господарств населення пов'язаний, перш за все, з еволюцією потреб їхніх членів. Відповідно

до таких методологічних підходів господарства населення поділяють на п'ять груп.

До першої групи відносяться особисті селянські господарства, які займаються товарним виробництвом сільськогосподарської продукції, до другої – особисті селянські господарства й індивідуальні господарства з присадибною ділянкою, члени яких використовують земельні ділянки для городництва, садівництва, сінокосіння та випасання худоби, фізичні особи-підприємці, які ведуть свою діяльність у галузі сільського господарства, сімейні ферми, сімейні фермерські господарства, а також господарства населення, що надають послуги із сільського, зеленого та агротуризму, до третьої – переважна більшість садівничих (дачних) господарств, до четвертої – переважна більшість господарств населення, які територіально розміщені у межах котеджних містечок, а до п'ятої групи – родові маєтки (садиби) і господарства населення, земельні ділянки яких використовуються для задоволення від вирощування сільськогосподарських культур, а також як хобі членів цих господарств.

При цьому господарства населення провадять свою діяльність не лише у виробничій, а й у невиробничій сфері сільського господарства.

Список використаних джерел

1. Валова продукція сільського господарства України за 2013 рік. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 26 с.
2. Статистичний щорічник «України за 1999 рік». – К.: Державний комітет статистики України, 2000. – 624 с.
3. Закон України «Про фермерське господарство». – К.: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 45.
4. Статистичний щорічник «України за 2000 рік». – К.: Державний комітет статистики України, 2001. – 600 с.
5. Статистичний щорічник «України за 2003 рік». – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – 615 с.
6. Статистичний щорічник «України за 2005 рік». – К.: Державний комітет статистики України, 2006. – 624 с.
7. Шульський М.Г. Особисті господарства населення: стан, можливості і перспективи: моногр. / М.Г. Шульський. – Львів: «Край», 2003. – 280 с.
8. Прокопа І.В. Господарства населення в аграрному виробництві і сільському розвитку / І.В. Прокопа, Т.В. Беркута. – К.: Ін-т економ. та прогнозування НАН України, 2011. – 240 с.
9. Шпичак О.М. Реалізація продукції особистим селянським господарством – витрати, ціни, ефективність: моногр. / О.М. Шпичак, Свиноус І.В. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 300 с.
10. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>.
11. Експрес – випуск «Особисті селянські господарства в Україні станом на 1 січня 2014 року». – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 2 с.
12. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій / [Саблук П. Т., Кропивко М. Ф., Булавка О. Г. та ін.]; за ред. П. Т. Саблука, М. Ф. Кропивки. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 452 с.
13. Abraham H. Maslow. Motivation and Personality (2nd ed). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psylib.ukrweb.net/books/masla01/txt04.htm>.
14. Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 № 742-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/742-15>
15. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/page2>.

16. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України «Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення» № 109/95/157 від 17.05.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0347-00/conv>.

17. Проект Закону України «Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ruraltourism.com.ua/index2.php?a=viewmaterial&id=9>.

18. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Порядку прийняття в експлуатацію індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків, господарських (присадибних) будівель і споруд, прибудов до них, громадських будинків I та II категорій складності, які збудовані без дозволу на виконання будівельних робіт, і проведення технічного обстеження їх будівельних конструкцій та інженерних мереж» № 91 від 24.06.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE19568.html.

19. Things the New Census of Agriculture Tells Us About Family Farmers and Our Food System [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.farmaid.org/site/c.qll5IhNVJsE/b.9147949/k.EBAC/Ag_Census.htm.

20. Проект Закону України «Про родові масти і родові поселення в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gr.biz.ua/gr11-13/dejatel/562-proekt-zakon-ukrayini-pro-rodov-mayetki-rodov-poselennya-v-ukrayin.html>.

21. Малік М.Й. Формування та розвиток кооперативних відносин в аграрній сфері економіки України / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 76-82.

22. Prognoza gospodarstw domowych według wojewodztw na lata 2008-2035. – GUS, Studia i Analizy Statystyczne, Warszawa 2009 г. 24 s.

23. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК – 2005. – № 3. – (125). – С. 3-10.

24. Waldemar Michna. Aktualizacja prognoz w zakresie struktury i liczby gospodarstw rolnych / Waldemar Michna. – Warszawa, kwiecień 2011 г. – 28 s.

25. Збарський В.К. Тенденції розвитку особистих селянських господарств / В.К. Збарський, П.К. Канінський // АгроІнКом. – 2008. – №5-6. – С. 56-62.

26. Krystyna Siwiak. Sytuacja gospodarstw domowych w 2012 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych. Materiał na konferencję prasową w dniu 29 maja 2013 г. / Krystyna Siwiak. – Warszawa, Główny Urząd Statystyczny 2013. – 22 s.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2014 р.

*

УДК 338.43.01/02.075.8

**К.В. БОНДАРЕВСЬКА, кандидат економічних наук, доцент
Дніпропетровська державна фінансова академія**

Тенденції розвитку аграрного сектору економіки України

Постановка проблеми. Розвиток аграрного сектору економіки є запорукою продовольчої безпеки країни та головною передумовою ефективного функціонування економіки в цілому. Сучасний стан галузі характеризується рядом негативних тенденцій і проблем, які потребують термінового розв'язання. Ситуація загострюється дебалансуючим впливом явищ глобалізації та нестабільністю вітчизняної економіки. Вже досить тривалий час у сфері аграрного виробництва спостерігається деструктивний

вплив саморегульованого ринку, необґрунтованої державної політики, що виражається у низькій (особливо порівняно із зарубіжними країнами) прибутковості й конкурентоспроможності галузі. Крім того, характерними рисами сучасного розвитку АПК є диспаритет цінних відносин, недосконалість бюджетних, податкових, фінансових, зовнішньоекономічних механізмів, зниження рівня життя сільського населення та відтворення трудового потенціалу.

Розвиток аграрної сфери набуває особливого значення в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави, насамперед, у

© К.В. Бондаревська, 2014

16. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України «Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення» № 109/95/157 від 17.05.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0347-00/conv>.

17. Проект Закону України «Про аграрний туризм та агротуристичну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ruraltourism.com.ua/index2.php?a=viewmaterial&id=9>.

18. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Порядку прийняття в експлуатацію індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків, господарських (присадибних) будівель і споруд, прибудов до них, громадських будинків I та II категорій складності, які збудовані без дозволу на виконання будівельних робіт, і проведення технічного обстеження їх будівельних конструкцій та інженерних мереж» № 91 від 24.06.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE19568.html.

19. Things the New Census of Agriculture Tells Us About Family Farmers and Our Food System [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.farmaid.org/site/c.qll5IhNVJsE/b.9147949/k.EBAC/Ag_Census.htm.

20. Проект Закону України «Про родові мастки і родові поселення в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gr.biz.ua/gr11-13/dejatel/562-proekt-zakon-ukrayini-pro-rodov-mayetki-rodov-poselennya-v-ukrayin.html>.

21. Малік М.Й. Формування та розвиток кооперативних відносин в аграрній сфері економіки України / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 76-82.

22. Prognoza gospodarstw domowych według wojewodztw na lata 2008-2035. – GUS, Studia i Analizy Statystyczne, Warszawa 2009 г. 24 s.

23. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК – 2005. – № 3. – (125). – С. 3-10.

24. Waldemar Michna. Aktualizacja prognoz w zakresie struktury i liczby gospodarstw rolnych / Waldemar Michna. – Warszawa, kwiecień 2011 г. – 28 s.

25. Збарський В.К. Тенденції розвитку особистих селянських господарств / В.К. Збарський, П.К. Канінський // АгроІнКом. – 2008. – №5-6. – С. 56-62.

26. Krystyna Siwiak. Sytuacja gospodarstw domowych w 2012 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych. Materiał na konferencję prasową w dniu 29 maja 2013 г. / Krystyna Siwiak. – Warszawa, Główny Urząd Statystyczny 2013. – 22 s.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2014 р.

*

УДК 338.43.01/02.075.8

**К.В. БОНДАРЕВСЬКА, кандидат економічних наук, доцент
Дніпропетровська державна фінансова академія**

Тенденції розвитку аграрного сектору економіки України

Постановка проблеми. Розвиток аграрного сектору економіки є запорукою продовольчої безпеки країни та головною передумовою ефективного функціонування економіки в цілому. Сучасний стан галузі характеризується рядом негативних тенденцій і проблем, які потребують термінового розв'язання. Ситуація загострюється дебалансуючим впливом явищ глобалізації та нестабільністю вітчизняної економіки. Вже досить тривалий час у сфері аграрного виробництва спостерігається деструктивний

вплив саморегульованого ринку, необґрунтованої державної політики, що виражається у низькій (особливо порівняно із зарубіжними країнами) прибутковості й конкурентоспроможності галузі. Крім того, характерними рисами сучасного розвитку АПК є диспаритет цінкових відносин, недосконалість бюджетних, податкових, фінансових, зовнішньоекономічних механізмів, зниження рівня життя сільського населення та відтворення трудового потенціалу.

Розвиток аграрної сфери набуває особливого значення в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави, насамперед, у

© К.В. Бондаревська, 2014

період входження України до європейського співтовариства й посилення світових глобалізаційних процесів. Провідна роль у захисті вітчизняного АПК належить саме державі, тим більше, що модель ринкової саморегуляції довела свою неефективність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку агропромислового комплексу присвячені наукові праці таких вчених, як Ю.Я. Лузан, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, Б.Й. Пасхавер, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак та інших дослідників [1-6, 8-10]. Зокрема, розглядається стан розвитку АПК, практичні аспекти продовольчої безпеки, обґрунтовується необхідність інтеграції й створення виробничих кооперативів, формування взаємовигідних відносин між суб'єктами аграрного ринку. Особлива увага приділяється забезпеченню ефективного механізму державного регулювання, який має гармонічно доповнювати ринкові інструменти впливу. Однак слід відзначити, що на сучасному етапі розвитку економічних відносин існує ряд дискусійних питань і нерозв'язаних проблем, що перешкоджають ефективному розвитку АПК України. Зокрема, це необхідність дослідження ключових тенденцій функціонування аграрного сектору економіки, обґрунтування пріоритетних напрямів державного регулювання поряд із забезпеченням розвитку ринкової системи господарювання в контексті міжнародної інтеграції. Залишається дискусійним питання ефективної взаємодії державних та ринкових методів регулювання аграрних відносин.

Мета статті – дослідження сучасного стану аграрного сектору України, визначення проблем його розвитку, обґрунтування шляхів підвищення ефективності аграрного виробництва й конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на міжнародному ринку.

Виклад основних результатів дослідження. Інтеграція України до міжнародних спільнот, поглиблення економічних зв'язків, зростання конкуренції, необхідність модернізації виробництва та постійного запровадження інновацій зумовлюють використання вдосконалених методів і підходів щодо формування ринкових відносин у сфері

АПК. На нинішній час галузь аграрного виробництва потребує адаптації до міжнародних стандартів ведення ринку й захисту базових ланок АПК з боку держави. Для того щоб обрати ефективний інструментарій державної регуляторної політики, слід враховувати особливості вітчизняного сільського господарства.

Політика переходу до ринкової системи господарювання на початку 90-х років була здійснена із запозиченням зарубіжного досвіду без урахування вітчизняних реалій і, крім того, досить швидкими темпами. При цьому «надто великі надії покладалися на так звану «невидиму руку ринку», тому не було взято до уваги сповільнену реакцію сільського господарства на зміну умов зовнішнього економічного середовища», саме цим можна пояснити «неготовність працівників агропромислового комплексу всіх рівнів до роботи в ринкових умовах» [2]. Розвиток вітчизняного сільськогосподарського виробництва повинен узгоджуватися зі світовими тенденціями, необхідністю забезпечення продовольчої безпеки країни, а також ефективного відтворення трудового потенціалу на селі. Важливим у сучасних умовах є своєрідний перехід від парадигми сталого розвитку до сталого зростаючого розвитку, що відображає не лише необхідність забезпечення населення продовольством на відповідному рівні, а й доцільність його підвищення випереджаючими темпами порівняно з темпами збільшення населення [6, с.133]. Зростання сільськогосподарського виробництва має досягатися за рахунок своєї інтенсифікації, тобто впровадження інноваційних технологій та методів ведення господарства, застосування ресурсозберігаючих технологій, а не шляхом використання екстенсивних чинників, зокрема, надмірної експлуатації земельних ресурсів. Загальновідомим є той факт, що проблема зниження родючості ґрунтів і виснаження сільськогосподарських угідь наразі постає особливо гостро.

Сільське господарство має стати ключовою ланкою в структурі АПК, тому зусилля держави повинні зосереджуватися на підтримці саме цієї складової комплексу. Нині майже 50% валової продукції виробляється господарствами населення, що негативно

впливає на продовольчу безпеку України (табл. 1). Порівняно з 1990 роком ситуація дещо погіршилася, адже до початку ринкових перетворень сільськогосподарські підприємства виробляли 70,4 % всієї валової

продукції. Крім того, значна частка продукції тваринництва сконцентрована саме в особистих селянських господарствах, які, в свою чергу, не в змозі забезпечити високу рентабельність тваринницької галузі.

1. Частка валової продукції сільського господарства України за категоріями господарств, %

Показник	1990 р.	2009 р.	2012 р.
Сільськогосподарські підприємства			
Вся валова продукція	70,4	48,6	50,7
Валова продукція: рослинництва	81,1	54,9	55,0
тваринництва	59,2	36,7	41,8
Господарства населення			
Вся валова продукція	29,6	51,4	49,3
Валова продукція: рослинництва	18,9	45,1	45,0
тваринництва	40,8	63,3	58,2

Джерело: Розраховано за матеріалами Державної служби статистики України [7].

Серед шляхів розв'язання проблеми продовольчої безпеки – створення вертикально інтегрованих аграрних комплексів, що включатимуть напрями виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції. При цьому позитивним є можливість запровадження інновацій та залучення інвестицій, як державних, так і зарубіжних. Крім того, інтеграція АПК сприятиме зниженню впливу монополій переробних підприємств щодо встановлення закупівельних цін, що, в свою чергу, нейтралізує диспаритет міжгалузевих відносин. Слід зазначити, що укрупнення сільськогосподарських підприємств, формування аграрних виробничих

комплексів є провідною тенденцією розвитку галузі в економічно розвинутих країнах ЄС та США.

Основним показником ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств є рентабельність продукції. Сучасний стан аграрних підприємств України характеризується нестабільною динамікою показників рентабельності виробництва (рис. 1). Згідно з аналізом статистичних даних, рентабельність сільськогосподарського виробництва становить 20,5%, що на 22,1 пункта менше, ніж у 1990 році. Зниженням рентабельності характеризується функціонування аграрних підприємств протягом останніх трьох років.

Рис. 1. Динаміка рентабельності сільськогосподарського виробництва, %

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [7].

Галузь тваринництва залишається збитковою, що зумовлено високою собівартістю виробництва й трудомісткістю тваринницької продукції. Від'ємних значень рентабельності тваринницької продукції досягла у 1995 та 2000 роках. Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва впродовж першого десятиліття ринкових перетворень знижується кардинально швидкими темпами. Саме цей період розвитку АПК характеризується відсутністю налагодженого механізму державного впливу і фінансової підтримки аграрних товаровиробників із

боку держави, якісним зниженням матеріально-технічної бази, зниженням купівельної спроможності населення. Лише на початку 2000-х років завдяки державній підтримці відбувається незначне поліпшення показників ефективності виробництва. Так, у державному бюджеті було передбачено низку фінансових механізмів державної підтримки щодо придбання техніки й обладнання для підприємств аграрної сфери [2]. Кардинальні структурні зміни мали місце також у сфері виробничих витрат (рис. 2).

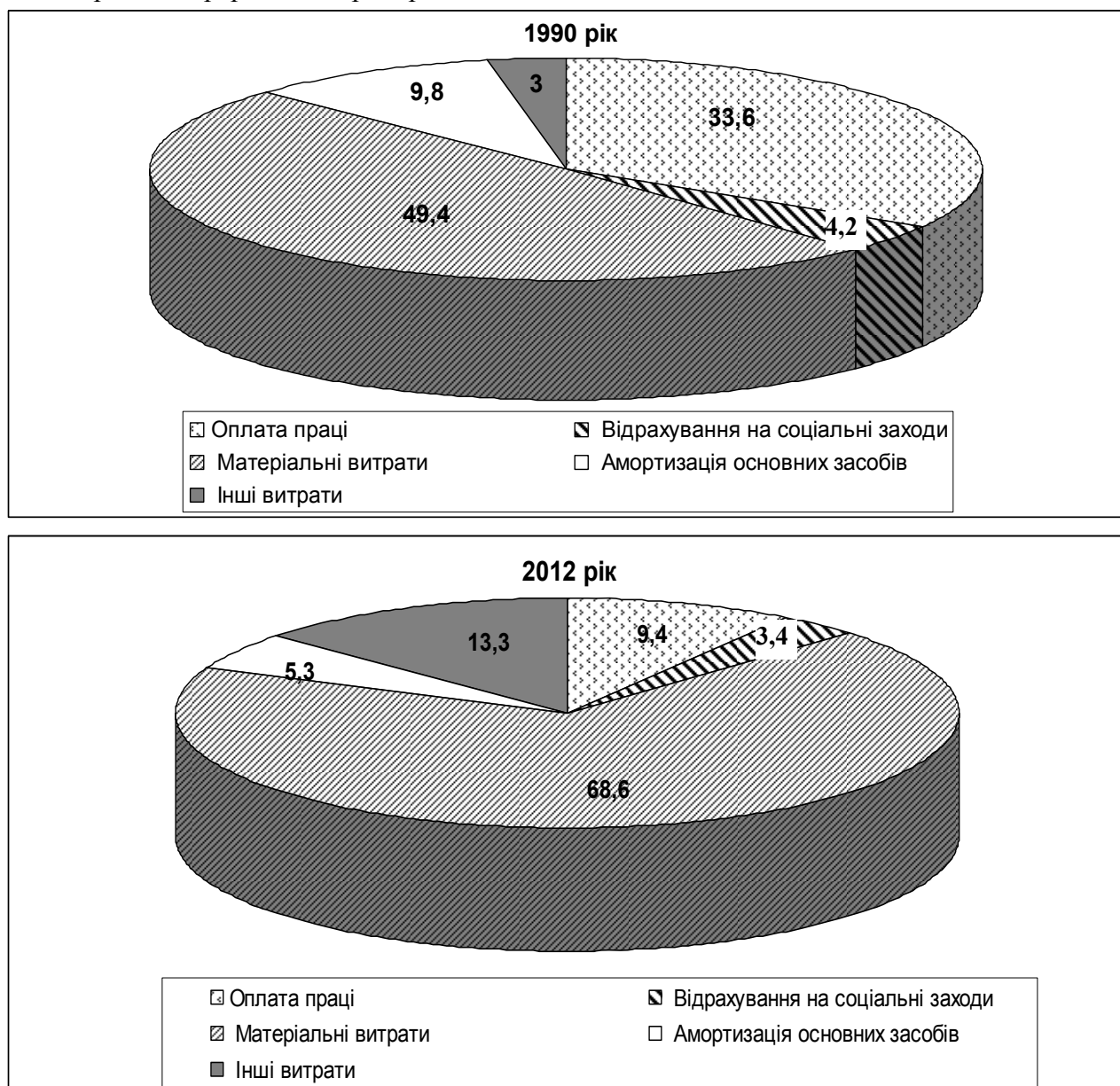

Рис. 2. Витрати на виробництво сільськогосподарської продукції аграрних підприємств, %

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [7].

Так, спостерігається зростання витрат на матеріально-технічні ресурси (насіння та

посадковий матеріал, корми, мінеральні добрива, паливо, нафтопродукти, електроенер-

гію), водночас витрати на оплату праці значно зменшилися (на 24,2 пункта). Звичайно, це явище пов'язане із ростом цін на промислову продукцію, що споживається сільським господарством і формує ресурсну основу аграрних підприємств. Однак, необхідно врахувати важливість створення ефективного механізму оплати й стимулювання праці, що сприятиме не лише поліпшенню відтворення трудового потенціалу, а також зростанню рівня доходів сільського населення. Це можна здійснити лише через підвищення питомої ваги витрат на оплату праці, які мають розглядатись як інвестиції в персонал.

Враховуючи вищезазначене, доцільно визначити основні напрями державного регулювання в сфері АПК:

удосконалення законодавчого забезпечення розвитку АПК, зокрема, прийняття Закону України «Про сільське господарство» з урахуванням особливостей аграрного виробництва та ролі сільського господарства у забезпеченні продовольчої безпеки країни; а також адаптація нормативних положень до міжнародних стандартів;

цінова політика, заснована на встановленні регульованих цін, зокрема, мінімального й максимального рівнів, на основні види аграрної продукції з метою встановлення паритетності міжгалузевих відносин;

захист вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції шляхом зваженої експортно-імпоротної політики;

фінансова підтримка сільськогосподарських підприємств як у контексті бюджетних дотацій, так і державних інвестицій;

забезпечення оновлення основних виробничих фондів та матеріально-технічного переозброєння сільськогосподарських підприємств запровадженням інновацій;

формування вертикально інтегрованих аграрних комплексів, які включали б усі ланки АПК від постачання ресурсів і виробництва продукції до її реалізації;

формування дієвого механізму пільгового кредитування;

створення нових робочих місць, скорочення трудових міграцій та безробіття на селі;

розвиток сільських територій і розширення інфраструктури на селі.

Таким чином, оптимальною моделлю економічного розвитку України є державне регулювання, що враховує дію ринкових законів. При цьому до функцій держави належатиме: законодавче забезпечення діяльності АПК; захист конкуренції як основного регулюючого ринкового механізму; раціональний розподіл доходів та ресурсів із метою зміни структури національного продукту; забезпечення стабілізації економічного росту, встановлення контролю рівня інфляції й зайнятості населення тощо [1].

Україна має значний аграрний потенціал і невикористані резерви, зокрема порівняно із країнами Європи (табл. 2).

2. Показники ефективності використання сільськогосподарських угідь України та інших країн Європи

Країна	Валова продукція сільського господарства на 1 га сільськогосподарських угідь, євро	Землемісткість, га/1000 євро валової продукції
Україна	268,7	3,72
Країни ЄС (15 країн)	2 189,2	0,46
Німеччина	2 442,6	0,41
Франція	2 188,0	0,46
Чехія	899,0	1,11
Польща	783,9	1,28
Болгарія	685,1	1,46

Джерело: [9, с. 42].

Проведений аналіз показав, що обсяг виробництва валової продукції з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь України у 8 разів менший, ніж у країнах ЄС. Відповідно землемісткість є найвищою серед аналі-

зованих країн (3,72 га на 1000 євро валової продукції). Найкращі показники має один із європейських лідерів сільськогосподарського виробництва – Німеччина, де досить розвинута система державної підтримки аграр-

них господарств. При цьому слід зазначити, що власне виробництво продукції АПК задовольняє попит на молочну продукцію на 100 %, м'ясну – на 90, пшеницю – на 80%, а за обсягами продукції свинарства країна займає перше місце в Європі (кількість поголів'я свиней – більше, ніж 20 млн гол. на рік) [5].

Особлива увага у країнах ЄС приділяється розвитку сільських територій, що вважається основою сталого економічного розвитку взагалі. Серед напрямів відповідної політики економічно розвинутих держав визначається пліпшення стану зайнятості та

освіти на селі, нейтралізація негативних наслідків безробіття, економічна підтримка проблемних територій (регіонів, що мають низький рівень ВВП на одну особу), модернізація сільської інфраструктури.

За умови врахування вищезазначених заходів державної політики в контексті законодавчого, цінового, інвестиційного, грошово-кредитного, інноваційного, зовнішньоекономічного, соціального напрямів стає можливим досягнення високих показників розвитку сільського господарства України (табл. 3).

3. Перспективні показники розвитку сільського господарства України

Показник	2012 р. (факт)	Прогноз		
		2015 р.	2017 р.	2020 р.
Валова продукція сільського господарства, млрд грн	223,2	240,0	265,0	285,0
<i>У % до 2012 р.</i>	<i>100,0</i>	<i>107,5</i>	<i>118,7</i>	<i>127,7</i>
Продуктивність праці*, млн грн	159,7	170,0	185,0	205,0
<i>У % до 2012 р.</i>	<i>100,0</i>	<i>106,4</i>	<i>115,8</i>	<i>128,4</i>
Прибуток сільськогосподарських підприємств, млрд грн	20,2	27,0	32,0	42,0
<i>У % до 2012 р.</i>	<i>100,0</i>	<i>133,7</i>	<i>158,4</i>	<i>207,9</i>
Рентабельність сільськогосподарського виробництва, %	20,5	28,0	31,0	44,0
<i>+/- до 2012 р.</i>	<i>-</i>	<i>+7,5</i>	<i>+10,5</i>	<i>+23,5</i>

* Під продуктивністю праці мається на увазі обсяг валової продукції з розрахунку на одного середньооблікового працівника.

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7].

Так, згідно з наведеним прогнозом передбачається зростання обсягу валової продукції сільського господарства, в тому числі з розрахунку на одного працівника, на період до 2020 року – відповідно на 27,7 і 28,4%. Позитивні тенденції також задіють показники прибутку (збільшиться в 2,07 раза) та рентабельності виробництва, яка у 2020 році становитиме 44%. У найближчій перспективі (2015 рік) окупність витрат на сільськогосподарське виробництво становитиме 28 %, що на 7,5 пункта більше, ніж у 2012 році. Однак досягти цих результатів можливо лише за умови обґрунтованої політики державного регулювання агропромислового комплексу.

Висновки. Сучасний стан аграрного сектору економіки України, дослідження вчених-аграрників, а також практичний досвід господарювання вітчизняних і зарубіжних підприємств АПК показують важливість проведення державної політики, направленої на всебічний розвиток галузі сільського

господарства. Серед основних методів та інструментів впливу держави особливої уваги заслуговує комплекс законодавчих, цінових, фінансово-кредитних, бюджетно-дотаційних, зовнішньоекономічних методів. Стратегічною метою функціонування агропромислового комплексу України в умовах поширення світової глобалізації має стати зростання конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції й забезпечення продовольчої безпеки держави. Серед конкретних завдань – необхідність підвищення обсягів виробництва, збільшення експорту, зростання прибутковості сільськогосподарських підприємств, продуктивності та оплати праці у галузі сільського господарства. Перспективами подальших досліджень у напрямі розвитку АПК є вивчення практичних аспектів застосування методів державного регулювання в умовах світової глобалізації, а також вибір пріоритетів аграрної політики з орієнтацією на європейську модель життя селян.

Список використаних джерел

1. Bondarevska K. State regulation as a factor of sustainable economic development // MEST Journal. Vol. 2. No. 2. July 2014. pp. 23-31. DOI 10.12709/issn. 2334-7058.
2. Глубіш Л. Я. Економічні важелі механізму державного регулювання виробничої складової продовольчої безпеки / Л. Я. Глубіш // Економічний форум. – 2013. – № 3. – С. 9-18.
3. Лузан Ю.Я. Сучасні проблеми та основні фактори розвитку аграрного сектору України / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2014. – № 6. – С. 5-9.
4. Пасхавер Б.Й. Сучасний стан продовольчої безпеки / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2014. – №4. – С. 5-12.
5. Прислонова Н. Сельское хозяйство Германии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fb.ru/article/2556/selskoe-hozyaystvo-germanii>.
6. Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство: моногр. / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 632 с.
7. Сільське господарство України за 2012 рік: стат. зб. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 402 с.
8. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.
9. Удосконалення земельних відносин в аграрній сфері / В.М. Трегобчук, Н.М. Скурська, В.Д. Яровий, В.П. Прадун. – К.: Об'єдн. ін-т економіки НАН України, 2004. – 48 с.
10. Шпичак О.М. Економічні механізми державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та їх проблеми / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 150-155.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2014 р.

* * *

Новини АПК

Розроблена Дорожня карта реформування добровільного страхування сільськогосподарської продукції на 2014-2015 роки

Вченими Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» разом з представниками громадських об'єднань аграріїв та страховиків у складі Комітету з питань страхування ризиків в аграрному секторі Ліги страхових організацій України розроблено *Дорожню карту реформування добровільного страхування сільськогосподарської продукції на 2014-2015 роки*.

Академік НААН Юрій Олексійович Лупенко, директор ННЦ «Інститут аграрної економіки» зазначив, що «... демонополізація ринку та удосконалення законодавства – основні чинники становлення та подальшого розвитку ринку агрострахування в Україні. Реалізація Дорожньої карти дасть змогу зменшити навантаження на державний бюджет у частині відшкодування збитків виробникам сільськогосподарської продукції, забезпечить єдині умови роботи на ринку агрострахування всім його учасникам: страховим компаніям, агровиробникам і державі. З метою стимулювання розвитку страхування врожаю сільськогосподарських культур, продукції тваринництва, виноградарства, садівництва та інших галузей, що одержують державну підтримку, планується внести відповідні зміни до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», які спрямовані на забезпечення єдиного андерайтингу та врегулювання збитків, перестрахування за всіма програмами з державною підтримкою, а також механізму надання державою гарантій покриття катастрофічних ризиків».

Окремі заходи дорожньої карти спрямовані на кадрове забезпечення ринку агрострахування, а також підвищення поінформованості сільгоспвиробників щодо послуг з агрострахування.

Розробники Дорожньої карти вважають за необхідне уніфікувати підходи до регулювання відносин між сільгоспвиробниками та страховиками – членами Аграрного страхового пулу, а також вдосконалити гарантійний механізм виконання страховиками зобов'язань перед сільгоспвиробниками за укладеними договорами страхування.

Важливим напрямом роботи, згідно з документом, буде внесення змін до Податкового кодексу України з метою створення сприятливих умов для розвитку сільськогосподарського сегменту страхового ринку.

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Уніфікація облікової політики та формування даних фінансової звітності сільськогосподарських підприємств

Постановка проблеми. Основою інформаційної системи діяльності будь-якого підприємства є бухгалтерський облік, тому проблеми щодо його організації та методології формування даних є досить важливими. Порядок ведення й організації бухгалтерського обліку регламентується законодавством і положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку в Україні, тобто кожне сільськогосподарське підприємство має використовувати певні правила та прийоми ведення обліку для одержання корисної й своєчасної інформації.

Тим самим формується значимість застосування облікової політики, під якою розуміють "сукупність принципів, методів і процедур, які використовуються підприємством для складання й подання фінансової звітності з метою її гармонізації та створення єдиних підходів до визначення, визнання й оцінки її елементів" [6, с.25].

У сучасних умовах обґрунтування мети і завдань формування облікової політики в більшості сільськогосподарських підприємств є актуальним питанням, оскільки досить часто спостерігається формальний підхід до його вирішення. Тому, на нашу думку, обґрунтування облікової політики та відображення в ній методів і процедур, які регламентують ведення бухгалтерського обліку в підприємстві, дають змогу характеризувати стан економіки конкретного підприємства та його відображення в індивідуальній і зведеній звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання облікової політики сільськогосподарських підприємств досліджували українські вчені С.В. Гириль [2], В. Дерій [3], Т.Є. Кучеренко [4], О.Д. Радченко [2] й інші, але, на жаль, ще не має належного узагальнення.

Мета статті – висвітлення складу основних понять, формування та загальних положень використання облікової політики сільськогосподарськими підприємствами та її удосконалення.

Виклад основних результатів дослідження. Фінансова звітність – важливе джерело для характеристики та наступного узагальнення результатів діяльності конкретного підприємства відповідно до вимог внутрішніх і зовнішніх користувачів.

Серед показників, які характеризують звітну інформацію, найважливішими слід вважати зіставність та достовірність. Достовірність звітних даних має задовольняти потреби власників щодо внутрішньої звітності, відповідати кваліфікації працівників бухгалтерських служб тощо і, як правило, слабо регулюється або взагалі не регулюється відповідними органами. Зіставність звітних даних у просторі й у динаміці має ґрунтуватися на застосуванні єдиної методики формування даних та їх відображення у звітності різних підприємств країни.

Регламентація даних звітності за формою (складом статей) і методикою формування даних досягається відповідними нормативними документами (табл.).

Регламентация облікової політики при формуванні даних фінансової звітності

Рівень регламентації	Нормативні документи
На світовому рівні	МСФЗ, Концептуальні засади формування фінансової звітності [6]
У США	Закон Сарбейнса-Окслі-2002, US SAAP
В Україні	Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [12], НП(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" [8], П(С)БО 6 "Виправлення помилок та зміни у фінансових звітах" [10], Листи Міністерства фінансів України "Про облікову політику" та наказ Міністерства аграрної політики України "Про погодження облікової політики підприємства" [5]

Джерело: Власні дослідження.

Наведені нормативні документи передбачають узгодження звітної інформації між підприємствами шляхом гармонізації, стандартизації, уніфікації та конвергенції. На нашу думку, найбільш обґрунтовано ці поняття наведено у роботі М. Метюса й М. Перейри, які побудували їхнє визначення узагальненням висловлювань інших авторів:

гармонізація – узгодження різних систем бухгалтерського обліку і звітності введенням їх у рамки загальної класифікації, тобто стандартизація форми із збереженням істотних відмінностей.;

стандартизація – обмежений вибір альтернативних методів для підтримки гнучкості бухгалтерського обліку;

уніфікація – це вилучення альтернативних методів для підтримання гнучкості бухгалтерського обліку господарських операцій, подій та обставин" [7, с.565].

А. Праулінш подає ще одне поняття конвергенції, розуміючи під нею "відбір найкращих існуючих методів, розроблених регулюючими сторонами, або, у випадку відсутності такого компромісу, узгоджений відбір абсолютного методу" [15].

Певні уточнення цих понять навели в своїх працях Д. Александер, А. Бріттон, Є. Йорісен [16], С. Робертс, П. Уїтман, П. Гордон [14] і Р. Паркер [16], О. Петрук [18]. Стосовно національних корпорацій, яким надано право формувати облікові дані та в подальшому застосовувати їх в обліку і відповідно у звітності, це не означає, що досягається стандартизація даних. Проти цього виступає Сенат США, адже закон Сарбейнса-Окслі-2002 ґрунтується не на названих стандартах, а на загальноприйнятих принципах бухгалтерського обліку СААР, які використовувались у США до розробки міжнародних стандартів.

Тим самим підтверджується, що на міждержавному рівні регулювання облікової політики зводиться до визначення форм фінансової звітності та до узгодження основних положень облікового забезпечення її окремих статей, адже досить часто надається кілька варіантів формування облікової політики на рівні підприємства. Такий підхід до її побудови, на нашу думку, можна розглядати як цілком нормальне явище. При цьому дається перелік можливих рішень, що можуть бути використані в процесі формування звітних даних. Такий підхід слід використовувати, якщо звітність публікується й одночасно характеризується облікова політика.

Подібна схема побудови облікової політики ускладнює вивчення результатів діяльності підприємств України, навіть якщо кількість їх невелика, але досягти порівняльності даних усіх підприємств району, області, країни дуже складно. Тим більше, що характеристика облікової політики на практиці, як правило, відсутня. Наприклад, у дочірньому підприємстві «Умань-Агро» Уманського району Черкаської області при поданні даних материнській фірмі до характеристик облікової політики включають лише склад бухгалтерів-виконавців, що працюють на посадах і мають певний рівень кваліфікації.

Досягти достовірності й зіставності даних зведеної звітності дуже складно, якщо одне підприємство використовує на практиці до оцінку біологічних активів, а інше – ні.

Наукові дослідження, проведені останніми роками, звертають увагу на нечітку регламентацію складових облікової політики. Рекомендації Всеукраїнської наукової конференції "Становлення облікової політики в Україні" висвітлені В. Дерієм і Н. Мельник

[3]. Суть цих рекомендацій зводиться до такого:

1) нормативно-правові акти, які визначають сутність облікової політики в Україні, на жаль, не деталізують її змісту, тому запровадження її на практиці здійснюється не системно та не завжди в обсязі, який забезпечує реальний вплив на формування витрат і доходів та фінансових результатів;

2) нечітке визначення складових облікової політики унеможлиблює конкретизацію її застосування, тому потрібне наукове обґрунтування її складових;

3) облікову політику підприємства доцільно формувати з урахуванням зарубіжного досвіду;

4) рекомендувати міністерствам і відомствам систематизувати в єдиному нормативному акті вимоги щодо формування наказу про облікову політику за галузями економіки [3].

На нашу думку, внесені пропозиції конференції заслуговують на увагу й подальше узагальнення. У сільськогосподарських підприємствах України особливо чіткої регламентації вимагає та частина облікової політики, яка стосується обліку витрат і доходів підприємства. Звіт за формою № 50-с.г. дає змогу обґрунтовано визначати результати діяльності підприємств порівняно з іншими галузями економіки.

Належне узгодження облікової політики підприємства із визнаними принципами, методами та прийомами, що застосовуються при формуванні звітності конкретного підприємства, досить повно висвітлено Т. Кучеренко [4, с. 24-33]. Вона охарактеризувала принципи бухгалтерського обліку та їхній вплив на формування його об'єктів і визначила ті методи облікової політики та їхні варіанти, які доцільно використовувати при формуванні звітної інформації. Ці методи поділені на два види:

методи, за допомогою яких визначається оцінка статей фінансової звітності,

методи, які сприяють визнанню окремих елементів фінансової звітності.

На нашу думку, такий поділ методів потребує уточнення, адже облікова політика підприємства має визначити характеристику не статей фінансової звітності, а об'єктів

обліку, наприклад, методи амортизації основних засобів використовуються, як правило, в процесі фіксації господарських операцій, а у звітності відомості про ці факти подаються в узагальненому вигляді.

Глибше і детальніше висвітлення ролі й місця облікової політики в системі бухгалтерського обліку в сільськогосподарських підприємствах наведено у дослідженнях С.В. Гироль та О.Д. Радченко, які вважають, що визначення облікової політики, подане у ряді нормативних актів, включаючи також і Закон України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні", потребує уточнення: "Облікова система повинна відповідати вимогам законодавства, оподаткування, галузевого визначення собівартості продукції. Але вимоги фінансового обліку передбачають правила групування інформації для складання передбачених форм звітності, тоді як для частини користувачів не обхідне групування для розв'язання завдань управління. Саме поняття варто розглядати не як набір альтернатив, а як систему ведення бухгалтерського обліку" [2, с.76-77].

У цьому ж дослідженні подана ще поглибленіша думка про те, що: "...поняття облікової політики повинне бути висвітлене з позицій системності, а не заявленої варіантності вибору. Це передбачає формування єдиної інформаційної облікової системи в підприємстві з метою управління відтворювальним процесом». Тоді облікова політика претендуватиме на роль моделі "методів і способів ведення управлінського, фінансового й податкового обліку, що відповідають особливостям його діяльності та законодавству, для прийняття обґрунтованих управлінських рішень як внутрішніми, так і зовнішніми користувачами інформації" [2].

Все це підтверджує важливе положення щодо необхідності розробки такої облікової політики, в якій мають бути узгоджені положення бухгалтерського, податкового й управлінського обліку відповідно до вимог усіх форм звітності, що дає змогу задовольняти потребу в інформаційному забезпеченні не тільки власників, а також державних органів та інших користувачів, передусім наукових установ.

Найбільші складності щодо уніфікації вимагає погодження методики формування даних про результати діяльності у бухгалтерському і податковому обліку та відображення їх у звітності. Це дуже важливий напрям формування даних обліку і звітності, що визнається багатьма авторами стосовно підприємств інших галузей національного господарства.

Доцільно також розглянути порядок щодо відмінностей у формуванні облікової політики та фіксації даних окремих об'єктів на бухгалтерських рахунках і відображення зібраної інформації у бухгалтерській (фінансовій) звітності.

Узгодження облікової політики з управлінським обліком не розглядається ні в одному міжнародному національному стандарті. Даний вид обліку відповідно до Закону України «мають вирішувати бухгалтери конкретного підприємства. У сільськогосподарських підприємствах України форма 50-с.г. – це єдина форма звітності, де належним чином вирішується питання порівняльності звітних даних, доводиться доцільність та необхідність уніфікації обліку, що передбачено інструкцією Державного комітету статистики України (наказ від 06.11.2007 р. № 403).

Якщо допустити, що кожне підприємство використовуватиме індивідуальну методику розрахунку собівартості продукції, то зіставлення даних форми 50-с.г. (у сучасних умовах вона розглядається як статистичне спостереження, але дані формуються на показниках управлінського обліку) буде на достатньо низькому рівні. Тому належна побудова облікової політики має передбачати узгодження не тільки фінансового обліку з управлінським, але й бухгалтерського обліку зі статистичною звітністю.

На нашу думку, в сучасних умовах необхідно виявити, які відмінності спостерігаються у звітній інформації конкретного підприємства порівняно з іншими аналогічними підприємствами, якщо використовуються міжнародні та національні стандарти, і як це впливатиме на рівень показників зведеної звітності. Про важливість вирішення таких моментів може свідчити методика оцінки основних засобів. Наприклад, у П(с)БО 7

"Основні засоби" зазначено, що придбані (створені) основні засоби зараховуються на баланс підприємства за первісною вартістю, а об'єкти, які одержали безоплатно, або внесені до статутного капіталу, – за справедливою вартістю [11]. Однак у П(с)БО 32 "Інвестиційна нерухомість" дозволяється ті ж самі об'єкти основних засобів оцінювати на дату балансу за справедливою вартістю, але не названо, коли можна її застосувати, оскільки об'єкти, оцінені за первісною вартістю, переоцінці не підлягають [9].

Дослідження можливості зіставності даних про результати діяльності підприємств, які проводяться Інститутом Вільяма Девідсона впродовж тривалого часу, що було повідомлено у листі до керівництва багатьох країн, показують, що цього досягти дуже складно з ряду причин, а саме: відмінностей у типах підприємств, необхідності узагальнення даних статистичними органами різних країн, системи оподаткування і т.п.

Співробітниками цього інституту передбачено створити глобальну систему бухгалтерського обліку на базі єдиної методології фінансової звітності з метою узгодження інтересів власників. Але в процесі дослідження встановлено, що виникають складності через необхідність узгодження вимог інвесторів та всіх інших користувачів через різницю в оподаткуванні, забезпечення потреб внутрігосподарських і зовнішніх споживачів, досягнення достовірності інформації, особливостей формування звітності різних типів підприємств.

Висновки. Узагальнюючи результати досліджень щодо стану облікової політики в підприємствах України, необхідно відзначити, що це питання вимагає перегляду майже всіх нормативних документів. Беручи до уваги той факт, що міжнародні стандарти фінансової звітності мають застосовувати підприємства, акції яких продаються на фондовому ринку, виникає сумнів щодо доцільності розробки міжнародного стандарту фінансової звітності (МСФЗ 41), адже фермерські господарства деяких держав, наприклад США, взагалі не подають ніякої звітності, а підприємства Європи – лише звітність за простою формою. Отже, виникає необхідність узгодження облікової політики при

застосуванні міжнародних і національних стандартів.

На нашу думку, Міністерству фінансів України необхідно чітко визначитися із застосуванням облікової політики в підприємствах конкретного типу. Особливо дане питання стосується підприємств аграрної сфери.

Для цього вважаємо за необхідне:

1. Приймаючи за визнану політику закритості звітності сільськогосподарських підприємств, із метою створення умов для використання бухгалтерської звітності на державному рівні (район, область, країна) підприємства мають застосовувати єдину облікову політику на рівні конкретного типу

підприємств, що подають звітність встановлених форм.

2. Звітність підприємств різних типів (звичайних і малих) по можливості мають бути наближені один до одного з метою одержання узагальнюючих даних конкретних підприємств для прийняття обґрунтованих рішень на певному рівні управління. При закритому доступі до звітних даних це дасть змогу одержати узагальнюючу інформацію про діяльність підприємств галузі.

3. Звітна інформація всіх підприємств, передусім аграрної сфери, має бути відкритою, що створить умови для належного обґрунтованого управління галуззю.

Список використаних джерел

1. Величко О.Г. Бухгалтерський облік і фінансова звітність в Україні / О.Г. Величко, С.Ф. Голов. – Д.: ТОВ “Баланс – Клуб”, 2000. – 768 с.
2. Гироль С.В. Складові облікової політики сільськогосподарських підприємств / С. В. Гироль, О. Д. Радченко // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 73-77.
3. Дерій В. Облікова політика в Україні: реалії та перспективи / В. Дерій, Н. Мельник // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – №7. – С. 64-65.
4. Кучеренко Т. Регламентування облікової політики фінансової звітності / Т. Кучеренко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 5. – С. 24 – 34.
5. Лист Міністерства фінансів України «Про облікову політику» від 21.12.2005р. № 31-34000-10-5/27793 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58984&cat_id=34931.
6. Міжнародні стандарти фінансової звітності : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=92410.
7. Мэтьюс М.Р. Теория бухгалтерского учета : учеб. / М.Р. Мэтьюс, М.Х.Б. Перейра; пер. с. англ. под. ред. Я.В. Соколова, И.А. Смирновой. – М. : Аудит, Юнити, 1999. – 664 с.
8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=366860&cat_id=285157.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 "Інвестиційна нерухомість" затверджене наказом Міністерства фінансів України від 02.07.2007 № 779 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07>.
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 "Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах" затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.05.99 № 137 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0392-99>.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 №92 // Право. Податки. Консультації. Збірник систематизованого законодавства. – 2007. – № 2. – С. 53–70.
12. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.99 р. № 99-ХГУ (зі змінами і доп., внесеними Законом України від 11.05.2000 р. № 1707-ІІП // Уряд. кур'єр. – 2000. – 18 лип.
13. Хендриксен Э.С. Теория бухгалтерского учета; пер. с англ. / под ред. проф. Я.В. Соколова / Э.С. Хендриксен, М.Ф. Ван Бреда. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 576 с.
14. Roberts, C., Weetman, P. Gordon, P. International Financial Accounting: A comparative approach.. Second Edition, Prentice Hall, 2002.
15. Praulins Arturs. Theory and Practice of Standartization of Accounting. Summary and Practice of Standartization for the Promotion to the Degree of Doctor of Economic Science (Dr.dc) University of Latvia, Riga, 2006, – 55p.
16. Parker R.M. Macmillan Dictionary of Accounting, 2-nd ed. – The Macmillan Press LTD, 1992.
17. Alexander D. Britton A & Jorissen A (2003), International Financial Reporting and Analysis, London: Thomson.
18. Petruk Oleksandr. National chart of accounts as an accounting method // General accounting theory (Towards Balanced Development) Papers of International Conference. Warsaw. 2005. – P. 339-346.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2014 р.

* * *

УДК 332.33:631.11

В.С. ДІЄСПЕРОВ, доктор економічних наук

*Національний науковий центр
"Інститут аграрної економіки"*

Використання земельних ресурсів сільських територій

Постановка проблеми. Завдання підвищення ефективності економіки країни вимагають раціонального використання всіх видів ресурсів. У зв'язку з цим особлива увага має приділятися ресурсам сільських територій, які переважають. Їх необхідно ефективно використовувати як в аграрному, так і в інших виробництвах, а в самому сільському господарстві важливо досліджувати, як вони розподіляються між різними суб'єктами діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різних літературних джерелах досить широко висвітлюються питання ефективності використання земельних ресурсів, які мають сільськогосподарські підприємства. Водночас не привертається увага до діяльності інших користувачів. Практично немає публікації результатів досліджень, проведених на конкретних сільських територіях. Не знаходять місця у літературних джерелах питання ролі в мобілізації ресурсів органів сільського самоврядування та громад.

Мета статті – розкрити різноманітність умов виробничої діяльності на сільських територіях, намітити напрями забезпечення її високої ефективності як і з позицій суспіль-

них інтересів, так і забезпечення потреб сільських громад.

Виклад основних результатів дослідження. Щодо визначення складу сільських територій ще не склалося єдине їх розуміння. Все ж усі визнають, що вони покривають переважну частину країни, відіграючи вирішальну роль у сільськогосподарському й лісогосподарському виробництвах, зрештою – гарантуванні економічної могутності держави. За різними оцінками, частка сільських територій становить не менше 80% загальної.

Виокремлення проблеми сільських територій вимагає від дослідників і господарських органів розглядати село й аграрне виробництво не в цілому, а в розрізі окремих поселень і адміністративно-територіальних одиниць. Об'єктом аналізів та управлінських рішень повинні бути території сільських районів, включаючи міста й селища районного підпорядкування (обласного відання сюди не входять). Сільський район є первинним рівнем державного управління, тут зосереджується основна інформація стосовно сільської життєдіяльності, отже, він має стати центром організації всієї практичної роботи в економічному та соціальному напрямках, яка повинна бути активізована насамперед на первинному рівні. Нині це

© В.С. Дієсперов, 2014

сільські ради як центри управлінської, виробничої й обслуговуючої діяльності. У сільській раді, яка об'єднує кілька поселень, слід по можливості відновлювати та організовувати певну самостійність кожного.

Умови життя і діяльності сільських громад дуже різні, що показують характеристики їхніх земельних та людських ресурсів. І ще більші відмінності спостерігаються в економіці місцевих виробництв, їх приналежності та підпорядкованості, зайнятості населення, унаслідках реформувань аграрних підприємств протягом двох останніх десятиріч. Отже, кожна сільська територія має розглядатися окремо й предметно. Оскільки надто неоднакова ситуація по селах, не можна механічно порівнювати також результати діяльності по районах, бо вплив окремих підприємств на них часто виявляється суттєвим.

При всіх особливостях, індивідуальності розвитку кожного села визначилися такі важливі фактори, як землезабезпеченість і географічне розташування населеного пункту. Там, де великі площі сільгоспугідь із розрахунку на жителя, а це переважно в степових регіонах, збереглися масиви сільгосппідприємств, хоча уже нових, здебільшого чужих власників. Кон'юнктурна вигідність зернових та олійних культур спонукає до нехтування тваринництвом, трудомісткими культурами, а для селян важливим джерелом доходів стала плата за здані в оренду земельні ділянки. На малоземельних же територіях, навпаки, велика роль господарств населення, і це визначає інші напрями сільського розвитку. Масове безробіття в країні, відносна невикладність та неперспективність сільськогосподарської зайнятості кардинально посилили значення фактора віддаленості сіл від великих міст і промислових центрів. Внаслідок цього приміські сільські території стали окремим, відмінним їх типом.

Найперше сільська територія характеризується площами й структурою земель різного призначення (табл. 1). По місцевих радах Кагарлицького району Київської області структура угідь, використовуваних у сільськогосподарському та лісогосподарському виробництвах, досить типова для лісостепових територій країни. По всій Україні частка сіль-

ськогосподарських земель – 71,2% –нижча, але теж висока. Землезабезпеченість, хоча й дуже різна (Зікравська сільрада виділяється внаслідок особливо інтенсивного знелюднення), але достатня для того, щоб доходи від зайнятості у себе в селі були вагомими для місцевого населення. Там, де менша землезабезпеченість, потрібна інтенсивніша структура сільськогосподарських виробництв. Особливо продуктивно мають використовуватися землі в межах села. У середньому по селах району частка внутрішньосільських територій – 17,6%, або 70 сотих гектара на жителя. Як і по всій Україні, в районі висока розораність земель та низька, за окремими винятками, лісистість. Незначна частка сінокосів і пасовищ, що пов'язано із нинішньою невикладністю тваринництва. Сільгосппідприємства й фермери здебільшого беруть тільки ріллю. Неприпустимими є занедбаність в Україні садівництва та ягідництва, яку треба долати передусім створенням виробничих потужностей для зберігання й переробки плодовоовочевої продукції. У межах самих сіл структура сільськогосподарських угідь інтенсивніша. У Кагарлицькому районі в середньому вона така: 78,7% ріллі, 15,3 – природних кормових угідь, 6,0% багаторічних насаджень.

Загальновизнана необхідність для України зменшення розораності має визначати напрям трансформації угідь, але ситуація змінюватиметься повільно. Великі й малі землекористувачі, не заглядаючи в перспективу, прагнуть максимально скористатися з того, що тепер безумовно більше доходу дає гектар ріллі. Все ж у частині сіл нині розораність відносно невелика, що має спонукати їх до орієнтації на розвиток тваринництва та інтенсивних рослинницьких галузей. У селах Броварського району Київської області, наприклад, частка ріллі в сільгоспугіддях коливається від 29,2 до 93,4%, у середньому – 69,5%. Для окремих сільських територій важливим джерелом розвитку може бути лісогосподарська діяльність. В Ічнянському районі Чернігівської області, розташованому на межі Лісостепу й Полісся, загалом залісненість невисока, але по сільрадах вона відхиляється від 0,8 до 42,6% усієї території.

1. Землі територій місцевих рад Кагарлицького району

Рада	Загальна площа, га	Загальна площа на особу, га	Рілля на особу, га	Розораність, %	Лісистість, %	Залуженість, %	Під багаторічними насадженнями, %
Балико-Щучинська	5091	8,15	2,88	35,4	25,5	17,6	0,7
Бендюгівська	1439	6,00	5,05	84,2	1,1	4,2	1,1
Буртівська	3916	2,62	2,10	80,0	3,7	7,2	0,5
Великоприцьківська	2614	3,74	2,48	66,1	9,1	15,3	0,7
Горохівська	2148	5,13	4,46	87,0	1,6	3,2	0,5
Горохуватська	2867	3,95	3,25	82,3	0,5	8,6	1,0
Гребенівська	4526	8,70	3,14	36,0	21,9	12,9	2,8
Демівщинська	2099	4,75	3,81	80,1	6,1	7,6	0,2
Жовтнева	2144	4,28	3,32	77,6	4,3	10,3	0,3
Зікрачівська	1934	21,25	11,38	53,6	26,4	12,9	0,2
Кадомська	2846	5,59	4,57	81,8	2,9	8,2	0,3
Кузьминецька	2803	4,60	2,45	53,3	18,3	13,6	7,1
Леонівська	1851	4,53	3,72	82,1	0,9	5,5	0,3
Липовецька	2169	4,61	3,48	75,3	5,3	8,3	0,8
Ліщинська	3134	4,80	4,23	88,2	1,0	2,5	0,8
Мирівська	3552	3,28	2,80	85,4	0,5	4,2	0,3
Новосілківська	609	1,97	1,54	78,3	0,7	7,4	1,3
Переселенська	3735	2,52	1,90	75,1	1,6	13,3	1,3
Півецька	2745	7,96	4,70	59,0	11,1	20,0	3,2
Расавська	1150	8,91	7,71	86,4	2,5	4,5	0,3
Слобідська	3858	2,29	1,80	78,6	5,5	7,4	0,8
Ставівська	3118	2,39	1,94	81,6	1,6	2,8	0,7
Стайківська	3847	1,92	0,87	45,4	11,3	8,2	1,9
Стрітівська	2408	4,31	3,11	72,1	13,1	9,9	0,4
Суцанська	1630	3,17	2,72	85,8	0,9	4,4	0,4
Халчанська	3282	5,40	3,46	64,2	11,2	14,3	1,2
Черняхівська	4789	4,14	3,39	81,9	1,4	5,6	0,9
Шпендівська	2926	5,98	5,40	90,3	1,7	1,7	1,5
Шубівська	4381	5,99	5,43	90,6	0,9	1,0	0,4
Яблунівська	1318	5,27	4,40	83,5	1,5	7,4	0,8
Кагарлик	7633	0,56	0,39	70,2	5,4	6,9	2,0
Район	92562	2,66	1,91	71,7	7,1	8,5	1,2
Село	84929	4,03	2,90	71,8	7,3	8,7	1,2

Джерело: Власні дослідження.

Принциповим є те, як розподіляються та використовуються сільськогосподарські угіддя. У селах Кагарлицького району в середньому на жителя припадає 3,31 га угідь із відхиленнями від 1,07 га у найбільшому та розвиненому селі до 14,19 га у вже згаданих найменших Зікрачах, де був лише 91 мешканець. У районному Кагарлику з 14 тис. жителями на кожного припадало 0,44 га угідь, тут також суттєвим було сільськогосподарське виробництво, причому не тільки в господарствах населення. У селах району загалом 57,1% сільгоспугідь використовувалося підприємствами, 14,3% – фермерами (відносно багато), решта була переважно в населення, також у різних організацій. Значно відрізнялися розподілом угідь дві сільради, де головними хазяями стали місцеві фермери. По Шубівській раді у них було

76,7% угідь, а чужим підприємствам дісталося 7,6%. У Леонівській сільраді відповідні показники становили 71,3 і 10,1 %.

Використання земель сільгосппідприємствами є важливою проблемою кожної сільської території. Переважна більшість нинішніх хазяїв не рахуються з інтересами селян, та й суспільні для них байдужі. У підприємствах зберігається більш концентроване, а отже, й перспективне виробництво. Рівень освоєння угідь підприємствами залежить, з одного боку, від можливостей потенційних орендарів, а з іншого, від бажання власників паїв відмовитися від їх використання власними силами. На територіях з бідними ґрунтами, переважно поліських, у багатьох селах люди не знаходять орендарів на свої наділи. Ситуація із землевикористанням значною мірою залежить від розташування території. У найбільш

віддаленому районі Київщини – Тетіївському – підприємства використовували 64,5% сільгоспугідь, а в пристойному Броварському – тільки 23,5%. Пояснення цьому – різниця у ринковій ціні одиниці площі, яка по території країн вимірюється десятками разів. Біля великих міст землі особливо дорогі, а пайові частки тут порівняно невеликі. Тож селяни цінують їх як надійний капітал, не спокушаються на можливу орендну плату, хоча й використовують паї самі не завжди раціонально. Не випадково найбільш зруйнованими виявилися підприємства у зонах впливу великих міст, де раніше успішно розвивали інтенсивні виробництва – молочне скотарство, овочівництво, садівництво, картоплярство.

Особливо важливе і в економічному, й у соціальному плані співвідношення між ресурсами земельними та трудовими. Його зручно виражати показником землемісткості робочого місця, тобто площею угідь із розрахунку на середньорічного працівника, враховуючи зайнятих безпосередньо в рослинництві й тваринництві. Зростання продуктивності праці зумовлює збільшення землемісткості, а інтенсифікація структури виробництва впливає у протилежному напрямі. Оскільки сільського населення в країні багато, а сільське безробіття сягає небезпечних розмірів, необхідні відновлення та розвиток, насамперед, виробництва трудомістких аграрних галузей. Але малотрудомісткі виробництва для однозначно орієнтованих на прибуток власників підприємств не вигідні, й у результаті в середньому по країні землемісткість робочого місця зростає. У Кагарлицькому районі вона близька до середньоукраїнської, але важливо, що стабільніша: у 2010 році – 34,0 га, у 2011 – 33,2 га, у 2012 – 35,2 га, у 2013 році – 34,3 га. Оскільки умови для аграрного виробництва в районі сприятливі, кількість робочих місць у тутешніх підприємствах мала б бути більшою.

Звертаючись до проблеми робочих місць, зауважимо, що є й такі перспективні сільськогосподарські виробництва, які можна розвивати на зовсім малих земельних ділянках. У Броварському районі є великий свинарський комплекс, птахофабрика і один з найбільших та успішних тепличний комбінат, також два спеціалізовані на квітництві підпри-

ємства. Разом по цих п'яти господарюючих суб'єктах у 2013 році в середньому на працівника, яких було всього 2200 осіб, припадало лише 0,21 га угідь. В інших 19 підприємствах, що звітувалися за формою 50-сг, працювало 405 осіб у рослинництві, 319 – у тваринництві, й на одного працівника припадало в середньому по 32,80 га.

Інтенсивність тієї чи тієї культури характеризується витратами на гектар. У Кагарлицькому районі в 2013 році вони становили в середньому по зерновій кукурудзі 8662 грн, інших зернових – 5411, цукрових буряках – 17416, соняшнику – 5258, сої – 4415, озимому ріпаку – 6423, картоплі – 11287, овочах – 37579 грн. Загалом ці показники, які склалися при низькій спроможності виробників, слід вважати недостатніми. Вища ефективність виробництва досягається достатньо великими і раціонально здійсненими витратами на вирощування культури.

Кон'юнктура ринку орієнтує виробників на низькоінтенсивну структуру виробництва. У підприємствах Кагарлицького району вона характеризується високою та зростаючою часткою олійних культур, майже повною відсутністю овочівництва й садівництва, малою питомою вагою кормових культур і відповідно нерозвиненістю тваринництва, якого не має половина підприємств (табл. 2). У зерновій групі кукурудза за площею переважає всі інші культури. Внаслідок спаду ціни на неї в 2013 році наступного року посіви її скорочено на чверть, але в п'яти підприємствах вони перевищували 40% площі, а в ЗАТ „Агромарс” – 68%. У деяких підприємствах соняшник у структурі посівів займає понад 30%. Із припиненням діяльності Кагарлицького цукрозаводу різко скоротилася площа під цукровими буряками – у підприємствах району в 2010 році було 2042 га, у 2014-му – 341 га. У більшості підприємств рослинництво представлено трьома-чотирма культурами. Питома вага кормових утрічі менша, ніж у колишніх колгоспах; займати площу під ними, безумовно, не вигідно. Та й статистика їх ігнорує – основні види кормів у формі 50-сг не калькулюються, а виробництво зелених кормів не включено навіть у баланс продукції підприємства.

2. Структура посівних площ у господарствах Кагарлицького району, %

Культура	Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Зернові	47,5	47,0	46,7	41,9	39,7	38,7
у т.ч. кукурудза	33,4	34,0	25,9	3,6	4,3	4,5
гречка і просо	2,2	0,8	0,7	-	-	-
горох	0,2	0,0	0,0	-	-	-
Цукрові буряки	2,1	0,6	0,8	1,0	2,3	0,9
Олійні	27,6	31,4	42,7	12,9	18,2	21,1
Картопля	0,4	0,3	0,3	24,1	22,3	21,5
Овочі	0,6	0,4	0,4	8,2	6,5	7,3
Кормові	11,8	10,3	9,1	11,9	11,0	10,5
у т.ч. кукурудза	5,0	4,9	4,1	-	-	-
коренеплоди	0,1	0,1	0,1	3,9	3,2	3,1
озимі й однорічні трави	3,3	2,4	2,4	4,0	...	3,3
багаторічні трави	3,4	2,9	2,5	4,0	...	4,1
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: Власні дослідження.

Фермерські господарства демонструють такі ж наміри, як і великі підприємства. До того ж всі вони відмовилися від тваринництва, беруть в оренду, за окремими винятками, тільки рілля. Похвальним є повернення кількох фермерських господарств до овочівництва, при цьому спеціалізуються на одній-двох культурах – капуста, морква, столові буряки. Офіційний сектор не виявляє інтересу до більш трудомістких овочів – огірків, помідорів, баклажанів, перців тощо. Два господарства почали вирощувати картоплю.

У 2013 році підприємства мали в середньому мінусову рентабельність по таких культурах: кукурудза – 6,4% при ціні реалізації 105,73 грн/ц і високій урожайності 83 ц/га (у двох однак ціна перекривала витрати в 1,5 раза), цукрові буряки – 46,0%, овочі – 41,6%. Високоприбутковими при великій нерівномірності показників рентабельності були інші зернові культури з рентабельністю 15,4%, соняшник – 38,1, соя – 22,0, ріпак – 30,5, картопля – 57,0%. Невигідним було свинарство у понад десяти підприємствах із дрібним поголів'ям. Водночас ефективність у галузі демонстрували два данські підприємства, забезпечуючи при цьому й високий рівень оплати праці.

Кон'юнктура ринку орієнтує на галузі з низькою доданою вартістю та малими потребами робочої сили. Залишається особливо гострою проблема заінтересованості у скотарстві. Поголів'я невпинно скорочується. Сільгосппідприємства мали в середині

2012 року 7407 гол., 2013-го – 6831, 2014 року – 5788. Скорочення дійного стада останнім часом компенсується зростанням надоїв. Кількість господарств, що мають корів, зменшилася до десяти. Всі ті, які зберігають більш-менш значне скотарство, втрачають спроможність. У першій половині 2014 року позбулося худоби ПСП „Мирівське”, що пов'язано зі зменшенням землекористування. Надто великою виявилася щільність худоби у ТОВ „Русава-К” – 1,88 га на умовну голову (корова – 1, голова молодняку – 0,4). Надій тут знизився до критичного, хоча під кормові відведено половину посівів. Прийнято рішення найближчим часом відмовитися від худоби. Особливо загрозливою стала ситуація в с. Бурти. У місцевому СВК „Перемога” в 2010 році мали 600 корів і майже стільки молодняку. Впроваджено нову технологію, модернізовано доїльний зал, що дало змогу нарощувати виробництво. Але ускладнилися відносини в колективі, не вигідна спеціалізація не уможливлювала підвищувати оплату праці й орендну плату. З'явилися в результаті два нові підприємства без худоби, відібравши половину угідь, і в 2014 році кооперативу довелося займати кормовими культурами 79% посівів, маючи тільки 2,4 га угідь на умовну голову. Колись знамените господарство опинилося в критичному стані. У 2013 році в середньому по підприємствах району мінусова рентабельність по молоку становила 6,2%, вирощуванню худоби – 73,5%. Однак у ЗАТ „Агрофорт” при надої 7172 кг

рентабельність молока дорівнювала 18,2% при ціні реалізації 346,6 грн/ц. У даному підприємстві також оновлена технологія. Щільність поголів'я, вимірювана 15,8 га угідь на умовну голову, виявилася прийнятною. Під корми було достатнім відвести 6,9% посівів. За нинішніх умов підприємства можуть орієнтуватися на приблизно таку чи дещо вищу насиченість скотарським поголів'ям. Нагадаємо, що наприкінці 80-х років сільгосппідприємства республіки мали умовну голову худоби на 3,2 га угідь. Правда, продуктивність тваринництва тоді була надто низькою.

Час ставить нові вимоги щодо оцінки господарювання на землі. Донині в практиці визначення ефективності роботи сільгосппідприємств оперують критерієм рентабельності, яка визначається за реалізованою частиною продукції. Однак слід враховувати витрати на всю вироблену продукцію, а при їх обчисленні не допускати повторного рахунку. Співвідношення витрат з ними означатиме окупність усіх витрат. За результатами 2013 року в згаданих підприємствах з високою насиченістю худобою окупність витрат становила: ТОВ „Русава-К” – 48,8%, СВК „Перемога” – 90,4%, в інших зі скотарством вона також не досягала 100%.

Другим визначальним показником ефективності повинна стати додана вартість із розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь. Практиковані нині розрахунки вартості валової продукції у постійних цінах 2010 року не враховують ні надходжень від реалізації, ні фактичних витрат виробників. Показники доданої вартості виявляються дуже різними й нестабільними, що відображає реальність – становище підприємств ненадійне, тільки окремі виявляються спроможними забезпечувати відтворення засобів виробництва і витрат робочої сили та мати кошти для розвитку. За результатами 2012 року із 22 підприємств чотири мали мінусове значення доданої вартості (всі зі скотарством), у 2013-му також чотири. За показником доданої вартості на гектар більшість підприємств мали в 2013 році гірші результати, ніж у попередньому. У кращих випадках вони досягали 4 тис. грн при тому, що були тільки зернові й олійні культури. Розрахунки показують, що при спрямуванні

половини суми доданої вартості, рівної 3-4 тис. грн/га, на оплату, щоб мати її на рівні близько 4 тис. грн за рік на працівника, потрібно використовувати 30 га угідь. В іноземному підприємстві ТОВ „Дан Фарм Україна” з великим свинарством і значними площами угідь при відсутності скотарства стабільно щороку одержують близько 20 тис. грн доданої вартості на гектар.

Тенденції розвитку сільгосппідприємств показують нестабільність землекористування, прагнення капіталу розширити його. В одних випадках це досягається переманюванням через вищу орендну плату та іншими засобами власників паїв, орендодавців, в інших – відібранням частини угідь у слабких підприємств зі створенням нових суб'єктів господарювання. У Кагарлицькому районі найбільшим землекористувачем стало ЗАТ „Агрофорт” із 13635 га угідь на території місцевих сільрад, господарює товариство й в інших районах та областях. ПОСП „Дніпро” поширило виробництво на п'ять сільрад, філія ЗАТ „Агромарс”, яка не звітується в районі, – на території шести сільрад. Виявляє активність у розширенні землекористування й вищезгадане данське підприємство. У 2011 році з'явилося на землях двох сільрад СТОВ „Віскар-агро” із 798 га угідь, через два роки воно вже мало 1402 га. Від насиченого скотарством кооперативу „Перемога” в 2012 році відділилося ТОВ „Вікторія-агро”, через рік воно мало 557 га. У 2013 році від СВК „Перемоги” відбирає ще 748 га створене формально ТОВ „Бурти-перемога”.

Політично зумовлене і не обґрунтоване економічно та соціально підвищення орендної плати працює на користь великого капіталу, який відбирає землі в маси малоспроможних орендарів. У рослинництві підприємств району плата за землю становила в 2013 році 11-26% усіх виробничих витрат. Вона значно перевищувала кошти на оплату працівників. Трудові доходи обмежуються зростаючою рентою – доходами нетрудового характеру.

Набагато інтенсивніше використовують землю господарства сільського населення. Із посівної площі району в 2014 році 63533 га вони мали 11967 га, а все їхнє землекорис-

тування становило 13214 га. З таблиці 2 видно, що в посівах у них була висока частка трудомістких культур. У таблиці 3 характеризується розмір землекористування в населення й наявність у нього тваринництва. Код 1 у типах об'єктів сільського господарського обліку належить домогосподарствам із реєстрацією місця проживання на території ради. Як видно, у середньому тільки половина домогосподарств належить постійному місцевому населенню, а частка ця коливається від 13,9 до 77,2%. У них значно

більше землекористування і практично все домашнє тваринництво сільських місцевостей. Більшість домогосподарств тваринництва вже не мають. Корів у селі залишилося так мало, що стає неможливим сформувавши череди для їхнього випасання. По району загальна площа домогосподарств становила 86,8% внутрішньосільських територій. Даний показник по сілрадах коливався від 50,1 до 157,6%, тобто в частині сіл сімейне господарювання виходить за їхні межі.

3. Характеристика домогосподарств у селах Кагарлицького району станом на 01.01.2014 р.

Рада	Частка домогосподарств із кодом 1, %	Земельна ділянка на домогосподарство, соток		Частка домогосподарств із тваринництвом, %	Мають техніку, %	Жителів на корову	Частка дворів із коровами, %
		із кодом 1	із кодами 2-5				
Балико-Щучинка	36,2	124,4	46,1	35,3	4,0	25,9	3,3
Бендюгівка	36,7	92,8	46,0	28,8	-	21,6	2,9
Бурти	68,4	83,8	51,8	53,9	5,9	5,7	17,6
Великі Прицьки	56,9	145,6	76,1	52,5	3,1	19,5	4,2
Горохове	27,3	80,7	42,0	21,9	2,7	27,9	1,7
Горохуватка	45,8	362,0	59,8	31,7	2,7	20,4	5,5
Гребені	43,3	105,2	40,1	41,2	1,9	9,8	5,1
Демівщина	31,0	107,1	53,5	31,0	2,2	9,8	6,5
Жовтнєве	77,2	108,8	88,5	51,3	4,7	10,8	12,1
Зікрачі	13,9	64,0	64,7	10,6	-	-	-
Кадомка	59,3	203,2	118,4	46,9	4,3	12,9	13,9
Кузьминці	67,2	92,6	34,0	67,2	2,2	10,4	9,0
Леонівка	59,7	115,4	64,5	59,9	4,2	12,6	6,7
Липовець	66,6	173,1	70,0	63,9	7,7	13,4	10,3
Ліщинка	39,2	424,0	51,7	32,1	2,1	16,2	4,9
Мирівка	45,2	114,5	42,7	33,7	2,7	60,4	1,5
Новосілки	41,9	92,7	37,7	31,4	4,7	23,5	2,7
Переселення	60,6	108,6	41,0	39,7	5,6	27,4	4,8
Півці	30,7	112,4	99,0	25,2	1,6	18,3	2,4
Расавка	36,3	133,9	27,7	19,4	3,6	60,0	1,4
Слобода	65,0	54,6	40,8	47,3	2,5	20,4	5,9
Стави	59,4	68,0	39,1	38,3	1,6	26,6	3,7
Стайки	51,1	41,2	21,2	26,3	0,6	125,2	0,4
Стрітівка	34,2	93,0	51,4	26,3	1,6	9,0	8,6
Суцани	54,3	103,3	35,1	49,2	7,9	24,4	4,4
Халча	36,5	119,4	68,7	26,9	4,9	15,6	5,6
Черняхів	32,2	67,7	25,7	24,2	1,5	8,8	6,3
Шпендівка	46,1	79,9	56,3	45,1	3,0	12,1	7,0
Шубівка	67,6	144,3	36,3	46,2	2,4	21,9	4,5
Яблунівка	51,1	239,0	53,5	48,3	2,3	13,8	5,7
Разом	48,3	116,2	47,3	36,4	2,9	15,5	5,2
На 01.01.2013 р.	50,9	106,4	47,3	37,5	2,7	16,2	5,4

Джерело: Власні дослідження.

Економіка сільських домогосподарств залишається поза увагою господарських органів та дослідників. Немає інформації для того, щоб оцінити їхню рентабельність і виробництво доданої вартості. Певною мірою

може характеризувати інтенсивність використання землі трудомісткість виробництва за приблизними нормативами трудомісткості гектара культур та голови утримання різного тваринництва. За такими розрахунка-

ми по домогосподарствах Кагарлицького району сільськогосподарське виробництво оцінюється в розмірі 901 год на гектар і 537 год на сільського жителя. Як правило, на великих ділянках інтенсивність значно нижча. Так, у Горохуватці затрати праці на гектар становлять 533, Ліщинці – 448, тоді як у Стайках – 1334, Черняхіві – 1398, Буртах – 1444 год. Остання сільрада – єдина, де тваринницькі затрати праці перевищували рослинницькі.

Землі в межах населених пунктів найбільш перспективні з погляду зайнятості й інтенсивності використання. Тут мають бути повною мірою використані переваги фактично надомної праці. Важливо виявити найвигідніші виробництва і на основі кооперування та за активної державної підтримки організувати реалізацію продукції.

Використання сільгоспугідь нині при зовсім слабкій державній аграрній політиці вирішальною мірою визначається поведінкою землевласників і землекористувачів. Склад одних та других нестабільний. Для переважної частини власників паїв земля являє інтерес не як робоче місце і джерело трудових доходів, а як надійний капітал, який за зручних обставин набуває грошової форми. У результаті село неминуче втрачає землю, яка через механізми успадкування, обміну, інші законні й нелегальні операції переходить до тих, хто ні відношення до створення потенціалу місцевих сільгосппідприємств не мав, ні участі в нинішній сільській життєдіяльності не бере. Так, по Півецькій сільраді вже втрачено 80 часток загальною площею 219 га, по Балико-Щучинській – 232 га угідь. Такий процес по всій країні набуває прискорення, і його наслідки для майбутнього села стають загрозливими. Призводить до обезземелення селянства безлад в обліку угідь у районних відділеннях Держагенства земельних ресурсів, а також багатьох сільрадах.

Суспільні інтереси щодо раціонального використання землі можуть бути найкраще узгодженими з інтересами сільського населення, перспективами сільського розвитку. Велика надія покладається на проголошену адміністративно-територіальну реформу, за якою справжніми господарями територій

мають стати місцеві громади. Для цього вони повинні одержати відповідні земельні, матеріальні й фінансові ресурси. Необхідно передати повноваження у землевикористанні сільським радам і всіляко заохочувати ініціативу сільських громад.

Одним із засобів підвищення ролі громад у багатьох селах може стати виробниче використання ними тієї частини угідь, які залишаються непереданими в постійне користування підприємствам та фермерам. В інтересах селян самим організувати їх обробіток через комунальні підприємства й кооперативи, а не здавати в оренду. У Кагарлицькому районі із 30 сільрад 20 мають у середньому по 183 га, а в п'яти – більше 200 га. У Броварському районі, де комунальні підприємства є майже в усіх сільських і селищних радах, на кожну припадає в середньому по 206 га угідь, які в їхньому розпорядженні. По всіх сільських районах країни необхідно ввести сплату обов'язкової допомоги великими землекористувачами на соціальні потреби села. Ради Черкаської області, наприклад, визнали, що вона має сягати 200 грн на гектар сільгоспугідь.

Висновки. Із проаналізованої ситуації з використання ресурсів територій районів і сільрад Київської області видно, що умови діяльності сільських громад дуже різні, тому кожна територія повинна розглядатися окремо. Важливими чинниками стала землезабезпеченість на конкретних територіях та їхня віддаленість від великих міст і промислових центрів. Використання території сільради зумовлюється показниками її розораності, лісистості, залуженості та площею угідь з розрахунку на селянина. Виявляються особливості в розподілі земель між підприємствами й різними приватними користувачами. У сільськогосподарському виробництві результат залежить, насамперед, від його інтенсивності, що вимірюється витратами на гектар. Визначальним критерієм буде додана вартість на одиницю площі. Ринкова кон'юнктура несприятлива для інтенсифікації сільського господарства. Використання землі в господарствах населення залежить від частки постійних сільських жителів. Особливо важлива активність сільських громад, однак при нинішній організації

земельних відносин селяни швидко втрачають належні їм ділянки. Обґрунтовується доцільність створення на сільських терито-

ріях підприємств комунальної власності з широким складом виробничої та обслуговуючої діяльності.

Список використаних джерел

1. Ганущак Ю.І. Територіальна організація влади / Ю.І. Ганущак. – К.: Легальний статус, 2012. – 348 с.
2. Доценко А.І. Сільське розселення в Україні, динаміка та структура / А.І. Доценко. – К.: „Фенікс”, 2010. – 288 с.
3. Залізко В.Д. Вплив агрохолдингізації сільськогосподарських підприємств на соціально-економічний розвиток сільських територій / В.Д. Залізко // Економіка України. – 2013. – №6. – С. 71-77.
4. Клименко М.О. Стратегія сталого розвитку / М.О. Клименко, Л.Р. Клименко. – Рівне, 2010. – 330 с.
5. Кривов В.М. Планування розвитку території / В.М. Кривов, Л.А. Гунько, Г.Т. Команова. – К.: Урожай, 2011. – 188 с.
6. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / О.Л. Попова. – К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2009. – 352 с.
7. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України. – Львів, 2012. – 216 с.
8. Славкова О.П. Розвиток сільських територій: теорія, методологія, практика / О.П. Славкова. – Суми, 2010. – 330 с.

Стаття надійшла до редакції 07.08.2014 р.

*

УДК 631:351.755.61

В.М. ЧОПЕНКО, кандидат економічних наук
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Шляхи подолання соціально-демографічної кризи на селі

Постановка проблеми. В результаті соціально-економічних трансформацій в агропромисловому комплексі України – реформування земельних і майнових відносин, створення якісно нових підприємницьких структур, запровадження інновацій, економічна ефективність сільськогосподарського виробництва поступово зростає. Незважаючи на це, в соціальній сфері села продовжуються негативні явища: посилюється деградація поселенської мережі, скорочуються людський та трудовий потенціали, погіршується добробут селян, загострюються проблеми з охорони довкілля тощо. Особливо загрозливою є нині демографічна ситуація на селі: зменшується чисельність сільського населення, смертність значно перевищує народжуваність, причому останнім часом посилюється депопуляція, низькою є тривалість життя, особливо чоловіків, високою залишається дитяча смертність, спостерігається старіння населення й погіршення його

статеві-вікової структури. Отже, поліпшення демографічної ситуації на селі, якісних показників розвитку сільського населення та подолання депопуляції є нагальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціально-демографічного розвитку сільських територій протягом тривалого часу досить широко висвітлюються у науковій літературі. Відтворення сільського населення, демографічні перспективи українського села, принципи демополітики, демографічний і трудовий потенціал українського селянства, соціально-економічний розвиток сільських територій та відродження українського села вивчали О.Г. Булавка [1], В.М. Нелеп [3], С.І. Пирожков [4], П.Т. Саблук [5], Л.В. Транченко [7], М.А. Хвесик [9], К.І. Якуба [10, 11] й ін.

Проте слід зазначити, що питання взаємозв'язку між процесами відтворення сільського населення, рівнем його добробуту, ступенем розвитку соціальної інфраструктури, соціально-економічним розвитком сіль-

© В.М. Чопенко, 2014

земельних відносин селяни швидко втрачають належні їм ділянки. Обґрунтовується доцільність створення на сільських терито-

ріях підприємств комунальної власності з широким складом виробничої та обслуговуючої діяльності.

Список використаних джерел

1. Ганущак Ю.І. Територіальна організація влади / Ю.І. Ганущак. – К.: Легальний статус, 2012. – 348 с.
2. Доценко А.І. Сільське розселення в Україні, динаміка та структура / А.І. Доценко. – К.: „Фенікс”, 2010. – 288 с.
3. Залізко В.Д. Вплив агрохолдингізації сільськогосподарських підприємств на соціально-економічний розвиток сільських територій / В.Д. Залізко // Економіка України. – 2013. – №6. – С. 71-77.
4. Клименко М.О. Стратегія сталого розвитку / М.О. Клименко, Л.Р. Клименко. – Рівне, 2010. – 330 с.
5. Кривов В.М. Планування розвитку території / В.М. Кривов, Л.А. Гунько, Г.Т. Команова. – К.: Урожай, 2011. – 188 с.
6. Попова О.Л. Сталый розвиток агросфери України: політика і механізми / О.Л. Попова. – К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2009. – 352 с.
7. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України. – Львів, 2012. – 216 с.
8. Славкова О.П. Розвиток сільських територій: теорія, методологія, практика / О.П. Славкова. – Суми, 2010. – 330 с.

Стаття надійшла до редакції 07.08.2014 р.

*

УДК 631:351.755.61

В.М. ЧОПЕНКО, кандидат економічних наук
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Шляхи подолання соціально-демографічної кризи на селі

Постановка проблеми. В результаті соціально-економічних трансформацій в агропромисловому комплексі України – реформування земельних і майнових відносин, створення якісно нових підприємницьких структур, запровадження інновацій, економічна ефективність сільськогосподарського виробництва поступово зростає. Незважаючи на це, в соціальній сфері села продовжуються негативні явища: посилюється деградація поселенської мережі, скорочуються людський та трудовий потенціали, погіршується добробут селян, загострюються проблеми з охорони довкілля тощо. Особливо загрозливою є нині демографічна ситуація на селі: зменшується чисельність сільського населення, смертність значно перевищує народжуваність, причому останнім часом посилюється депопуляція, низькою є тривалість життя, особливо чоловіків, високою залишається дитяча смертність, спостерігається старіння населення й погіршення його

статеві-вікової структури. Отже, поліпшення демографічної ситуації на селі, якісних показників розвитку сільського населення та подолання депопуляції є нагальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціально-демографічного розвитку сільських територій протягом тривалого часу досить широко висвітлюються у науковій літературі. Відтворення сільського населення, демографічні перспективи українського села, принципи демополітики, демографічний і трудовий потенціал українського селянства, соціально-економічний розвиток сільських територій та відродження українського села вивчали О.Г. Булавка [1], В.М. Нелеп [3], С.І. Пирожков [4], П.Т. Саблук [5], Л.В. Транченко [7], М.А. Хвесик [9], К.І. Якуба [10, 11] й ін.

Проте слід зазначити, що питання взаємозв'язку між процесами відтворення сільського населення, рівнем його добробуту, ступенем розвитку соціальної інфраструктури, соціально-економічним розвитком сіль-

© В.М. Чопенко, 2014

ських територій залишаються не до кінця вивченими та належним чином вирішеними.

Мета статті – на основі аналізу нинішньої демографічної ситуації на селі розробити систему дієвих заходів, необхідних для подолання демографічної кризи, припинення депопуляції й збереження людності у сільській поселенській мережі.

Виклад основних результатів дослідження. Соціально-демографічна ситуація на селі набула нині загрозливого характеру. На

1 січня 2014 року чисельність наявного населення України становила 45426,2 тис. осіб, із них у сільській місцевості – 14089,6 тис., або 31,0% від загальної чисельності. Лише у п'яти регіонах чисельність сільського населення більша, ніж міського. Це Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області. Питома вага сільського населення в цих областях становила 52,2–62,9% (табл. 1).

1. Чисельність наявного населення України у 2013–2014 роках, тис. осіб (на 1 січня)*

Адміністративно-територіальна одиниця	Усе населення		Міське		Сільське	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Україна	45553,0	45426,2	31378,6	31336,6	14174,4	14089,6
Автономна Республіка Крим	1965,2	1967,2	1233,2	1233,5	732,0	733,7
Області:						
Вінницька	1627,0	1618,3	816,0	815,3	811,0	803,0
Волинська	1040,0	1041,3	541,5	543,7	498,5	497,6
Дніпропетровська	3307,8	3292,4	2763,2	2751,8	544,6	540,6
Донецька	4375,4	4343,9	3964,1	3937,7	411,3	406,2
Житомирська	1268,9	1262,5	740,8	739,7	528,1	522,8
Закарпатська	1254,4	1256,9	466,4	466,9	788,0	790,0
Запорізька	1785,2	1775,8	1375,6	1369,0	409,6	406,8
Івано-Франківська	1381,8	1382,1	599,6	600,8	782,2	781,3
Київська	1722,1	1725,5	1064,8	1070,2	657,3	655,3
Кіровоградська	995,2	987,6	620,5	617,9	374,7	369,7
Луганська	2256,5	2239,5	1959,0	1945,3	297,5	294,2
Львівська	2540,7	2538,4	1546,1	1545,8	994,6	992,6
Миколаївська	1173,5	1168,4	796,1	793,8	377,4	374,6
Одеська	2395,2	2396,5	1602,2	1603,8	793,0	792,7
Полтавська	1467,8	1458,2	901,6	899,1	566,2	559,1
Рівненська	1156,9	1158,8	553,1	553,6	603,8	605,2
Сумська	1143,2	1133,0	775,7	772,0	367,5	361,0
Тернопільська	1077,3	1073,3	475,2	475,1	602,1	598,2
Харківська	2744,4	2737,2	2204,9	2202,5	539,5	534,7
Херсонська	1078,2	1072,5	659,5	656,2	418,7	416,3
Хмельницька	1314,0	1307,0	729,1	729,5	584,9	577,5
Черкаська	1268,9	1260,0	715,3	712,5	553,6	547,5
Чернівецька	907,2	908,5	385,7	388,2	521,5	520,3
Чернігівська	1077,8	1066,8	684,7	682,0	393,1	384,8

* Джерела: Україна у цифрах у 2012 році. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – С. 19;

Демографічна ситуація в Україні у 2013 році. Стат. збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – С. 3.

Упродовж 2013 року чисельність сільського населення зменшилася на 84,8 тис. осіб, приріст його спостерігався лише в трьох регіонах: Автономній Республіці Крим, Закарпатській і Рівненській областях (відповідно на 1,7; 2,0 та 1,4 тис. осіб). Зменшення чисельності населення відбулося в основному за рахунок природного скорочення, тобто перевищення числа померлих над народженими.

У 2013 році в сільській місцевості народилося 173,4 тис. осіб (12,3 особи на 1000 осіб наявного населення), а померло 249,8 тис. осіб (17,7 особи на 1000 осіб наявного населення). На 100 померлих у 2013 році припадало лише 69 народжених дітей (у 2012 р. – 71 дитина, тобто кризові явища посилюються) (табл. 2).

Кризовий стан демографічної ситуації в українському селі нині набуває ознак про-

блеми національного масштабу й відповідно вимагає запровадження системи дієвих заходів, необхідних для її розв'язання. Такі

заходи, на нашу думку, доцільно розділити на першочергові та перспективні.

2. Природний рух сільського населення України за 2012–2013 роки, осіб*

Адміністративно-територіальна одиниця	Кількість народжених		Кількість померлих		Природний приріст, скорочення (–)	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013
Україна	179106	173372	251352	249816	–72246	–76444
Автономна Республіка Крим	10435	10286	9985	9874	450	412
Області:						
Вінницька	8890	8442	16087	16227	–7197	–7785
Волинська	8074	7756	7965	7933	109	–177
Дніпропетровська	6561	6568	10124	10114	–3563	–3546
Донецька	4260	4169	7726	7725	–3466	–3556
Житомирська	6643	6446	11047	11115	–4404	–4669
Закарпатська	12165	12001	9547	9436	2618	2565
Запорізька	4935	4842	7539	7405	–2604	–2563
Івано-Франківська	10434	10174	11022	11310	–588	–1136
Київська	7842	7632	14257	14263	–6415	–6631
Кіровоградська	4311	4213	7337	7088	–3026	–2875
Луганська	2782	2589	5616	5338	–2834	–2749
Львівська	13134	12751	15178	15216	–2044	–2465
Миколаївська	5174	5032	6387	6340	–1213	–1308
Одеська	12308	11670	13518	13112	–1210	–1442
Полтавська	5852	5676	11646	11667	–5794	–5991
Рівненська	10844	10268	9038	9142	1806	1126
Сумська	3433	3216	8246	8141	–4813	–4925
Тернопільська	6800	6520	10169	10069	–3369	–3549
Харківська	5829	5571	10247	9797	–4418	–4226
Херсонська	5274	5234	6344	6369	–1070	–1135
Хмельницька	6338	6266	12540	12628	–6202	–6363
Черкаська	5561	5157	11226	11169	–5665	–6012
Чернівецька	7328	7198	7419	7471	–91	–273
Чернігівська	3618	3385	10805	10566	–7187	–7181

* Джерело: Демографічна ситуація в Україні у 2013 році. Стат. збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – С. 11.

До першочергових заходів слід, насамперед, включити:

1) оздоровлення демографічної ситуації у сільській місцевості шляхом підвищення рівня народжуваності та зниження смертності сільського населення;

2) відновлення у сільській місцевості функціонування педіатричної служби, зміцнення матеріально-технічної бази дитячих лікарняних закладів, поліпшення системи охорони материнства і дитинства, спрямованої на активізацію відтворення населення та збереження підростаючого покоління у сільських поселеннях;

3) запровадження здорового способу життя на селі, збереження й розвиток мережі загальної, професійної та позашкільної

освіти, лікувально-оздоровчого і медичного, культурного та комунально-побутового обслуговування;

4) збереження наявного й збільшення життєвого потенціалу сільського населення стабілізацією чисельності мешканців села та подовженням середньої очікуваної тривалості їхнього життя.

Перспективними заходами, спрямованими на поліпшення демографічної ситуації на селі, можуть бути:

1) підтримка молодих сімей, надання їм пільгових довгострокових кредитів, преференцій щодо придбання житла, оплати комунальних послуг тощо;

2) оптимізація та розвиток трудового потенціалу сільського населення шляхом його

природного поповнення, створення належних виробничих і побутових умов, уповільнення міграційних процесів, насамперед сільської молоді, її закріплення на селі та в аграрній сфері;

3) відновлення й розбудова необхідної соціальної інфраструктури;

4) поліпшення зайнятості на селі відновленням системи підготовки та перепідготовки кадрів, створенням нових робочих місць, зокрема у сфері сільського аграрного туризму, зниженням безробіття на 15 – 20 %;

5) підвищення якісних показників розвитку сільського населення: статеві-вікової структури, рівня освіти, духовності, інтелекту, інших показників менталітету українського селянства.

Реалізація вищезазначеної системи заходів має забезпечити поліпшення демографічної ситуації й збереження людності у сільській поселенській мережі, покращення людського і трудового потенціалу сільських територій. Для розв'язання цих завдань необхідно досягти таких параметрів розвитку сільського населення:

– підвищення сумарного коефіцієнта народжуваності у сільській місцевості та зниження коефіцієнта смертності сільського населення до відповідного показника у міських поселеннях – 13,1 особи на 1000 жителів;

– зменшення чисельності померлих у перинатальному періоді (починається з 22-го повного тижня вагітності й закінчується після семи повних днів життя новонародженого) на 15 – 20 % і зниження коефіцієнта смертності дітей у віці до 1 року (на 1000 живонароджених) до 6,5 особи (станом на 2013 р. він становить 7,9 особи);

– підвищення шлюбності у сільській місцевості до відповідного показника у міських поселеннях – 7,6 шлюбу з розрахунку на 1000 жителів;

– зменшення розриву між очікуваною тривалістю життя чоловіків і жінок у сільській

місцевості на 5 років та її наближення до рівня розвинутих країн світу (нині вона становить у чоловіків 64,6, а у жінок – 75,2 року).

Розв'язання демографічних проблем сільських територій, на нашу думку, можливе лише в комплексі із соціально-економічною розбудовою останніх, що вимагає консолідації зусиль держави, регіональних і місцевих органів влади і самоврядування, а також територіальних громад. При цьому саме територіальна громада та її виконавчі органи влади і самоврядування мають визначати напрями облаштування на селі оптимального життєвого середовища, яке повинно бути зорієнтоване на соціальний інтерес всіх його мешканців, створення у сільських поселеннях належних умов праці й проживання.

Висновки. Демографічна ситуація в українському селі набула нині загрозливого характеру. Для її поліпшення необхідне запровадження системи заходів, спрямованих на відновлення у сільській місцевості функціонування педіатричної служби, зміцнення матеріально-технічної бази дитячих лікарняних закладів, поліпшення системи охорони материнства і дитинства, збереження й розвитку мережі загальної, професійної та позашкільної освіти, медичного, культурного і комунально-побутового обслуговування, підтримку молодих сімей, надання їм пільгових довгострокових кредитів, преференцій щодо придбання житла, оплати комунальних послуг, створення нових робочих місць та належних виробничих і побутових умов.

Для розв'язання демографічних проблем сільських територій необхідна консолідація зусиль держави, регіональних та місцевих органів влади й самоврядування, а також територіальних громад. Саме територіальна громада має визначати напрями облаштування на селі оптимального життєвого середовища, створення у сільських поселеннях належних умов праці та проживання.

Список використаних джерел

1. Булавка О.Г. Суцільна паспортизація сіл України – основа розвитку сільських територій / О.Г. Булавка // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 77 – 80.
2. Демографічна ситуація в Україні у 2013 році. Стат. збірник. Державна служба статистики України. – К., 2014. – 56 с.
3. Нелеп В.М. Шляхи відродження українського села / В.М. Нелеп // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 125 – 129.

4. Пирожков С.І. Демографічний і трудовий потенціал / С.І. Пирожков. Т. 1. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 934 с.
5. Саблук П.Т. Демографічні проблеми українського села (наукова доп.) / П.Т. Саблук, К.І. Якуба; відп. ред. П.Т. Саблук. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 38 с.
6. Соціально-економічний розвиток сільських територій; за ред. М.Й. Маліка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 642 с.
7. Транченко Л.В. Аналіз та проблеми соціально-економічного розвитку села / Л.В. Транченко // Наук.-практ. журнал “Інвестиції: практика та досвід”. – 2012. – № 5. – С. 66 – 69.
8. Україна у цифрах у 2012 році. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 250 с.
9. Хвесик М.А. Сталый розвиток територій як основа стратегії розвитку аграрного сектора / М.А. Хвесик, Ю.М. Хвесик // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 66 – 76.
10. Якуба К.І. Соціально-демографічний стан сільських населених пунктів / К.І. Якуба // Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наук. доп.; за заг. ред. акад. НААН П.Т. Саблука. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 33 – 40.
11. Якуба К.І. Ознаки тривалості життя українського селянства / К.І. Якуба // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 2. – С. 60 – 65.
12. Rural Development in the EU, Statistical and Economic Information, Report 2010. – 257 p. // <http://ec.europa.eu/agriculture/agrista>.
13. Sen A. Development as Freedom / A. Sen. – New York: Prentice-Hall, 1999. – 366 p.
14. Smith M.K. Social Capital – The encyclopaedia of informal education / M.K. Smith. // www.infed.org/biblio/social_capital.htm.
15. Takayama T. Analysis / T. Takayama. – Amsterdam: North-Holland, 1986. – 195 p.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2014 р.

* * *

Новини АПК

Оперативна інформація Мінагрополітики України: хід осінньо-польових робіт

Станом на 03.11.2014 року

І. Збирання сільськогосподарських культур

Зернові та зернобобові культури обмолочено на площі 13,6 млн га (92%) при врожайності 41,4 ц/га (у 2013 р. – 38,2 ц/га), намолочено 56,4 млн т зерна, в тому числі: кукурудзи – 19,98 млн т.

Найвища урожайність зернових у Хмельницькій – 61,3 ц/га, Вінницькій – 57,0, Київській – 56,4, Черкаській – 56,4, Сумській – 55,2 ц/га областях.

Соняшнику з площі 4,9 млн га (96% до прогнозу) намолочено 9,4 млн т, сої – 3,5 млн т з площі 1,7 млн га (94%).

Цукрові буряки зібрано на площі 272 тис. га (82% до прогнозу), накопано 12,1 млн т при врожайності 444 ц/га (у 2013 р. – 396 ц/га). Працює 48 цукрових заводів (у 2013 р. – 38), які від початку виробництва переробили 8,54 млн т цукрових буряків і виробили 1176,4 тис. т цукру (у 2013 р. – 552,0 тис. т).

ІІ. Посів озимих культур

Озимі зернові посіяно на площі близько 7,1 млн га, або 96% до прогнозу (у 2013 р. – майже 7,2 млн га), з них:

озимої пшениці та тритикале – майже 6,1 млн га, або 98% до прогнозу;

жита – 165 тис. га, або 80% до прогнозу;

озимого ячменю – 885 тис. га, або 83%.

Довідково. Озимі зернові прогнозується висіяти на площі 7,5 млн га (на 94,4 тис. га більше ніж у минулому році), в тому числі: пшениці та тритикале – 6,2 млн га (+131,0 тис. га проти минулого року), ячменю – 1,07 млн га (-42,5 тис. га), жита – 206,5 тис. га (+5,9 тис. га).

ІІІ. Міндобрива

На 31.10.2014 р., за оперативними даними областей, з урахуванням перехідних залишків у наявності (без урахування АР Крим, Донецької, Луганської областей) є майже 634 тис. т, або 93% до заявки.

Прес-служба Мінагрополітики України

УДК 658:005.5

*П.А. СТЕЦЮК, доктор економічних наук, професор,
завідувач відділу кредитування, страхування та фінансів підприємств
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
О.Є. ГУДЗЬ, доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управління та фінансів підприємств
Державний університет телекомунікацій*

Концептуальні основи управління ризикозахищеністю підприємства

Постановка проблеми. У сучасних умовах нестабільності функціонування економічної системи України особливо гостро постає проблема ризикозахищеності підприємств і забезпечення їхнього сталого розвитку. Підприємства працюють у різноманітних умовах конкурентного середовища, маючи індивідуальний економічний потенціал, тому в кожного з них виникають специфічні, властиві тільки йому, ризики. Отже питання забезпечення господарської стабільності підприємств в умовах динамічного та стохастичного економічного оточення має постійне й важливе значення. Існування ризиків як невід'ємної частини підприємницької діяльності зумовлює необхідність розробки конкретних методів і прийомів їх виявлення при прийнятті й реалізації управлінських рішень, а також формування системи ризикозахищеності підприємства та управління нею.

Відсутність ефективного менеджменту ризикозахищеності підприємств в Україні пов'язана з низкою причин, серед яких суттєвими є недостатня розробленість широкого кола теоретичних положень, а також методичних підходів і рекомендацій, адаптованих до вітчизняної економічної специфіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління ризиком та ризикозахищеністю підприємства у різних аспектах розглядали українські й зарубіжні вче-

ні. З поміж них слід виділити праці С. Баділіса [19], Т. Бартона і У. Шенкира [3], І.О. Бланка [4], В.А. Борисової [5], Т. Вашакмаджде і А. Гребенюка [7], С.М. Васіна [6], В.В. Вітлінського [8], В.Н. Вяткина і В.А. Гамзи [9], С.І. Градова [10], Е. Девіса [20], Дж. Кіффа, Ф.-Л. Мішо та Дж. Мітчелла [23], С.А. Навроцького [11], Дж. Пікфорда [14], П.Т. Саблука і М.Й. Маліка [15], Е. Фама та Дж. Мачбета [21], О.С. Шапкіна [17], В.В. Шахова [18]. Незважаючи на існуючий значний науковий доробок у сфері цієї проблематики, у межах сучасних досліджень недостатньо вивчені й розкриті питання наповнення управління ризикозахищеністю такими інструментами і технологіями, як побудова карти ризиків та ризик-профілю підприємства. Практика зарубіжних компаній показує, що їх використання дає змогу якісно наповнити як сам ризик-менеджмент, так і всю систему антикризового захисту та його конститутивних економічних механізмів. Зазначене визначає актуальність досліджуваних у цій роботі питань.

Мета статті – висвітлення сучасних підходів до управління ризиком і ризикозахищеністю підприємства та визначення чинників, які впливають на ці процеси, обґрунтування необхідності й розробка технології побудови карти ризиків і ризик-профілю сучасного підприємства, що сприятиме створенню методологічного базису формування надійної системи його ризикозахищеності.

© П.А. Стецюк, О.Є. Гудзь, 2014

Виклад основних результатів дослідження. У науковій літературі нині домінує підхід, відповідно до якого ризикозахищеність підприємства – це забезпеченість його життєво важливих інтересів і потреб та захист від негативного впливу всього спектра різних за своєю природою зовнішніх і внутрішніх загроз [1, с.56]. А в рамках концепції корисності та системного підходу її трактують у контексті ризикостійкості. Остання являє собою сукупність властивостей системи, що визначають характер реагування на зміни рівня ризиків, у тому числі ризиків кризової ситуації, що виникла з цих позицій ризикозахищеність – це сукупність управлінських впливів, спрямованих на створення ризикостійкості системи [13]. Тобто, це така якісна характеристика системи, що дає змогу звести до мінімуму, а ще краще – повністю позбутися негативних наслідків впливу ризиків різноманітної природи. Тому ризикозахищеність передбачає можливість і здатність системи ефективно протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам, адекватно й оперативно змінювати свою внутрішню структуру відповідно до їх перманентної варіації. Чим вищий рівень ризикозахищеності від негативних агресивних впливів ризиків, тим вищим ступенем життєздатності володіє система підприємства [16, с. 16]. При цьому всю сукупність методологічних прийомів, що уможливають забезпечення ризикозахищеності підприємства, прийнято називати імунізацією ризиків.

Коли мова йде про ризиковий стан підприємства, то мають на увазі його діяльність, яка характеризується підвищеними рівнями ризиковості. При розгляді ризикозахищеності підприємства акцентують увагу передусім на ефективності управління ризиками у процесі господарської діяльності. Управління ризиком забезпечує стійкість підприємства, його здатність протистояти несприятливим ситуаціям і викликам. Очевидно, що ще однією конститутивною характеристикою та результатом цього процесу є прийнятний рівень фінансової адаптивності підприємства.

Зазначене дає змогу констатувати, що управління ризикозахищеністю – це багатовступневий процес, який має на меті зменшити або компенсувати втрати підприємства, що виникають унаслідок одержання шкоди або негативного результату в ризикових ситуаціях [8]. У практичному аспекті система ризикозахищеності підприємства являє собою адаптовану до індивідуальної специфіки його діяльності технологію ризик-менеджменту. Тому політика ризик-менеджменту підприємства визначає контур, межі й структурні елементи, а також сутнісні підходи до конструювання архітекτονіки ризикозахищеності (рис. 1).

Міжнародною фінансовою практикою напрацьовано широкий спектр методичних підходів до формування системи ризик-менеджменту взагалі та управління ризикозахищеністю зокрема. Кожен із них має свою формалізацію у відповідних нормативах і стандартах, найвідоміші серед яких наведені у таблиці 1. Кожен із цих нормативів та стандартів має як своїх прихильників, так і опонентів, а аналіз цього аспекту не входить у завдання даної роботи. Вважаємо, що вибір того чи іншого підходу в компетенції менеджерів і власників підприємства залежить від індивідуального сприйняття реального економічного оточення, в якому функціонує конкретне підприємство.

Проблема ризикозахищеності охоплює всі сфери діяльності підприємства: операційну, фінансову та інвестиційну. Це один із тих небагатьох випадків, коли правильний підхід дає можливість реалізувати відомий синергетичний ефект у функціонуванні соціально-економічної системи. Розв'язання цього завдання ґрунтується на розумінні того, що формування матриці управління ризикозахищеністю має свою внутрішню логіку, яка визначає необхідність її здійснення у певній послідовності, а саме – діагностика ризикозахищеності; побудова карти ризиків і ризик-профілю підприємства; вибір методів впливу на ризик; прийняття рішень; формування системи показників для контролю й моніторингу.

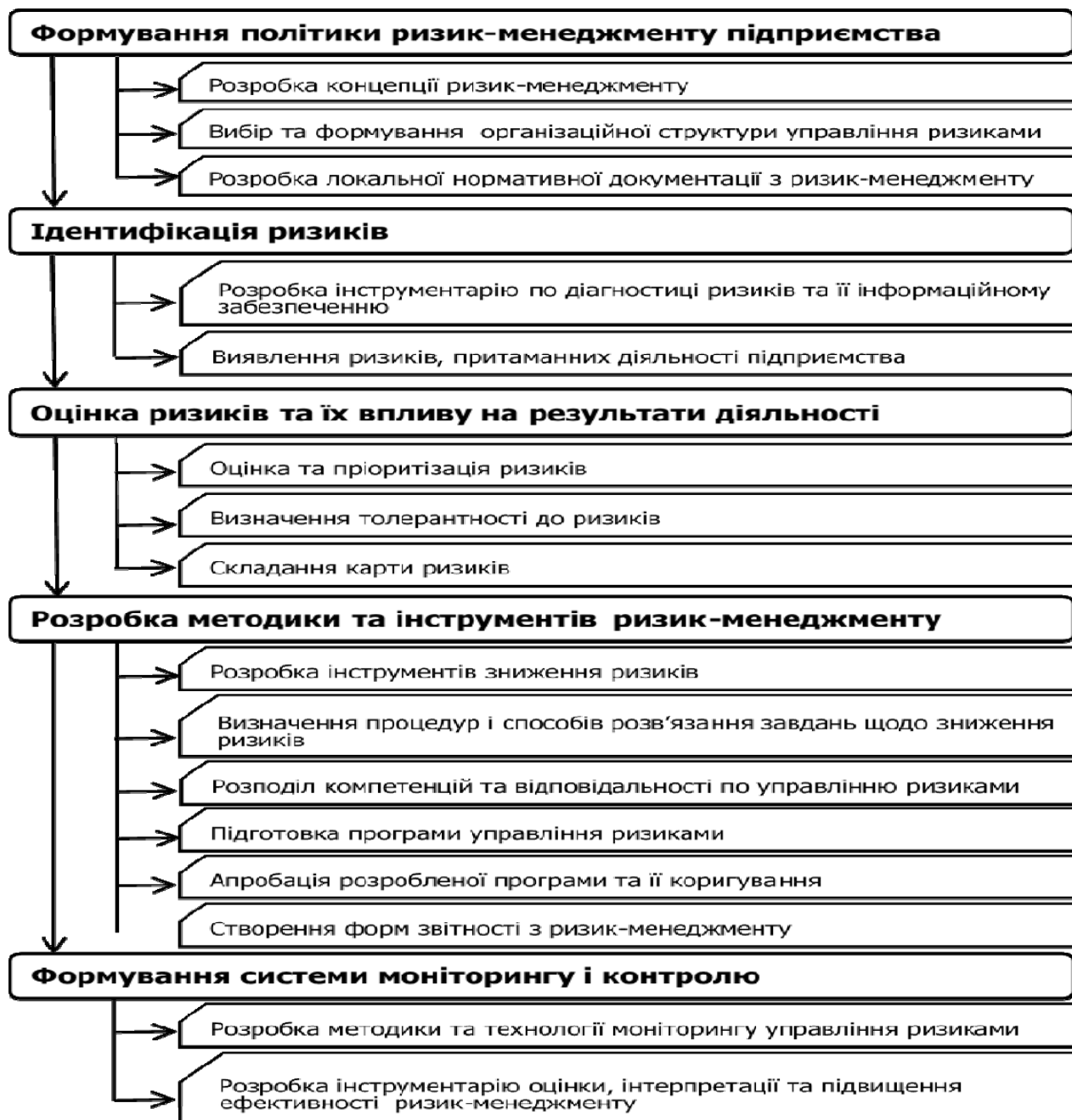

Рис. 1. Логічно-структурна схема формування системи ризик-менеджменту

Джерело: Власна розробка.

1. Міжнародні стандарти управління ризиками [16]

Назва документа	Розробник
CoCo(Criteria of control), 1995	Canadian Institute of Chartered Accountants
A Risk Management Standart, 2002	The Institute of Risk Management (IRM), The Association of Insurance and Risk Managers (AIRMIC), ALARM The National Forum for Risk Management in Public Sector, UK
Enterprise Risk Management	Integrated Framework, 2004 – Committee of Sponsoring organizations of the Treadway Commission (COSO), USA
Orange Book, 2004	HM Treasury of the UK Government
Australian / New Zealand Risk Management Standard, 2004	Standards Australia and Standards New Zealand Technical Committee
Turnbull Report, 2005	Financial Reporting Council
British Standard (BS 31100), 2008	British Standards Institution
ISO 31000, 2009	International Standards Organization
Solvency II Framework Directive, 2009	European Commission

Початкова інформація для діагностики ризикозахищеності підприємства повинна включати такі дані: визначення заданої мети та траєкторії руху підприємства (параметри дохідності, грошових потоків; вартості підприємства); ідентифікація й визначення характеристик і контурів внутрішніх та зовнішніх ризиків і загроз; визначення ймовірних станів підприємства при настанні ризиків і матриці перехідних ймовірностей [2].

Для діагностики ризикозахищеності підприємства доцільно використовувати як прямі, так і опосередковані індикатори ризику: показники платоспроможності, прибутковості, ефективності та продуктивності виробництва; коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт маневреності, коефіцієнт автономії тощо [12]. Загальноновизнана якісна діагностика ризикозахищеності передбачає заповнення матриці ризиків за послідовністю: виділити три або п'ять найважливіших ризиків, які впливають на діяльність підприємства; оцінити кожен із них за інтенсивністю

впливу на підприємство й оцінити ефективність управління ризикозахищеністю, виходячи з евентуального рівня сукупного ризику (рис. 2); визначити відхилення між інтенсивністю дії виділених ризиків та ефективністю існуючої системи управління ризикозахищеністю підприємства.

Враховуючи сутнісні характеристики процесу управління будь-якою соціально-економічною системою чи економічним процесом, ризикозахищеність як його об'єкт має бути осяжним і кількісно вимірним, а, отже, оперувати певними індикаторами або критеріями. Узагальнення літературних джерел дає змогу встановити, що такими можуть бути показники: ймовірність досягнення цілі (варіативність запланованої величини доходу); фінансова сталість; обсяг діяльності; прибутковість; наявність та структура власних обігових коштів; характеристика схильності до ризику системи управління.

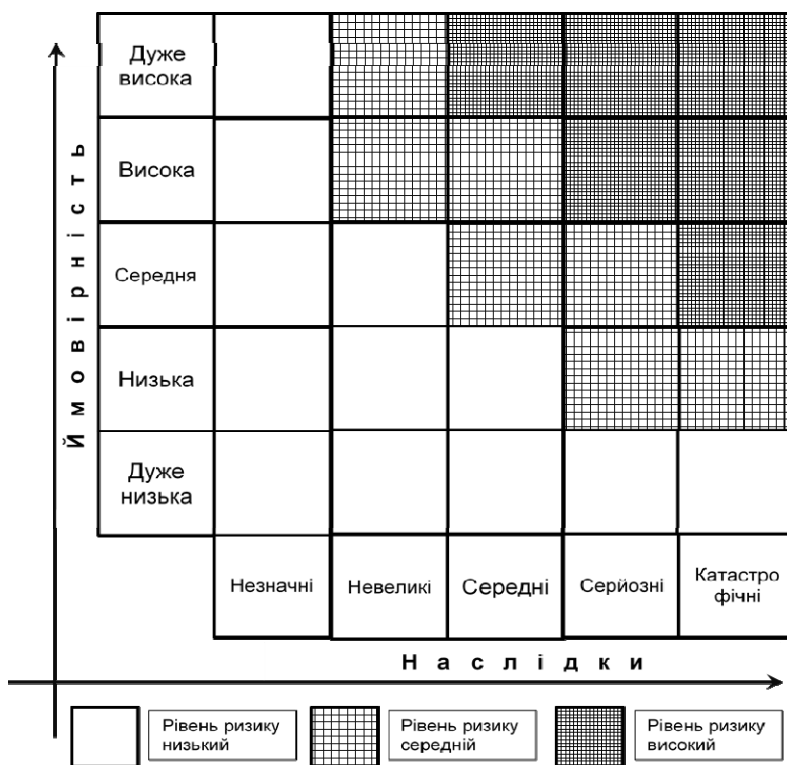

Рис. 2. Матриця оцінки ризиків

Для прийняття рішень щодо ризикозахищеності діяльності конкретного підприємства слід враховувати найважливіші характеристики впливу ризиків:

параметри впливу ризику (частка втрат власного капіталу) – незначний вплив (втра-

ти до 5% власного капіталу); невеликий вплив (втрати становлять 6–15% власного капіталу); середній вплив (втрати 16–25% власного капіталу); серйозний вплив (втрати 26–35% власного капіталу); катастрофічний

вплив (втрати становлять понад 35% власного капіталу);

рівень ймовірності настання ризикової події: дуже низький (подія може відбутися рідше 1-го разу в 1-3 роки); низький (не частіше 1-го разу на рік); середній (події відбуваються 1-3 рази на рік); високий (3-5 разів на рік); дуже високий (кожен місяць).

Отже, при його позитивному значенні – це свідчення незадовільного управління ризикозахищеністю підприємства; при нульовому – оптимальне управління ризикозахищеністю підприємства, а при негативному значенні – надмірне управління ризикозахищеністю підприємства, що генерує потенціал ризиків невикористаних можливостей.

Побудова карти ризиків підприємства, а також визначення його ризик-профілю є важливим етапом формування дієвої системи ризикозахищеності. Карта ризиків являє собою наочний огляд найважливіших характеристик ризиків і загроз (табл. 2). Розробка такої карти ризиків необхідна для перевірки й обґрунтування діючої стратегії підприємства та його можливостей до генерації додаткової доходності. Важливою є значущість карти ризиків для підтримки прийняття управлінських рішень [2].

Формування карти ризиків є відповідальним етапом побудови й організації системи

комплексного управління ризикозахищеністю підприємства. Метою побудови карти ризиків як наукового методу є детальне та глибоке вивчення існуючих ризиків підприємства, розгляд складових процесів реалізації ризикових подій (ситуацій), встановлення їх причин і наслідків. Карта ризиків підприємства формується за двома блоками: ідентифікація ризиків та детальний опис ризикових ситуацій.

Ідентифікація ризиків полягає у визначенні чинників ризику підприємства, які зумовлюють настання ризикової події, виявленні джерел і об'єктів ризику [8]. Варто зазначити, що даний етап проводиться за участю менеджерів ризикопотенційних бізнес-процесів (підрозділів підприємств), які здійснюють управління ризикозахищеністю в контурі своїх компетенцій.

Метою формування карти ризиків підприємства є виявлення, систематизація й опис усіх можливих джерел ризику; визначення основних об'єктів ризику в діяльності підприємства і можливих сценаріїв реалізації ситуацій ризику (альтернатив реалізації ризикових подій); виявлення чинників ризику, дослідження умов виникнення та розвитку ризикових подій.

2. Приклад карти ризиків (фрагмент)

№ пп	Тип ризику	Короткий опис ризику	Значимість (можливий збиток)	Оцінка ймовірності настання
1	Галузі	Зниження обсягів реалізації через макроекономічну ситуацію	Низька	Висока
2	Галузі	Зниження рентабельності через зростання конкуренції	Середня	Середня
3	Галузі	Експансія торгових посередників	Середня	Середня
4	Регіону	Недооцінка економічних та інфраструктурних змін у регіоні основної діяльності підприємства	Середня	Середня
5	Підприємства	Банкрутство через незадовільний фінансово-економічний стан	Висока	Низька
6	Підприємства	Недостатній рівень конкурентоспроможності через некомпетентність топ-менеджменту	Середня	Висока
7	Предмета фінансової угоди	Ризик втрати доходу через інфляційні процеси	Висока	Середня
8	Предмета фінансової угоди	Ризик додаткових витрат при зміні умов доступу до нових джерел фінансування	Середня	Висока
9	Предмета фінансової угоди	Ризик можливості інкасації середньо- та довгострокової дебіторської заборгованості	Висока	Середня

Джерело: Власна розробка.

На етапі формування карти ризиків підприємства необхідно враховувати такі важливі моменти: ймовірність реалізації ризи-

кових подій є наслідком об'єктивно існуючої невизначеності; ризик представляється не тільки як можливість при прийнятті рі-

шення не досягнути визначеної мети, але й досягти її ефективніше (наприклад, із меншими витратами); слід розглянути ступінь можливого впливу ризиків на завдання підприємства, на досягнення яких спрямована його діяльність.

Для настання ризикової події необхідна наявність: джерела ризику; об'єкта ризику; ситуації виникнення (чинника) ризику. Для реалізації ризикової події необхідно виконання таких умов: існує справжнє джерело ризику; об'єкт знаходиться в зоні дії джерела; об'єкт не має достатніх засобів захисту.

Джерело ризику, його причина – це явище, яке безпосередньо зумовлює, породжує інше явище – наслідки ризику. Об'єкт ризику – це все, що підлягає впливу ризику при наявності діючого джерела ризику і потребує активного захисту від його впливу. Співвідношення джерел та об'єктів ризику дає змогу виявити основні чинники [2]. У свою чергу, чинники ризику – це умови, які можуть викликати або сприяти безпосередньо реалізації ризикової події.

Відповідно до такої схеми, згідно з теорією управління, успішне функціонування бізнесу впливає на якість об'єктів підприємства [2], таких як: ресурси; бізнес-процеси (співвідношення технологій, економічності та контролю якості різноманітних бізнес-процесів); системи взаємовідносин із зовнішнім середовищем; досягнення заданих фінансових результатів діяльності.

Таким чином, побудова карти ризиків проводиться на основі уніфікації об'єктів і чинників ризику з урахуванням аналізу всіх можливих джерел. Визначивши основні об'єкти ризику в підприємстві й розробивши структуру джерел його виникнення, топ-менеджмент здатний виявити чинники ризикових подій. Інформаційною перспективою для цього є: статистика ризикових подій, врахування незапланованих та непередбачуваних витрат, оцінка втрачених доходів тощо.

Методом експертної оцінки будується ризик-профіль конкретного підприємства. Експерти пропонують різноманітні варіанти виділення різновидів ризиків як узагальнено, так і з урахуванням сфери діяльності підприємства та його галузевої специфіки.

Ризик-профіль підприємства – це фундамент управління його ризикозахищеністю, основні етапи побудови якого включають: оцінку ризиків і загроз на основі формування матриці ризиків; визначення підходів та розробку методів нейтралізації прояву ризиків; розподіл відповідальності й компетенції за ризикові події.

Групувати ризики для розроблення ризик-профілю конкретного підприємства доцільно відповідно до основних заданих вимог: охоплення всіх можливих ризиків за впливом на основні об'єкти підприємства; надання можливості на основі класифікації розподіляти сферу впливу, компетенції та відповідальності за реалізацію ризикової події; облік і врахування чинників ретроспективного характеру.

Для побудови ризик-профілю ризику доцільно сегментувати за категоріями: ризики ведення бізнесу; фінансові; операційні; синтетичні. Під категорією розуміється об'єктна орієнтація розробленої структури ризиків, вид ризику деталізує той чи інший об'єкт, а типологія ризиків вже являє собою готову архітектуру основних ризиків підприємства [2].

Результати побудованої карти ризиків і ризик-профілю підприємства використовуються при: оцінці нівелювання (згладжування наслідків) ризиків; оптимізації стратегії управління за критерієм ризикозахищеності; планування витрат на підтримку системи ризикозахищеності.

Управління ризикозахищеністю підприємства включає використання методів: уникнення ризику; утримання ризику; передачі ризику; зниження рівня ризику. Для зниження рівня ризику використовують: зовнішні способи оптимізації (розподіл ризику; страхування) і внутрішні способи оптимізації (лімітування; бюджетування, диверсифікація; самострахування; здобування додаткової інформації).

Після реалізації відмічених етапів необхідно визначити метод управління ризиками по кожному виду ризиків з виділенням пріоритетів, виходячи з розроблених критеріїв: частка відповідних витрат у структурі витрат підприємства, пов'язаних із наявністю того чи іншого ризику; найбільша ймовір-

ність настання ситуації ризику; можливість впливу на ризик безпеки додаткового фінансування; можливість превентивних заходів.

Прийняття управлінських рішень щодо ризикозахищеності підприємства має ґрунтуватися на таких принципах: не можна ризикувати більше, ніж це може дозволити власний капітал; необхідно завжди враховувати наслідки ризику; не можна ризикувати великим заради малого; позитивне рішення приймається тільки в разі відсутності сумнівів, якщо вони є, то потрібно приймати превентивні заходи щодо зниження ризиків [8]. Описані вище принципи мають загальний характер, тобто є сукупністю логістичних прийомів і правил схвалення рішень, якими слід керуватися за будь-яких обставин.

Висновки. Узагальнюючи теоретичні положення та результати практичних досліджень можна стверджувати, що платформою управління ризикозахищеністю підприємства є цілеспрямований пошук і організація роботи зі зниження ризику, одержання й збільшення віддачі в невизначеній господарській ситуації, а мірою ризикозахищеності підприємства є ймовірність досягнення ним поставлених мети та завдань. Обґрун-

товано, що важливою складовою формування системи управління ризикозахищеності підприємства є побудова карти ризиків підприємства і його ризик-профілю. Картографування існуючих ризиків підприємства є потужним аналітичним інструментом, мета якого виявити й певним чином систематизувати ділові ризики підприємства. У свою чергу практика ризик-менеджменту показує наявність унікальності ризиків у будь-якому підприємстві, тому слід розробляти специфічну для кожного окремого підприємства карту ризиків і будувати його ризик-профіль, зміст якого залежить від масштабів, потенціалу, складності конкретного підприємства, ступеня розвиненості виробничої інфраструктури та його кооперації, інтеграційних і кластерних зв'язків, стилю управління й багатьох інших індивідуальних характеристик. Крім цього, ризик-профіль є джерелом для генерування додаткової економічної цінності підприємства, має різноманітне прикладне значення (крім процесу управління ризиками), а карта ризиків підприємства має велике значення у стратегічному, тактичному та поточному плануванні.

Список використаної літератури

1. Антикризисное управление: учеб. пособ. – В 2-х т. – Т. 2: Экономические основы; отв. ред. Г.К. Таль. – М.: Изд-во «Инфра-М», 2004. – 432 с.
2. Артищук І.В. Управління ризикозахищеністю підприємства / І.В. Артищук // Зб. наукових праць Національного лісотехнічного університету України. – Львів, 2011. – Вип. 21.5. – С. 153-159.
3. Бартон Т. Комплексный подход к риск-менеджменту: стоит ли этим заниматься / Т. Бартон, У. Шенкир, П. Уокер. – М.: Вильямс, 2008. – 208 с.
4. Бланк І.А. Управление финансовыми рисками / И. А. Бланк. – Киев: Ника-Центр, 2005. – 600 с.
5. Борисова В.А. Організаційно-економічний механізм страхування / В.А. Борисова, О.В. Огаренко. – Суми: Довкілля, 2001. – 188с.
6. Васин С.М. Управление рисками на предприятии: учеб. пособ. / С.М. Васин, В.С. Шутов. – М.: КНОРУС, 2010. – 304 с.
7. Вашакмаждзе Т. Как финансовому директору управлять рисками / Т. Вашакмаждзе, А. Гребенюк // Финансовый директор. – 2006. – №7-8.
8. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480с.
9. Вяткин В.Н. Управление рисками фирмы: программы интегративного риск-менеджмента / В.Н. Вяткин, В.А. Гамза, Ю.Ю. Екатиринославский, П.Н. Иванушко. – М.: Финансы и статистика, 2010. – 400 с.
10. Градов С.И. Риск и выбор стратегий в предпринимательстве / Градов С.И. – М.: МСХА, 2004 – 230 с.
11. Навроцький С.А. Стан та тенденції розвитку сільськогосподарського страхування / С.А. Навроцький // Наука й економіка. – 2012. – № 1 (25). – С. 61-69.
12. Нортон Д. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Д. Нортон, Р. Каплан. – М.: Олимп-бизнес, 2010. – 320 с.
13. Останкова Л.А. Повышение рискоустойчивости системы планирования / Л.А. Останкова, А.Ю. Попова, Н.Ю. Шевченко // Školabiznisa. – Broj; 2011. – №1. – С. 32-36.
14. Пикфорд Дж. Управление рисками / Дж. Пикфорд. – М.: Вершина, 2004. – 352 с.
15. Саблук П.Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.Л. Валентинов – К.: ІАЕ, 2002. – 294 с.
16. Хохлов Н.В. Управление риском: учеб. пособ. для вузов / Н.В. Хохлов. – М.: ЮНИТИ-ДИАНА, 2001. – 240 с.

17. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций: монография / А.С. Шапкин. – 2-е изд. – М.: Дашков и Ко, 2004. – 544 с.
18. Шахов В.В. Теория и управление рисками в страховании / В.В. Шахов. – М: Финансы и статистика, 2003. – 224 с.
19. Badylis S.E. Analysis of Risk to Life and Limb / S.E. Badylis. – Operations Research, 1980, 28(1), Jau-Fel. – 175 p.
20. Davis E.D. Financial Fragility and systemic Risk / E.D. Davis. – Oxford, 1995. – 396 p.
21. Fama E.F. Risk, Return, and Equilibrium: Empirical Tests / E.F. Fama, J.D. MacBeth // Journal of Political Economy. – 1973. Vol. 81. – P. 607-636.
22. Hopkin, Paul. Fundamentals of Risk Management. Understanding, evaluating and implementing effective risk management. – Kogan Page Limited. – 2010. – 358 p.
23. Kiff J., Michaud F.-L., Mitchell J. Une revue analytique des instruments de transfert du risque de crédit // Rev. de la stabilité fin. – P., 2003. – Juin. – P. 110-133.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2014 р.

*

UDS 331.522.4:658.284

*R.M. BEZUS, candidate of economic sciences,
associate professor (docent)
O.V. LEBID, post-graduate student**
Dnipropetrivsk State University of Agrarian Economy

Virtual communications and their influence on efficiency of an activity of agricultural entities

Scientific problem. Resource provision is determined to be a basic factor of any enterprise functioning, including agricultural one. Alongside with other resources, the workforce determines strategic success of an enterprise and becomes the ground of its competitiveness provision. The insufficient attention to this factor during the process of business decisions preparation and realization may result in the economic effect decrease.

Regardless the technical potential, organizational and other benefits, an enterprise won't start working efficiently without the rationally organized workforce.

Social and economic conditions of Ukrainian economic environment have resulted in catastrophic reduction of the workforce accompanied with the violation of optimal proportions of its elements. This problem motivates to prompt derive of the agricultural field out of a crisis state, the competitiveness and the sustain development of agricultural territories. It will

be possible only if experienced, talented and communicative leaders manage agricultural entities. In terms of the informational resource availability, the communication between managers of all levels enables to connect people as well as to increase the business activity efficiency.

Analysis of recent researches and publications. In the process of solution of a problem of the agricultural entity activity increase, the main attention is paid to the workforce. The problem of workforce influence on activity efficiency has become a subject of research for many domestic authors, among them are: Adamchuk V.V.[1], Amosha O. I.[2], Afonin A.S.[3], Bandur S.I.[4], Bilopolskyi M.H.[5], Bohynia D.P.[6], Hriniova V.M.[7], Daniuk V.M.[8], Dolishnii M.I.[9], Yehorshchyn A.P.[10], Libanova E.M.[11], Kachan E.P.[12], Kibanov A.Y.[13], Krushelnytska O.V.[14], Nyzhnyk V.M.[15], Soroka I.V.[16], Shchokin H.V.[17], Petiukh V.M.[18], Yakokka L.E.[19] etc. Regardless a significant number of scientific papers and publications, the actual measurement of the influence of the communication

* Scientific supervisor – I.P. Prykhodko, doctor of sciences in public administration.

© R.M. Bezus, O.V. Lebid, 2014

17. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций: монография / А.С. Шапкин. – 2-е изд. – М.: Дашков и Ко, 2004. – 544 с.
18. Шахов В.В. Теория и управление рисками в страховании / В.В. Шахов. – М: Финансы и статистика, 2003. – 224 с.
19. Badylis S.E. Analysis of Risk to Life and Limb / S.E. Badylis. – Operations Research, 1980, 28(1), Jau-Fel. – 175 p.
20. Davis E.D. Financial Fragility and systemic Risk / E.D. Davis. – Oxford, 1995. – 396 p.
21. Fama E.F. Risk, Return, and Equilibrium: Empirical Tests / E.F. Fama, J.D. MacBeth // Journal of Political Economy. – 1973. Vol. 81. – P. 607-636.
22. Hopkin, Paul. Fundamentals of Risk Management. Understanding, evaluating and implementing effective risk management. – Kogan Page Limited. – 2010. – 358 p.
23. Kiff J., Michaud F.-L., Mitchell J. Une revue analytique des instruments de transfert du risque de crédit // Rev. de la stabilité fin. – P., 2003. – Juin. – P. 110-133.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2014 р.

*

UDS 331.522.4:658.284

*R.M. BEZUS, candidate of economic sciences,
associate professor (docent)
O.V. LEBID, post-graduate student**
Dnipropetrivsk State University of Agrarian Economy

Virtual communications and their influence on efficiency of an activity of agricultural entities

Scientific problem. Resource provision is determined to be a basic factor of any enterprise functioning, including agricultural one. Alongside with other resources, the workforce determines strategic success of an enterprise and becomes the ground of its competitiveness provision. The insufficient attention to this factor during the process of business decisions preparation and realization may result in the economic effect decrease.

Regardless the technical potential, organizational and other benefits, an enterprise won't start working efficiently without the rationally organized workforce.

Social and economic conditions of Ukrainian economic environment have resulted in catastrophic reduction of the workforce accompanied with the violation of optimal proportions of its elements. This problem motivates to prompt derive of the agricultural field out of a crisis state, the competitiveness and the sustain development of agricultural territories. It will

be possible only if experienced, talented and communicative leaders manage agricultural entities. In terms of the informational resource availability, the communication between managers of all levels enables to connect people as well as to increase the business activity efficiency.

Analysis of recent researches and publications. In the process of solution of a problem of the agricultural entity activity increase, the main attention is paid to the workforce. The problem of workforce influence on activity efficiency has become a subject of research for many domestic authors, among them are: Adamchuk V.V.[1], Amosha O. I.[2], Afonin A.S.[3], Bandur S.I.[4], Bilopolskyi M.H.[5], Bohynia D.P.[6], Hriniova V.M.[7], Daniuk V.M.[8], Dolishnii M.I.[9], Yehorshchyn A.P.[10], Libanova E.M.[11], Kachan E.P.[12], Kibanov A.Y.[13], Krushelnytska O.V.[14], Nyzhnyk V.M.[15], Soroka I.V.[16], Shchokin H.V.[17], Petiukh V.M.[18], Yakokka L.E.[19] etc. Regardless a significant number of scientific papers and publications, the actual measurement of the influence of the communication

* Scientific supervisor – I.P. Prykhodko, doctor of sciences in public administration.

© R.M. Bezus, O.V. Lebid, 2014

rate of agricultural entity managers on results of their business activity has not been executed.

The objective of the article is determination of the influence of the virtual communication of agricultural entity managers on business activity efficiency.

Statement of the main results of the study.

Modern management concepts are based on the idea that human resources are one of the most important economic resources of a company, a source of revenues, competitiveness and development. For instance, a well-known American manager Li Yakokka determines that «...all business operations are combined by three terms: people, production, profit. The main role is performed by people. Without talented specialists all attempts are needless [19]».

Among 124 countries with developing markets, which achieved the stable growth of the GNP by 5% during the whole decade beginning from 1980, 52% are democracies, 48% are authoritarian states. At least in the middle-term prospective the economic growth is determined not by a type of political system, but by the availability of managers, who are able to understand and to perform reforms, necessary for the further

growth implementing «good management» approaches, according to which the law dominates in favor and in the name of a human [20].

Trade resources are a social and economic category, which characterizes a share of active population that generates the potential workforce by accumulating physical, mental, practical, creative and other capabilities. The workforce generates value through the involvement in public production. It satisfies material and intellectual demands of population. The workforce becomes a part of resource potential of an agricultural enterprise and a subject of regulation in order to enhance the efficiency of their usage and to provide reproduction terms [21].

The workforce of an enterprise is a source of its business activity increase and a leverage, which influences its profitability. The main factors influencing enterprise business activity profitability are the following ones:

- the requested quantity of qualified workers;
- a high level of technical and general culture;
- the experience, the ability and the wish for working.

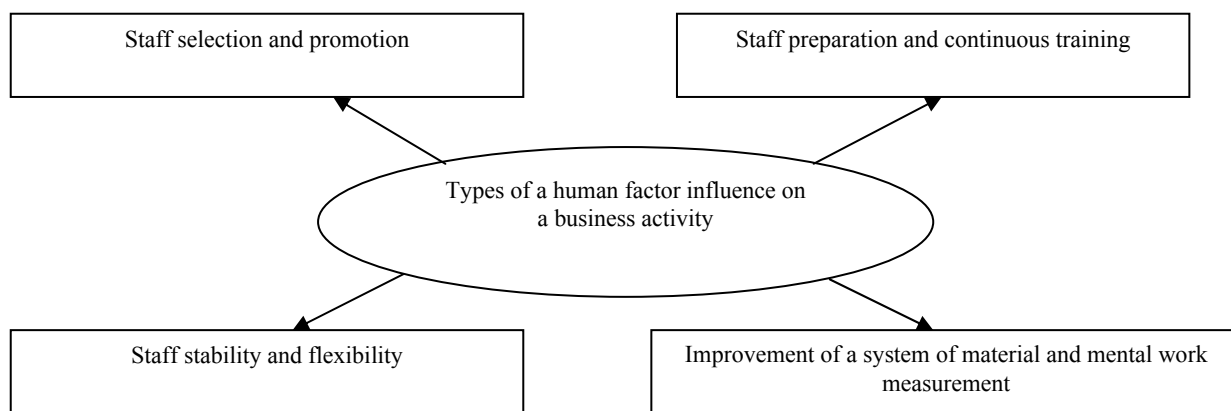

Figure 1. Basic types of the human factor influence on the business activity efficiency increase

Source: created on the basis of [10].

Staff appliance at enterprises is determined by changes in an increasing workforce productivity rate, which, in turn, improves production [22]. Without qualified staff none enterprise will reach its aim. One of the most important functions of the workforce refers to the enterprise cost minimization and the profit maximization.

The main types of the human factor influence on the business activity efficiency increase are presented in Figure 1.

In turn, the rational staff organization in certain agricultural enterprise must be organized by no one else but by its director.

The agriculture entity manager communicative competence is a basis of his life support, a guarantee of efficient activity and it requests the clear orientation on a professional situation and the selection of means of communication being the most efficient in the process of solution of communicative problems.

Agricultural entity managers and directors should take care not only of own communicative competence level increase, but also of the creation of the special working atmosphere, which enables all workers to communicate and to interact at the humanistic level, which, in turn, assist the communication culture creation.

The term «communicative culture» logically connects such features of communication as interaction, relations, contacts, exchange, mutual understanding in a certain system, that enables to determine the communication as the integral social, intellectual, psychological and moral creation, which is formed by the interaction of following factors:

- the communication as a basis of management;
- meetings as the most efficient method of discussion of actual problems;
- following the most known nowadays forms of communication;
- non-verbal communications as a form of communication;
- the appliance of ICT (informational and communicative technologies) in the creation of communicative culture of agricultural entity managers.

The efficiency of communicative function performance of the agricultural enterprise managers is represented in mutual satisfaction of all workers in business communication results and depends on the communicative competence of each laborer.

A director of agricultural enterprise is an influential subject of its activity. It is worth mentioning that a person empowered to make decisions within thresholds of his powers is able to maintain discussion and to be acquainted with the labor law; has knowledge regarding rights and obligations of a staff and assists their maintenance; have means of aim achievement and methods of control, efficiently implement leverages of the encouragement and the charge. The successful management and efficient production of agricultural enterprise mostly depend on a director educational level, professional skills, the working experience, skills to manage public mind of a working team.

In terms of the transformation to market economy, which is oriented on the consumption demand, requirements to managers change dramatically that, in turn, leads to a request for managers of a new generation, who are obliged with following features: high professionalism, knowledge on modern informational technologies, ability for prediction and forecast, possibility to adopt to an economic and social progress. A modern director must possess certain skills and personal features: to be good organizer, to be able to organize production and realization of new products and services as well as to know particularities of the acting law, to be deeply erudite, to be civilized person, independent, brave, able to organize a team of people thinking the same way, to be able to inspire and lead them, and also have high managerial skills.

Qualitative features of agricultural enterprise manager should be divided into three groups:

- the first group: legislative competence – knowledge of subjects of entrepreneurship activity laws, ability to quick adaptation to situational market changes, ability to take right decisions in emergency situations, knowledge of methods of working stimulation and a system of values being adequate to market economy;
- the second group – professional and qualification skills: professional competence, qualification skills, intellectual potential, ability for self-perfection;
- the third group – personal features: disciplinary, responsibility, initiativeness, assiduity, physical and intellectual skills, communicativeness, kindness, tactfulness, fairness.

Nowadays the humanity spends most of its time in virtual world – Internet. Databases of partners, suppliers, buyers are conserved in suitable form of informational data medium or in «cloud-access». A sense of the last term refers to achievement of systematized information from any place in the world. The convenience of the service and the available access to Internet-network undoubtedly influence a share of Internet-users all around the world (Figure 2).

Internet-communications for a director creates the possibility to communicate with a large amount of people simultaneously, saving time and financial resources.

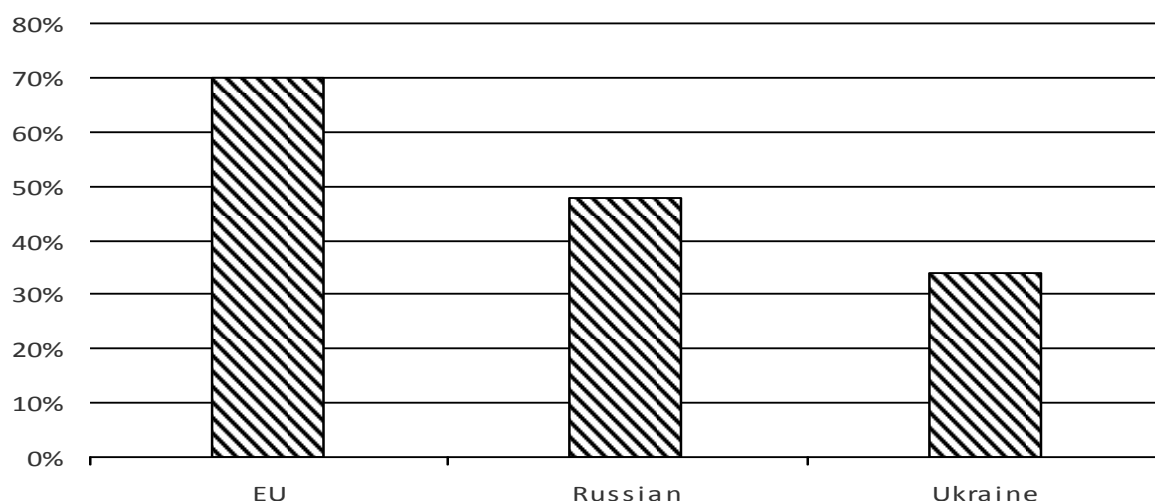

Figure 2. Share of Internet-users in the population (June, 2012)

Source [23].

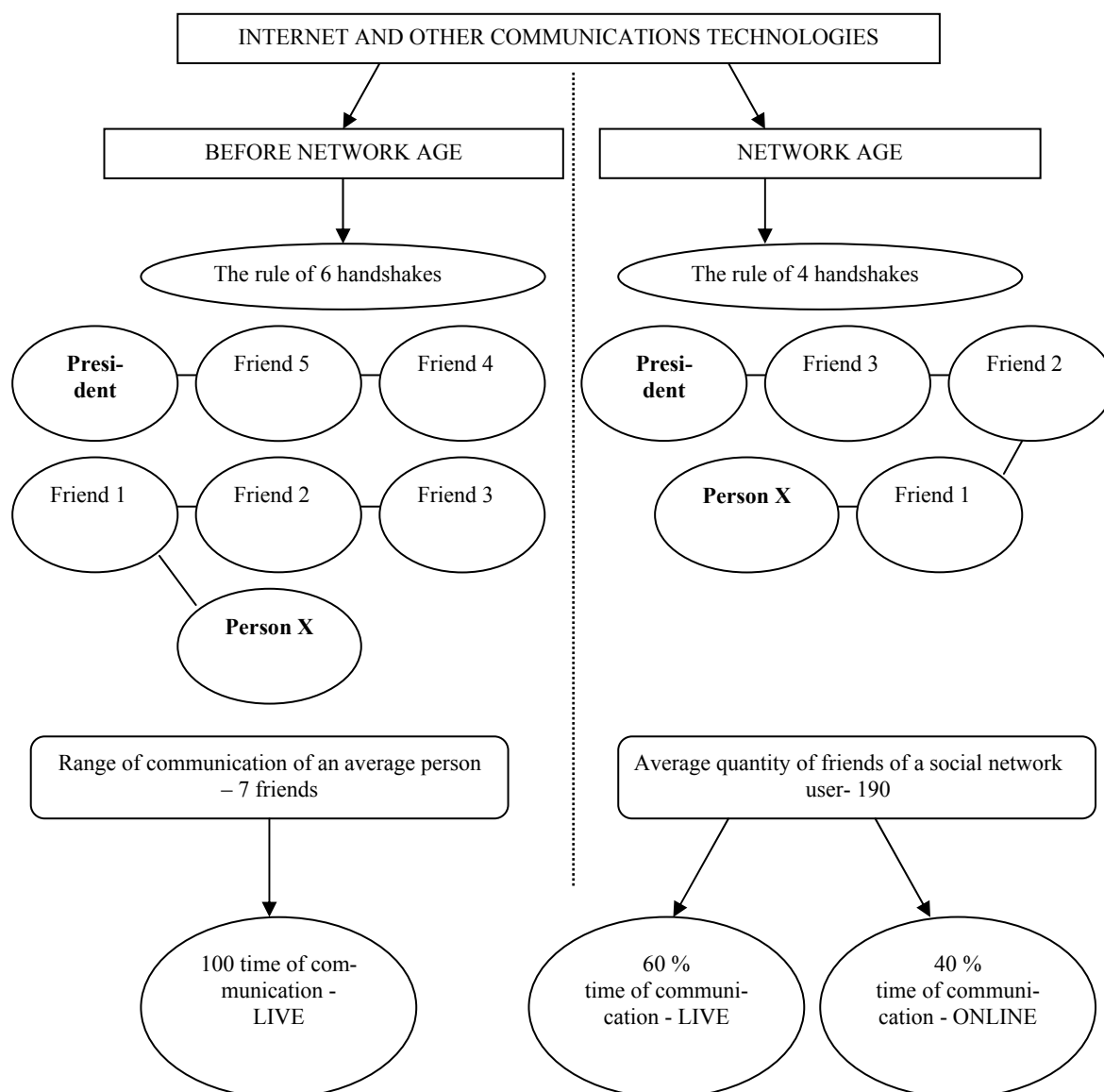

Figure 3. Social communications before and after the network age [24]

The dynamic development of informational technologies draws closer the period of the so-called network age, which will expand communication abilities and improve communication connections of each person (Figure 3).

Considering the previously said, it is possible to suppose that the higher communicative skills of agricultural enterprise director are, the easier he finds necessary counteragents, channels of products marketing and raw materials, which directly influence the profitability of an enterprise.

Confirming the suggested above statements, an American psychologists Stanley Milgram and Geoffrey Travers in 1969 set up the theory of six handshakes, according to which any two persons in the world are separated on average by only five levels of mutual acquaintances (and, accordingly, by six levels of connection) [25]. Thus, each person indirectly acquainted with any other human being through short chain of six persons.

According to Figure 3, nowadays the rule of six handshakes has reduced to four ones, so that we consider as appropriate to research the influence of agricultural enterprise managers on the business activity efficiency and the production profitability.

Research was performed due to a survey of agricultural entity directors. 45 respondents, among which 33% are female and 67% are male, took part in the research. All the respondents are directors of agricultural entities with general area of 120 153 hectares of agricultural fields, most of which are located in Dnipropetrovsk district, while several are from other districts. 55,6% of agricultural entities perform plant growing, 42,2% besides plant growing manage husbandry, and one entity specializes on gardening. General revenue of researched entities equals 1 585 556.2 thousand of hryvnias. A structure of organizational forms of the researched enterprises is as followed: farm entities – 47%, limited liability enterprises – 38%, public stock companies – 2%, agrofirms – 7%, state entities – 4%, private productive firms – 2%.

As agricultural enterprises, which directors took part in research, differ by volumes of production (staff quantity, agricultural fields area etc.), it is required to choose a unified index enabling to perform comparison and level differences. In our opinion, a profit share in the sum of agricultural entity revenue may be implemented as a unified index.

Figure 4 presents the allocation of profit in general revenue of an agricultural enterprise by the gender criterion (Figure 4).

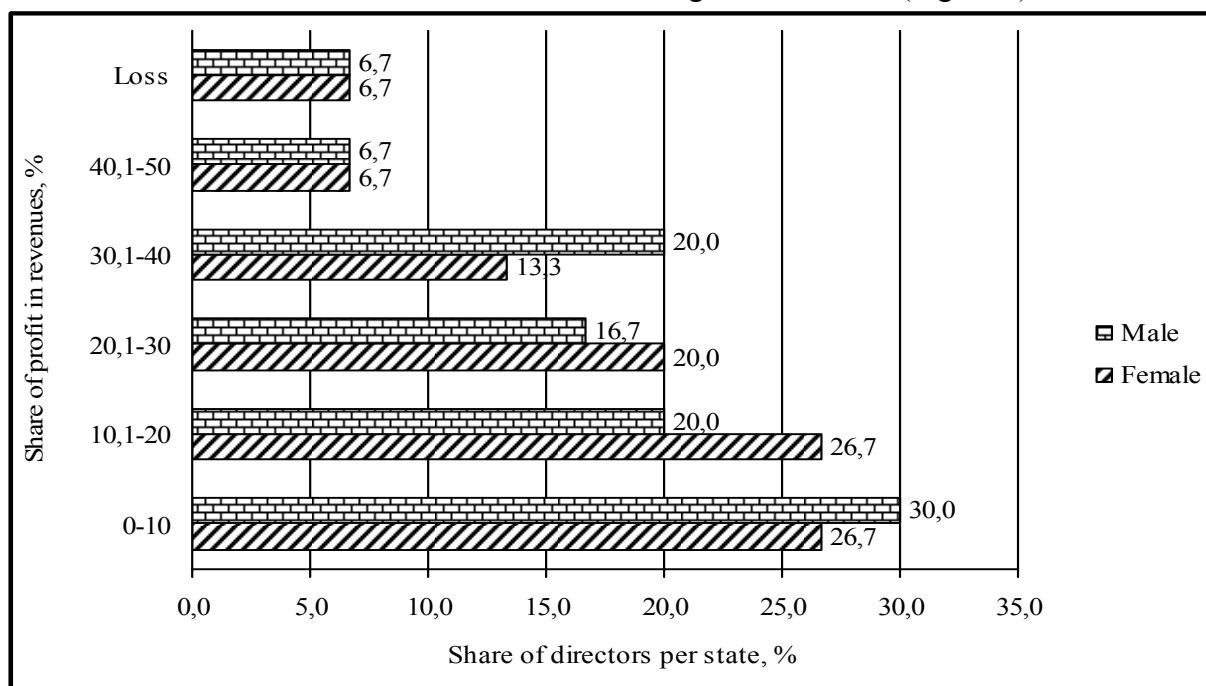

Figure 4. Allocation of the index of profit share in agricultural enterprises revenue by the gender criterion

Source: own research.

According to Figure 4, among agricultural entities with directors both of male and female sex, the share of loss-making and profitable enterprises (40.1-50.0%) is the same and equals 6,7 % for both sexes. At the same time the male sex representatives manage more enterprises with 30.1-40.0% of profit in total revenue.

The presented above results show that up to 30% of profit in enterprise revenue have 73.4% of entities with female directors, and 66.7% - with male directors.

With regard to the fact that the most of researched agricultural enterprises have 20%

share of profit in general revenue, and a deposit interest rate also equals 20%, the question of efficiency of agricultural activity arises. To attain the same result businessmen can place their money at banks on deposited accounts and receive the same profits.

Received during the research results of the intensiveness of appliance of social Internet-networks by agricultural enterprise directors are presented in Figure 5. It is worth mentioning that a single director may be registered in each researched social network.

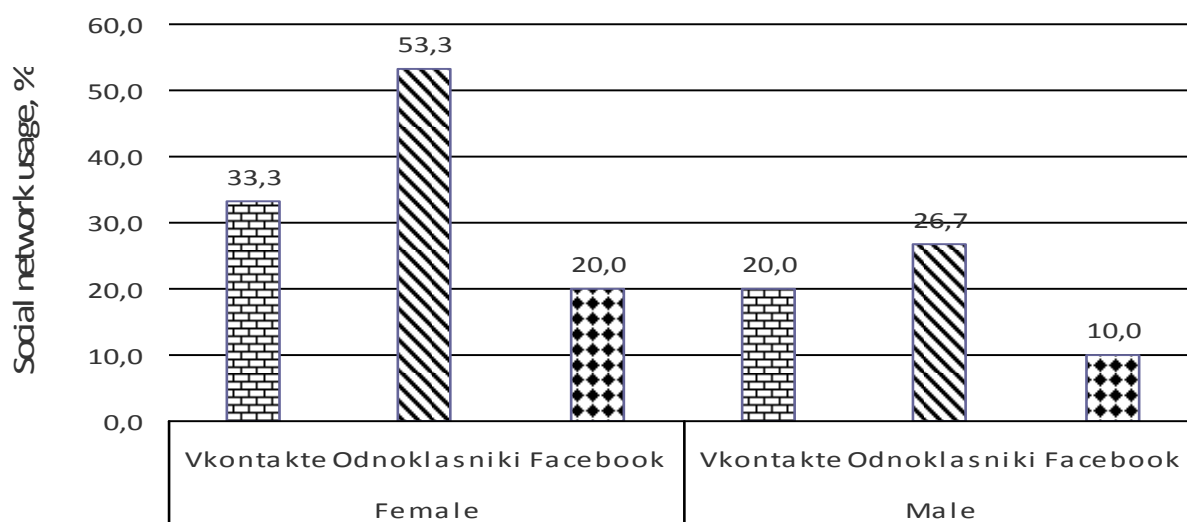

Figure 5. Division of respondents by the criterion of social networks and sex

Source: own research.

According to Figure 5, a share of registered female directors is higher than a share of male ones in all social networks. This enables to make conclusion that the intensiveness of communication does not directly influence the business efficiency, as according to Figure 5 male directors are more successful. «Odnoklassniki» is determined to be the most popular network for both male and female directors, as more than half questioned respondents are members of this social network. Among male directors this index is lower – 26.7 %, nevertheless, «Odnoklassniki» places a leading position for both sexes.

Concerning an educational level of questioned respondents, it is worth mentioning that respondents with high education have the highest share in a structure of agricultural enterprise directors – 73.3%, 17.8% of respondents have secondary special education and only 4.4% are

directors with unfinished high education and a scientific degree. Among questioned respondents only one from each sex has a scientific degree.

In our opinion, communication skills of agricultural enterprise directors are determined by their educational level (Figure 6). This fact is explained by different educational approaches in educational institutions of various accreditation levels.

For instance, directors with secondary special education, who finished technical colleges and colleges and received a junior specialist diploma, were educated by a few lecturers because of limited list of disciplines. Accordingly, those directors, who obtained high education and finished institutions of the III and the IV accreditation level (a university or an academy), had to communicate each quarter or semester with new lecturers, to adjust to new re-

quirements and to acquire new methods of conversation, which significantly improved their communicative skills. Besides, the duration of

study to receive high education is two-three years longer than to receive secondary special education.

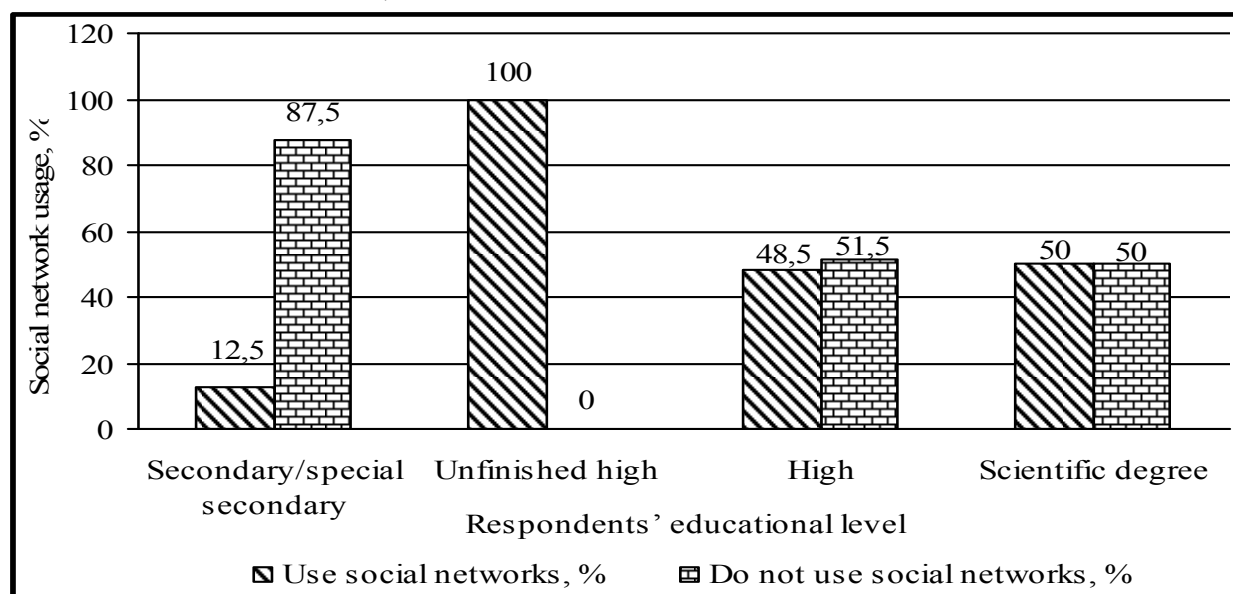

Figure 6. Relation between an educational level and the communication of respondents

Source: own research.

According to Figure 6, 48.5% of high-educated directors of agricultural enterprises use social networks, while 51.5% are not active users. For directors with secondary/secondary special education this index equals 12.5 % and 87.5 % consequently. All directors with unfinished high education are users of social networks. For directors with scientific degree the index has allocated equally – 50% for each group.

A systematic character of knowledges, acquired during the process of educational programmes adoption in educational institutions of the III and the IV accreditation levels enables future professional in the process of solution of certain production problems to implement methods of complex solution, considering current issues of certain enterprise functioning as

well as general tendensions of the scientific and technical progress. Thus, the permanent dynamic integration of science and agricultural entrepreneurship, as a guarantee of development in terms of the postindustrial economy, is ensured [26].

Zinoviev I. F. mentions that in order to increase a knowledge level of a production activity, an amount of high educated workers must vary between 60 and 70% of the staff general quantity [27]. In accordance with this statement, to perform the high productivity of workers at different positions, including managing ones, most of them should have high education. Table 1 represents a share of profit in general revenue of agricultural enterprises according to a directors' educational level.

Table 1

Division of a share of profit in agricultural enterprises revenues according to a director's educational level

Share of profit in enterprise revenues, %	Director's educational level			
	secondary/secondary special	unfinished high	high	scientific degree
Loss	12.5	0.0	6.1	0.0
0-10	50.0	0.0	24.2	50.0
10.1-20	25.0	0.0	21.2	50.0
20.1-30	0.0	50.0	21.2	0.0
30.1-40	0.0	50.0	21.2	0.0
40.1-50	12.5	0.0	6.1	0.0
Разом	100.0	100.0	100.0	100.0

Source: own research.

Considering the data of Table 1, it may be suggested that the most agricultural enterprise directors with secondary/secondary special education manage enterprises with the share of profit in revenues equal 0-10%. For 12.5% of this group of directors the index equals 40.1-50.0%. Thus, directors of this group, compared to other groups, have the highest rate of ineffective management. According to results of the research, the most successful business activity is performed by directors with unfinished high education, but taking into consideration that they

amount for only 2 among 45 respondents, such fact can't be accepted as a relation. In turn, the shares of profitable and loss-making enterprises managed by high educated directors are equal, while the division of enterprises into other groups are almost equal. Such evidence is not observed in any other educational group. Directors with scientific degree have low production efficiency. In our opinion, this fact can be explained by the inadequacy of a representative sample for directors with scientific degree.

Table 2

Division of the share of profit in total revenues of agricultural enterprises according to a number of contacts in a director mobile phone

Profit share in agricultural enterprises revenues, %	Number of contacts in a director mobile phone							
	0-100	101-200	201-300	301-400	401-500	501-600	701-800	1001-1100
0-10	5	4	2	0	0	0	0	2
10.1-20	3	3	2	1	1	0	0	0
20.1-30	0	2	3	1	0	1	1	0
30.1-40	2	2	1	2	1	0	0	0
40.1-50	0	3	0	0	0	0	0	0
Loss	1	1	0	0	0	0	1	0

Source: own research.

The data of Table 2 explain that the number of contacts in a director mobile phone is not a decisive factor of the share of profit in agricultural entity general revenues.

To determine the dependence of researched objective characteristics of enterprise directors, a correlation matrix and a correlation pleiade were built due to the application of the statistical SPSS 17.0 (Statistical Package for the Social Sciences).

Figure 7 explains that the social network usage has an inverse influence on the share of profit in agricultural entity revenues. A time period of the last education improvement determines a fact of usage of social networks exploration as well as a number of friends on social networks, such as Facebook, V Kontakte and Odnoklassniki.

The period of the last education improvement correlates with a director age, in other words, the older a director is, the less considerably he cares about the qualification improvement. It may be interesting that such characteristic as the quantity of friends in social networks and the quantity of children have the inverse correlation, which is explained by obli-

gations to pay more attention to kids and to communicate with friends in real life.

Conclusions. An enterprise director is a significant person in process of an agricultural entity business activity. Nowadays, requirements to firm directors transform dramatically creating demand for managers of a new generation with the following personal features: high professionalism, modern informational technologies, ability for prediction and forecast, adaptation to economic and social progress, communicative skills.

Female directors are more adapted to virtual communications and the connections maintenance. This is proved by a more active social network activity. The inverse relation between the social network usage and the share of profit in general revenue results in the negative influence on the production efficiency of enterprises managed by female directors.

Concerning an agricultural entity director educational level, it is worth mentioning that only a high-educated segment of managers reached the highest level of agricultural entity profitability.

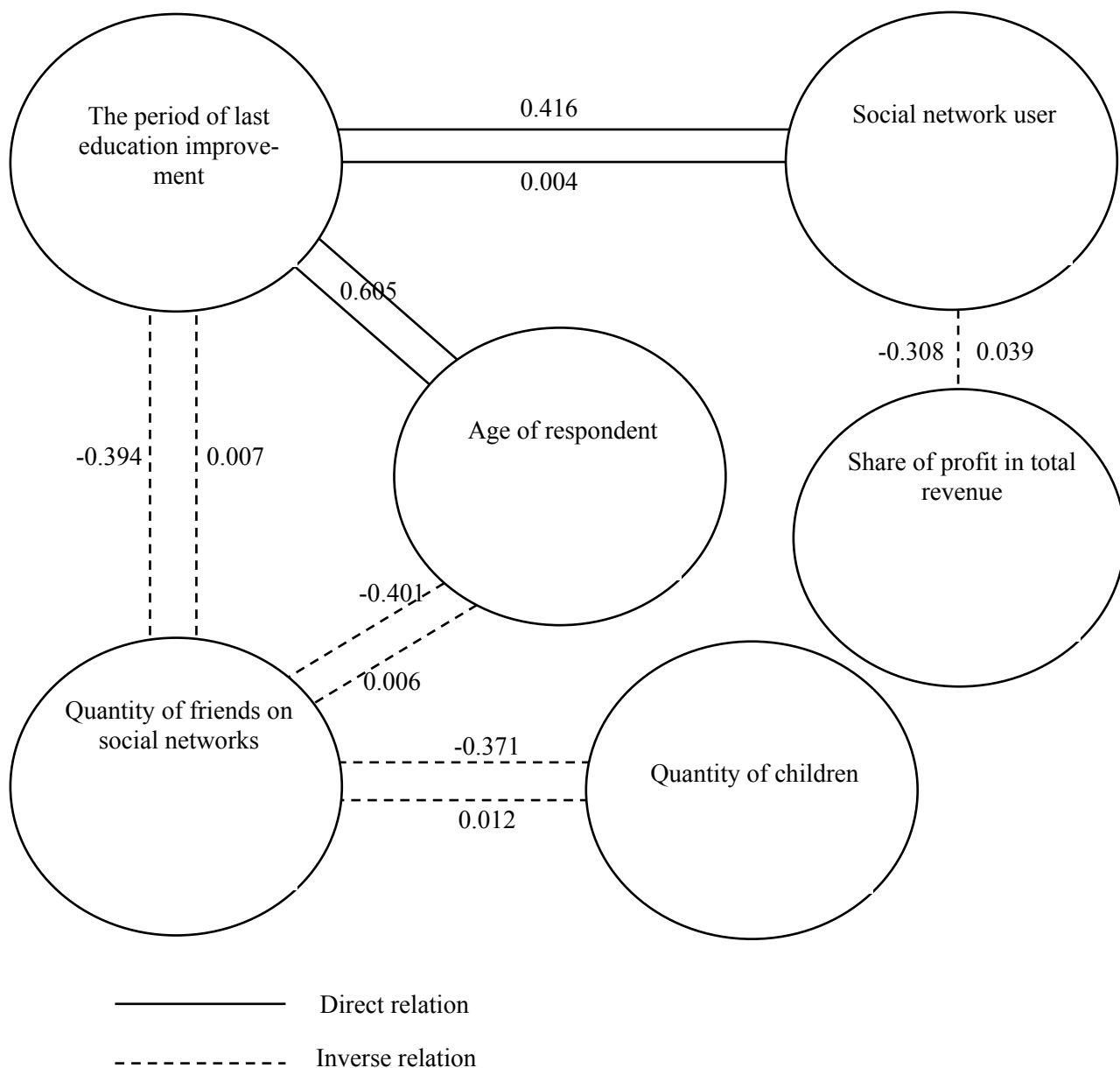

Figure 7. Correlation pleiade of an influence of a level of social network usage dependence and agricultural enterprise activity efficiency

Source: own research.

References

1. Adamchuk, V.V. Romashov, O.V. and Sorokina, M.E. (2000), *Ekonomika i sociologija truda* [Economics and Sociology of Labour], JuNITI, Moskva, Rossija.
2. Amosha, O.I. (2002), *Ljudyna ta navkolyshnje seredovyshe: ekonomichni problemy ekologichnoi' bezpeky vyrobnytva* [The man and the environment: economic problems of ecological safety of production], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
3. Afonin, A.S. (1994), *Osnovy motivacii truda: organizacionno-jekonomicheskij aspekt* [Fundamentals of motivation: organizational and economic aspects], Kyiv, Ukraine.
4. Bandur, S. I. Zajac', T.A. and Kucenko, V.I. (2006), *Social'nyj rozvytok Ukrai'ny: suchasni transformacii' ta perspektyvy* [Social Ukraine: modern transformation and prospects], Brama-Ukrai'na, Cherkasy, Ukraine.
5. Bilopol's'kyj, M.G. Miljavs'kyj, M.Ju Astapova, G.V. and Filipishyn, I.V. (2010), *Upravlinnja mashynobudivnym pidpryjemstvom na osnovi vdoskonalennja mehanizmu korporatyvnogo kontrolju i vnutrishn'ogo audytu* [Management of engineering enterprises through improved mechanisms for corporate control and internal audit], TOV «Shidnyj vydavnychyj dim», Donec'k, Ukraine.

6. Bogynja, D.P. and Grishnova, O.A. (2002), *Osnovy ekonomiky praci* [Fundamentals of labor economics], 3rd ed, Znannja-Pres, Kyiv, Ukraine.
7. Gryn'ova, V.M. and Novikova, M.M. (2008), *Derzhavne reguljuvannja ekonomiky* [State regulation of economy], Znannja, Kyiv, Ukraine.
8. Danjuk, V.M. Petjuh, V.M. and Cymbaljuk, S.O., *Menedzhment personal* [Management staff], KNEU, Ukraine.
9. Dolishnij, M.I. and Miklovda, V.P. (2004), "Prerequisites formulation and implementation of regional policy", [Socio-economic research in transition. Principles of formation of regional social and economic policy], UGII ed, NAN Ukrai'ny, Instytut regional'nyh doslidzhen', L'viv, Ukraine, pp. 7–19.
10. Jegorshyn, A.P. (1999), *Upravlinnja personalom* [Management personnel], 2nd ed, NIMB, N. Novgorod, Russia.
11. Libanova, E.M. (2003), *Rynok praci* [Labour-market], CUL, Kyiv, Ukraine.
12. Kachan, Je.P. (2008), "Directions and priorities of adjusting of employment of population are in the conditions of strengthening of the crisis phenomena in an economy", *zb. nauk. prac' kaf. upravlinnja trudovymy resursamy i rozmishhennja produktyvnyh syl* [Regional aspects of development and placing of productive forces of Ukraine], Ternop. akad. nar. gosp-va, Ternopil', Ukraine, pp. 64–68.
13. Kybanov, A.Ja. (2005), *Upravlennie personalom organizacii* [Management by the personnel of organization], INFRA-M, Moskva, Rossiya.
14. Krushel'nyc'ka, O.V. and Mel'nychuk, D.P. (2005), *Upravlinnja personalom* [Management a personnel], 2nd ed, Kondor, Kyiv, Ukraine.
15. Nyzhnyk, V.M. (2002), "Automation of management of labour expenses is in the loop of life of competitive products", *Visnyk Tehnologichnogo universytetu Podillja*, vol. 2, no.1 pp. 14–17.
16. Soroka, I.V. (2002), *Infrastruktura tovarnogo rynku* [Infrastructure of commodity market], NMCV0 MOiN Ukrai'ny, NVF «Studcentr», Kyiv, Ukraine.
17. Shhëkyn, G.V. (2000), *Socyal'naja teoryja y kadrovaja polytyka* [Social theory and skilled politics], MAUP, Kyiv, Ukraine.
18. Petjuh, V.M. (2000), *Upravlinnja personalom* [Management a personnel], KNEU, Kyiv, Ukraine.
19. Jakokka, Ly (1991), *Kar'jera menedzhera* [Career of manager], Moskva, Rossiya.
20. Gejec', V.M. (2013), "Is there what future at the social state?", *Ekonomika Ukrai'ny*, vol. 7, pp. 4–20.
21. Bukovyns'ka, M.P. (2012), "Development of personnel as ponderable aspect of economic security", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 125–130.
22. Bitter, O.A. and Malec'ka, O.I. (2012), "A management a personnel is in agricultural enterprises ", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 68–72.
23. Links to the 53 European Countries (2012), [Electronic version]. – Access mode: <http://www.internetworldstats.com/europa2.htm>.
24. Activists of seventh day (2013) [Electronic version]. – Access mode:: <http://newsplot.org/story/11024>.
25. Mir tesen: «Teorija 6 rukopozhatij» v jepohu socsetej (2012). [Electronic version]. – Access mode:: <http://therunet.com/articles/871-mir-tesen-teoriya-6-rukopozhatij-v-epohu-sotssetey>.
26. Kal'chenko, S.V. (2013), "Features of the skilled providing are in an agrarian sphere", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 52–56.
27. Zinov'ev, I.F. and Kosmarova, N.A. (2005), "Estimation of losses from the outflow of the Intellectual potential", *Ekonomika Kryma*, vol. 13, pp. 13–15.

The article has been received 09.09.2014

* * *

Новини АПК

Витрати аграріїв на осінньо-польову кампанію становили понад 48,3 млрд грн

На кінець жовтня 2014 року фактичні витрати коштів сільськогосподарських підприємств на осінньо-польову кампанію перевищили 48,3 млрд грн, що становить 85% від планової потреби. Це на 7,4 млрд грн більше порівняно з відповідною датою минулого року. Збільшення відбулося, переважно, за рахунок подорожчання мінеральних добрив, пально-мастильних матеріалів, запчастин і ремонту техніки, а також засобів захисту рослин.

Власних коштів ними витрачено 44,4 млрд грн (88,6% від потреби). Залучено кредитів на суму 3,8 млрд грн (58% від потреби).

За інформацією з регіонів на початок жовтня цього року 1934 підприємства агропромислового комплексу залучили кредити загальним обсягом понад 8,2 млрд грн, що на 3,1 млрд грн менше, ніж на відповідну дату 2013 року (2330 підприємств, 11,3 млрд грн), у тому числі: 5,7 млрд грн - короткострокові, 1,7 млрд грн – середньострокові та 856,7 млн грн – довгострокові кредити.

Прес-служба Мінагрополітики України

УДК 65.012.45:338.432

*Наиль Юсиф оглу ГУСЕЙНГУЛИЕВ, диссертант
Азербайджанский научно-исследовательский институт
экономики и организации сельского хозяйства*

Теоретико-методологические аспекты информационного обеспечения принятия хозяйственных решений в аграрной сфере

Оценка влияния факторов, определяющих характер и объем регулирования аграрной сферы в условиях динамичного развития и интенсификации процессов глобализации, а также необходимость определения приоритетов регулирования данной сферы возможны только при условии формирования и развития адекватного информационного обеспечения. Ниже речь пойдет о характеристиках такой адекватности.

Информационное обеспечение регулирования охватывает все стадии изменения содержания и формы, начиная от получения информации путем наблюдения и регистрации, вплоть до доставки этой информации к конечному потребителю. Сюда относятся: сбор, регистрация, сортировка и систематизация первичной информации, выбор классификаторов, кодирование, передача и хранение данных, разработки алгоритмов обработки данных, выбор программного обеспечения, отлаживание рабочих программ, непосредственная обработка информации, анализ и оценка результатов, представление их конечному пользователю в соответствии с его требованиями.

Иными словами, соответствующее информационное обеспечение, постоянно сопровождающее системы регулирующих действий, отражает процессы взаимосвязей и трансформации всех его компонентов. Компоненты информационного обеспечения регулирования деятельности в аграрной сфере, с точки зрения использования современных

компьютерных технологий, можно разделить на две группы: немашинные и внутримашинные по информационному обеспечению.

Весьма важную роль в представлении соответствующих информационных потоков играют показатели, классификаторы и системы кодирования, относящиеся к предметной сфере регулирования, и используемые с размещением их в оперативной памяти компьютера. Концептуальные основы и стратегические приоритеты регулирования предполагают предварительное определение основных параметров информационных потоков. Тем не менее, как показывает практика, вопрос о том, каким критериям следует отдать предпочтение при выборе того или иного средства в комплексе регулирующих воздействий на локальном уровне, может быть решен на тактическом уровне. Поэтому, во многих случаях соответствующие методические материалы и инструкции играют решающую роль при определении содержания и направлений информационных потоков.

При организации информационного фонда необходимо предусмотреть создание базы знаний в качестве неотъемлемой составной части немашинного информационного обеспечения в соответствии с требованиями развития современного аграрного сектора. Вместе с тем, в информационном фонде необходимо обеспечить ведущую роль базы данных (информации об объекте, процессе или событии, которая может быть зарегистрирована и храниться в течение длительного

© Гусейнгулиев Наиль Юсиф оглу, 2014

времени без изменения). При организации вышеупомянутого фонда также следует спроектировать формы представления результатов регулирующих воздействий на аграрную деятельность. Как правило, информационный фонд организовывается с учетом требований программного обеспечения, которое предполагается использовать (рис.). Вместе с тем, следует иметь в виду, что в проектах инновационного развития и его регулирования встречаются случаи использования собственных программ и даже собственного программного обеспечения.

Регулирование требует наличия всеобъемлющей и постоянно обновляемой информации и информационного обеспечения. Экономические процессы, сопровождающие продвижение к намеченной цели, на каждом этапе выдвигают конкретные требования к информационному обеспечению принятия решений. Эти требования оцениваются по таким критериям, как объективность, непрерывность, эффективность, четкость и др. Представляется целесообразным выражать свое отношение к степени соответствия ме-

жду этими критериями в контексте анализа информационной базы текущего состояния аграрной сферы и регулирования ее развития с учетом реальности и допустимого уровня абстракции.

Прежде всего, рассмотрим возможность применения критерия объективности в реальных условиях. Как известно, достаточно далёкая от формальности, а точнее – чисто практическая характеристика предметной области может привести к интерпретации среды пересечения последствий множества факторов. Такой подход теоретически возможен, но практически может привести к проблемам, решить которые будет очень трудно. Сложность этих проблем заключается в том, что методы (правила) многочисленных факторов далеко не всегда воспринимаются однозначно. Иными словами, регулирование предъявляет к информационному обеспечению требования о практической оценке объективных критериев с учетом всех факторов, что, в свою очередь, обуславливает необходимость методического уточнения и векторов их влияния.

Информационное обеспечение регулирования в аграрной сфере

В наше время информация считается важным фактором социально-экономического

развития. Возрастающая роль информационных ресурсов в решающей степени связа-

на с ростом динамизма во всех сферах человеческой деятельности и ускорением процессов глобализации. Не обладая необходимой информацией, невозможно осуществлять успешную экономическую деятельность. «Сегодня информация – это не просто набор данных определенного содержания, она – экономическое богатство. Информация – не бесплатный продукт, ее ценность регулируется рынком. Операции по купле-продаже информации создают рынок информации с соответствующими доходами и расходами» [1, с. 58].

Наличие соответствующей информации является необходимым и решающим условием развития любого экономического агента, желающего занять устойчивую позицию на рынке, его успешной инновационной деятельности. Эти обстоятельства, в свою очередь, предъявляют более высокие требования к качеству информационного обеспечения регулирования в аграрной сфере. В числе таких требований следует особо подчеркнуть объективное и оперативное отражение реальности, освобождение информационного обеспечения от условностей. Как показывает многолетняя практика, полного устранения условностей информационного обеспечения регулирования достичь очень трудно. Дело в том, что существующие научно-теоретические и методологические подходы, как правило, позволяют реагировать только на основные, повторяющиеся процессы, имеющие существенное значение в условиях конкретного времени и пространства. Следовательно, второстепенными и не повторяющимися факторами, которые не имеют существенного значения в конкретных условиях, можно пренебречь. Таким образом, для того чтобы информационное обеспечение экономического регулирования было адекватным реальности, в первую очередь, необходимо выполнение следующих действий:

упорядочение (ранжирование) соответствующих факторов по сферам их влияния и степени важности;

оценка степени занятости с учетом характеристики повторяющихся процессов, зависимости устойчивости этих процессов от

условий, и, конечно, экономических закономерностей их возникновения;

комплексное обоснование алгоритма формирования исходной информационной базы.

Этот сложный комплекс проблем может быть решен путем крупномасштабных и весьма трудоемких исследований. Однако решение этих проблем требует много времени, что, в некоторых случаях, противоречит критерию оперативности информационного обеспечения регулирования.

Что касается критерия непрерывности, оптимизм о возможности его реализации на базе мониторинга информации не всегда оказывается обоснованным. Проблема в том, что, особенно в аграрной сфере, должны быть рассмотрены не только технические и экономические, а также биологические и другие аспекты обеспечения непрерывности информации, не учитывая нанотехнологические аспекты, которые, как известно, представляют собой новый уровень движения в хорошем смысле слова. Как известно, экономические процессы непрерывны, а характеризующая их информация – в основном, дискретна (прерывна). Причина этого заключается в том, что процесс регистрации информации на носителе в значительной степени связан с возможностями человека. Даже самые современные технологии не позволяют сформировать взаимно дополняющие друг друга штрихи информационного портрета экономического регулирования и зарегистрировать их адекватно требованиям массового пользователя, не являющегося профессиональным специалистом в сфере информационных технологий.

Иными словами, несмотря на возможность сокращения интервалов дискретности экономической информации, хотя бы с определенными оговорками, сделать их непрерывными, в рамках наших современных представлений, невозможно. При этом следует отметить, что в некоторых сферах растениеводства и животноводства имеют место успешные попытки обеспечить непрерывность первичной биологической информации. В частности, в программируемом растениеводстве и «полностью автоматизированном» животноводстве этот вопрос практически решен. Тем не менее, мы не должны забывать, что, с точки зрения тре-

бований по обеспечению непрерывности информации, ее допустимая метаморфоза в большинстве случаев не дает желаемого результата. В связи с этим, несмотря на то, что попытки подхода к агробиологической информации с точки зрения агротехнологических критериев, служат обеспечению непрерывности информационных потоков, эти попытки, по всей вероятности, приведут к отходу от сути проблемы. Нетрудно заметить, что в данном случае требования, предъявляемые к информационному обеспечению регулирования, могут не соответствовать требованиям адекватности и объективности на должном уровне.

Полнота, как относительная характеристика известных аспектов качества информации об объекте, событии или процессе, как правило, рассматривается вместе с критерием оценки объективности информации. В то же время, как нам представляется, оценка информации по критерию полноты должна осуществляться вместе с критерием оперативности принятия того или иного регулирующего решения. Дело в том, что постепенное расширение информационной базы регулирования в аграрной сфере (увеличение размера и возрастание числа массивов), обеспечивая полноту этой базы, вместе с тем, создает избыток информации. С другой стороны, как известно, избыток информации не всегда оказывается желательным с точки зрения оперативности принятия регулирующих решений.

К сожалению, во многих случаях, информационная база регулирования развития аграрной сферы оказывается результатом маневров между критериями адекватности и удобства использования. В таком случае, поскольку в динамически меняющихся условиях мониторинги информационного обеспечения процесса регулирования производства или обработки информации являются достаточно трудоемкими, нередко приходится заменить их логическими уточнениями. А использование средних показателей приводит к значительному искажению результатов. Для предотвращения подобных ситуаций необходимо, в первую очередь, обеспечить ускорение точной регистрации

результатов регулярных наблюдений и минимизировать трудоемкость этих операций.

Теоретически, пользуясь возможностями существующих информационных технологий и информационной инфраструктуры, можно решить эту проблему. Однако на практике наблюдается совершенно иная ситуация. Дело в том, что для структурирования характеристик экономические процессы в однородных информационных массивах необходимо:

обеспечить разумный уровень формирования процессов не путем сравнения результатов машинных экспериментов, а как однозначный итог реализации соответствующей программы;

к агрегации данных прибегать только в необходимых случаях, после оценки возможностей их дезагрегации;

обеспечить, по меньшей мере, корреляционную зависимость между семантикой информации и ее полезностью.

Программная реализация указанных требований в системе человек-машина осуществляется, естественно, на базе соответствующих алгоритмов. Попытки универсализации этих алгоритмов пока не привели к положительным результатам. На наш взгляд, вероятность противоречия между универсализацией алгоритмов реализации указанных операций и соответствием информационной базы регулирования достаточно большая.

Отмеченные характеристики качества информационного обеспечения вытекают непосредственно из качественной характеристики информации. В частности, реальное развитие процессов регулирования в аграрной сфере предполагает регулярное обновление его информационной базы, а последнее – адекватность основных параметров информационных потоков этому процессу. Для оперативного принятия регулирующих решений должна быть обеспечена доступность необходимого эмпирического материала. А для этого, в свою очередь, следует однозначно определить дерево целей по конкретной территории или объекту, методами параметрического программирования уточнять количественные характеристики факторов, обуславливающих ожидаемые коррекции. Как известно, эти параметры имеют

вероятностный характер. Следовательно, возможность использования элементов стохастического программирования также не следует упускать из виду.

Существующее на сегодняшний день программное обеспечение, с некоторыми исключениями, еще не в состоянии справиться с вышеупомянутыми задачами. Следовательно, определенную часть этих задач приходится решать на основе экспертной технологии, а это, в конечном счете, снижает оперативность информационных потоков. С другой стороны, темпы реализации «Программ социально-экономического развития» требуют принятия соответствующих мер по дополнению информационного портрета развития. Каждый изготовитель, вступивший на рынок за счет вновь открытых рабочих мест, нуждается в маркетинговой информации. По мере увеличения экономической активности спрос на маркетинговую информацию растет более высокими темпами. Улучшение инвестиционного климата привлекает большее число инвесторов. Таким образом, рынок информации превращается в арену защиты национальных экономических интересов [2, с. 45-46].

Экономическая безопасность зависит от степени обеспечения информационной безопасности. Полнота и качество информации, характеризующей инвестиционный климат в аграрной сфере, является важным фактором, обуславливающим эффективность инвестиционных процессов. В общем, как и ожидалось, растет роль информационной базы, используемой для регулирования развития аграрного сектора с применением финансовых инструментов.

А теперь рассмотрим вопросы информационного соответствия управления аграрного сектора и регулирования его инновационно-интенсивного развития. Прежде всего отметим, что в западной литературе информационные базы регулирования и управления экономической системой практически отождествляются. В постсоциалистических странах Восточной Европы приступили к исследованиям возможностей унифицированного подхода к созданию информационной базы регулирования и управления в аграрной сфере, и в целом – к вопросам инфор-

мационного и программного обеспечения, определению путей реализации этих возможностей. Что касается стран постсоветского пространства, информационная база управления и регулирования в этих странах пока еще находится на стадии становления. Различия в темпах и масштабах этого процесса становления, в свою очередь, привели к замедлению процесса анализа факторов, обуславливающих подходы западных стран, вплоть до недавнего времени. При первом подходе существенные различия между системами регулирования и управления хозяйственной деятельностью проявляются, в основном, наличием экономических различий в целях и критериях, а также в характере подхода, то есть в том, что выполнение этого подхода является директивным требованием или рекомендацией.

Нетрудно заметить, что в данном случае количество и структура первичных показателей, составляющих информационную базу, может отличаться. Тем не менее, как показали соответствующие исследования и передовой опыт, эти различия не так сильно влияют на процессы формирования информационной базы данных. Поэтому более эффективным представляется такой подход, при котором на первый план выдвигаются не различия между информационными базами систем регулирования и управления хозяйственной деятельностью, а близость сути этой информации, иными словами, обеспечение универсализации базы, о которой идет речь.

«Экономическая информация в процессе обращения в экономических системах превращается в универсальное выражение комплекса внутренних и внешних воздействий, обеспечивающих деятельность этих систем. В ряде случаев экономическую информацию отождествляют с управленческой информацией. Однако такой подход не может считаться правильным, потому что управленческая информация по своему составу более богатая и охватывает социальную, техническую, правовую и другие виды информации. Тем не менее, экономическая информация в среде материального производства используется в качестве инструмента для управления производством» [3, с.14-15].

Разработка и принятие регулирующих решений в аграрной сфере требует наличия подробной информации о целях и ресурсах, создания информационной базы для оценки технологической и управленческой среды, а также разработки прогнозов на ближайшую перспективу. По мнению многих авторов, к информационному обеспечению управления в аграрной сфере предъявляются вполне определенные требования. «При наличии у субъекта управления следующей информации он может оказать надлежащее эффективное влияние на управляемую систему: 1) цель управления; 2) земля, трудовые ресурсы, имущество и денежные средства, имеющиеся в распоряжении объекта управления; 3) порядок проведения процесса производства и услуг, технологии производства; 4) прогрессивные формы и методы управления производственного процесса; 5) взаимоотношения и взаимодействия подразделений внутри данного хозяйства; состояние производства в управляемой системе в течение определенного периода и краткосрочный прогноз ее развития» [4, с. 619].

Наряду с рассмотренными выше вопросами, необходимо выразить свое отношение к вопросам о зависимости информационного обеспечения регулирования в аграрном секторе от уровня развития информационной инфраструктуры аграрного рынка. Прежде всего следует отметить темпы и масштабы становления информационной инфраструктуры аграрного рынка, доступности и прозрачности рыночной информации. Работа участников аграрного рынка в условиях неполной информации негативно сказывается на результатах их деятельности. Информация о конъюнктуре внутренних и международных рынков (за исключением сравнения цен на этих рынках) не отвечает требованиям сравнительного анализа. В этой ситуации

возникают серьезные проблемы, связанные с информацией, характеризующей уровень развития в сфере сельского хозяйства, в частности – поддержку инновационного развития.

Практика ряда постсоветских и постсоциалистических стран показала, что стихийное становление информационной инфраструктуры аграрного рынка может лишить его не только системности, но и развития. Поэтому при решении вопроса о создании соответствующей инфраструктуры в Казахстане и в некоторых областях Российской Федерации, а также вопроса об обеспечении ее соответствующими научно-техническими, финансовыми ресурсами и нормативами предпочтение было отдано варианту непосредственного участия государства. Анализ деятельности сети наблюдений и службы рыночной информации, созданных в середине 90-х годов прошлого века при Акмолинском университете Казахстана, дает основание утверждать, что полученные результаты заслуживают внимания. В частности, массивы первичных показателей, представленных сетью наблюдений, позволяют внести дополнения и уточнения в информационную базу процесса обоснования приоритетов и принятия регулирующих решений. С другой стороны, информационные массивы, созданные в результате деятельности сети наблюдений и службы рыночной информации, могут быть использованы при формировании информационных потоков на всех этапах обоснования и осуществления мер поддержки инновационного развития отрасли. То есть, имеются достаточно широкие возможности пользования информационными продуктами соответствующих служб с целью обновления и дополнения информационной базы регулирования в аграрном секторе.

Список использованной литературы

1. *Qasimov F.H.* İnformasiya: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri / F.H. Qasimov, Z.M. Nəcəfov. – Bakı: Elm, 2009. – 416 s.
2. *Balayev R.Ə.* Urbanizasiya: şəhər iqtisadiyyatı və ərzaq problemi / R.Ə. Balayev. – Bakı: Elm, 2007. – 295 s.
3. *Abbasov Ə.M.* İnformatika və kompüterləşmənin əsasları / Ə.M. Abbasov, M.N. Əlizadə, E.V. Seyidzadə, M.Ə. Salmanova. – Bakı: MSV NƏŞR, 2006. – 880 s.
4. *Əhmədov İ.V.* Kənd təsərrüfatının idarə edilməsi / İ.V. Əhmədov. – Bakı: Ozan, 2006. – 880 s.

Статья получена редакцией 22.10.2014 г.

* * *

*М.В. КОРИТНИК, аспірант**
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

До питання орендних відносин при використанні земельних часток (паїв) сільськогосподарського призначення

Реформування земельних відносин в Україні здійснюється вже тривалий час. Це тернистий і складний шлях до запровадження цивілізованого ринку земель. Головним кроком до введення в обіг земель сільськогосподарського призначення має бути скасування мораторію на відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення, який обмежує конституційні права власників таких ділянок. Відповідно до частини першої ст. 41 Конституції України, «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності».

Постановка проблеми. У сучасних умовах в Україні важливого значення набуває формування дійових механізмів ефективного використання земельних ресурсів через становлення ринкових відносин в аграрній сфері. Актуальним залишається перехід до економічно вигідних принципів включення землі в ринковий обіг на ринкових умовах і за ринковими цінами. Відсутність цієї складової посилює тіньовий сектор позаринкового обігу земель, ускладнює налагодження взаємовигідних відносин між суб'єктами зазначеного ринку, стримує розвиток аграрного підприємництва й поглиблює проблеми соціально-економічного розвитку села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість функціонування ринку землі в сільському господарстві та ефективне управління земельними частками (паями)

неодноразово підкреслюється у працях П.Т. Саблука [1], В.Я. Месель-Веселяка [2], О.М. Шпичака [7–9], І.Г. Кириленка [3], М.М. Федорова [7], О.В. Ходаківської [5]. Вагомий внесок у розвиток теорії й можливості практичного втілення ринку землі в аграрний сектор економіки зробили українські вчені А.М. Третяк [4], Ю.Д. Білик, А.Д. Юрченко та ін.

Мета статті – з'ясувати сутність та особливості передачі в оренду земельних часток (паїв) і формування ринку землі як важливого сегмента ринкової економіки України; запропонувати підходи щодо вдосконалення державної політики у сфері земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, а саме – розв'язання проблем щодо передачі в оренду невитребуваних і не успадкованих земельних часток (паїв).

Виклад основних результатів дослідження. У період земельної реформи близько 31 млн га, що становить понад 74% від усіх сільськогосподарських угідь України (сюди входять не успадковані, не витребувані, не оформлені земельні частки (паї), було передано в приватну власність громадян України. Нині близько 6,92 млн їх набули право на земельну частку, а 6,82 млн осіб одержали сертифікати на право на земельний пай. При цьому власники сертифікатів та державних актів на початок 2014 року уклали близько 4 млн 744 тис. договорів оренди. Площа переданих в оренду земельних ділянок і паїв становить 17,4 млн га. На кінець 2013 року в Україні нараховано орендну плату на 10,8 млрд грн, середній розмір якої становив

* Науковий керівник – О.М. Шпичак, доктор економічних наук, професор, академік НААН.
© М.В. Коритник, 2014

628,3 грн за 1 га при середній нормативній грошовій оцінці 1 га ріллі 20 635 грн.

Земельна реформа в Україні дала змогу кожному члену сільськогосподарського підприємства й пенсіонеру зокрема одержати власний земельний наділ. Селяни тривалий час були позбавлені найголовнішого права – права розпоряджатися своєю власністю. Багато з них уже померли, так і не скориставшись економічними перевагами володіння землею. Нині землевласники повинні самі вирішувати: чи продавати землю, чи здавати її в оренду, або ж власноруч обробляти.

За інформацією Держземагентства України, за період із 2011 по 2014 рік у країні найбільше угод укладалося щодо земель сільськогосподарського призначення. І це за наявності заборони відчуження (мораторію) на продаж земель сільськогосподарського призначення (Закон України № 5494-VI). Проте це обумовлено тим, що зазначені землі можуть бути передані в оренду або успадковані.

Порядок надання в оренду земельних часток (паїв) та здійснення державної реєстрації договору оренди. Як відомо, з 1 січня 2013 року змінилися повноваження щодо розпорядження землями сільськогосподарського призначення. Відповідно до частини 4 ст. 122 Земельного кодексу України, "Центральний орган виконавчої влади з питань земельних ресурсів у галузі земельних відносин та його територіальні органи передають земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної форми власності, крім випадків, визначених частиною восьмою цієї статті, у власність або у користування для своїх потреб". Фактично ці функції виконують головні управління Держземагентства України. Зазначені повноваження повною мірою стосуються також земель запасу, які віднесені до категорії земель сільськогосподарського призначення.

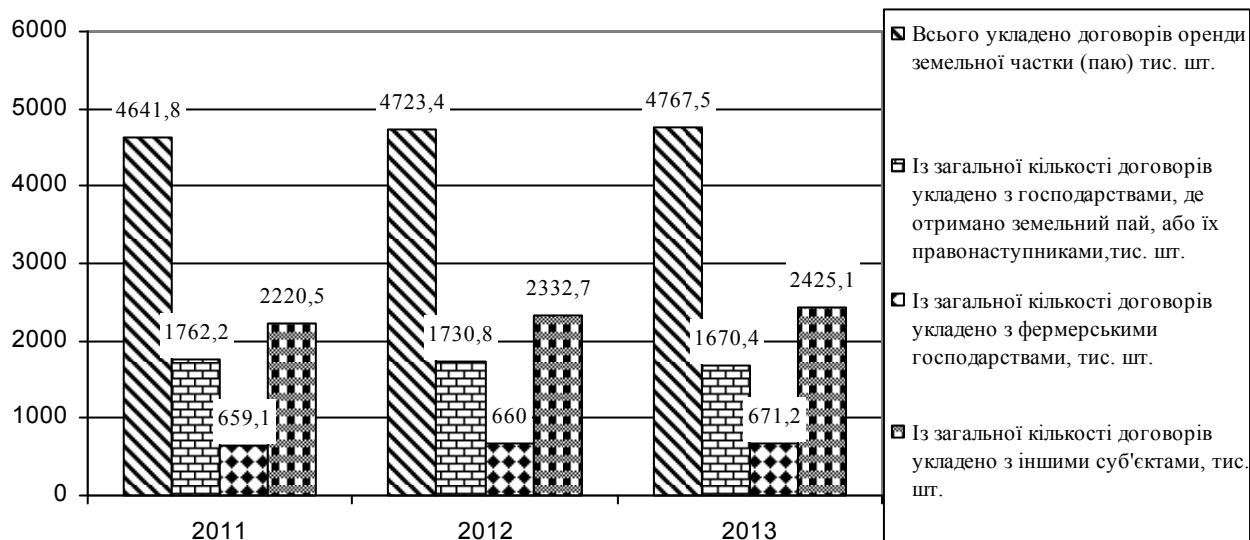
А от із земельними частками (паями) ситуація інша. За своєю правовою природою земельна частка (пай) – це ще не земельна ділянка, а тільки право потенційного власника вимагати виділення в натурі певної земельної ділянки. В 2012 році зміни в законо-

давстві щодо повноважень розпорядження землями не торкнулися невитребуваних паїв.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» нерозподілені (невитребувані) земельні частки (паї) можуть бути передані в оренду за рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради чи районної державної адміністрації для використання за цільовим призначенням на строк до моменту одержання їх власниками свідоцтва на право власності на даний земельний пай, про що зазначається у договорі оренди земельної ділянки, а власники земельних часток (паїв) чи їх спадкоємці, які не взяли участь у розподілі земельних ділянок, повідомляються про результати проведеного розподілу земельних ділянок у письмовій формі, у разі якщо відоме їх місцезнаходження. Що ж стосується реєстрації договорів оренди земельних часток (паїв), то їх реєструють виконавчі комітети відповідних сільських, селищних та міських рад за місцем розташування земельної частки (паю). Це передбачено пунктом 2 Порядку реєстрації договорів оренди земельної частки (паю), затвердженого постановою КМУ від 24.01.2000 року № 119. На особливу увагу заслуговує процес реєстрації договорів оренди земельної частки (паю), оскільки даний захід проводиться як органами Державної реєстраційної служби (щодо витребуваних та успадкованих земельних ділянок), так і сільськими селищними та міськими радами (щодо невитребуваних і не успадкованих земельних часток (паїв)).

За результатами опитування значної кількості фермерських господарств та великих аграрних компаній у різних регіонах країни встановлено незадовільний темп реєстрації в Державній реєстраційній службі договорів оренди і непрозорий їх процес у сільських, селищних радах. Дані договори реєструються в невизначені строки й у журналах, які не передбачені в жодному нормативному акті.

Діаграма укладення договорів оренди земельної частки (паю) представлена на рисунку.

Діаграма укладення договорів оренди земельних часток (паїв) сільськогосподарського призначення в Україні за 2011-2014 рр.

Джерело: Статистичні звіти Держземагентства України.

Аналіз діаграми показує, що в 2013 році проти 2011-го кількість усіх укладених договорів оренди збільшилася на 2,7%. У тому числі кількість договорів оренди з іншими суб'єктами господарювання зросла відповідно на 9,2%, що доводить про збільшення кількості переданих земельних часток (паїв) в оренду від фізичних осіб, які є основною складовою даного процесу. Всі інші показники протягом трьох років майже не змінювалися, що спричинено відсутністю на сучасному ринку дієвого механізму передачі в оренду земель сільськогосподарського призначення та передачі таких земель в оренду на конкурентних умовах.

Крім того, спостерігається відсутність зростання укладених договорів оренди з фермерськими господарствами, що вказує на незначну роль фермерів на селі й відсутність дієвих механізмів із боку держави щодо підтримки малих господарств. Отже, можна зробити висновок, що впродовж трьох років по всій Україні було укладено близько 125,7 тис. шт. нових договорів оренди земельної частки (паю). Загальна площа всіх часток (паїв), переданих в оренду станом на 01.01.2014 року, становить 17,4 млн га. При цьому слід зазначити, що загальна площа розпайованих земель дорівнює близько 27,5 млн га, а тому різниця між даними показниками доводить, що близько 10,1 млн га земельних часток (паїв) перебувають у вла-

стному користуванні, або є невитребуваними чи не успадкованими. Також із боку держави не здійснюється належний контроль щодо цих часток (паїв). Дана ситуація підтверджує відсутність нормального функціонування механізму передачі земельних часток (паїв) в оренду на конкурентних засадах.

Аналізом договірних відносин встановлено, що в багатьох випадках договори були укладені ще з моменту розпаювання земель в КСП. Із того часу їх пролонгували або переукладалися з тим самим орендарем, за ту саму мізерну річну орендну плату, що є неприйнятним для сучасних умов. Проте в останні три роки намітилася тенденція до конкуренції орендарів за умови передачі в оренду земель сільськогосподарського призначення. Особливо це стосується регіонів, умови яких сприяють веденню сільськогосподарського бізнесу (Вінницька, Черкаська, Полтавська області та ін.). Орендна плата 1 га сільськогосподарських земель у таких регіонах сягає понад 1500 грн.

Нагадаємо, що на початку незалежності нашої держави відповідно до Указу Президента України від 13.09.2002 № 830/2002 було встановлено орендну плату за користування земельною ділянкою сільськогосподарського призначення, земельною часткою (паєм) у розмірі не менше 1,5%. Потім, враховуючи внесення змін (до ст. 1 Указу Президента України від 2 лютого 2002 року

№ 92) відповідно до Указу Президента України від 19.08.2008 № 725/2008, орендну плату було збільшено та встановлено в розмірі не менше 3%.

Отже, упродовж 12 років (із 2002 по 2014) орендна плата за користування земельною ділянкою, земельною часткою (паєм) підвищувалася тільки один раз – із 1,5 до 3%, тоді як мінімальний розмір заробітної плати в Україні з 1 січня 2002 року по 1 липня 2014-го змінювався 43 рази і становив 140 і 1250 грн відповідно по роках.

Процес укладення договору оренди. Для укладення договору оренди орендодавцю потрібно самостійно одержати витяги з Державного земельного кадастру й Державного реєстру прав для підтвердження відомостей про земельну ділянку та наявності зареєстрованого права на нього. Для цього орендодавець змушений звертатися до територіального відділу Держземагентства України (до державного кадастрового реєстратора) і до управління юстиції (до реєстратора Держреєстру) відповідно, де пише заяви про надання витягів, та, як правило, за **кілька днів** одержує готові документи. За витяги відповідно до чинного законодавства треба заплатити 53 грн у Держземагентстві й 120 грн у Міністерстві юстиції України. А вже після укладення договору в простій письмовій формі орендар повинен самостійно зареєструвати своє право в Держреєстрі речових прав на нерухоме майно. І зробити це треба не зволікаючи, бо всі права за договором у орендаря настануть лише з моменту держреєстрації, а не з того моменту, як були поставлені підписи на договорі. При цьому, згідно з п. 12 ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», датою й часом державної реєстрації права буде вважатися дата і час реєстрації відповідної заяви. Крім заяви, орендарю також треба подати такі документи: документ, який посвідчує особу заявника (а також доручення від юридичної особи, якщо це представник фірми); ідентифікаційний код (або довідку з ЄДРПОУ); договір оренди з усіма додатками; копію примірника кадастрового плану земельної ділянки на паперовому носії й квитанції про сплату держмита та послуг реєстратора. Де-

тальніше про порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, а також про порядок надання витягів можна дізнатися з постанови Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 року № 703.

Власне сама реєстрація не є обтяжливою у фінансовому плані. Відповідно до Закону України від 20.11.2012 № 5508-VI «Про внесення змін до Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» щодо ставок за проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно» мито за реєстрацію становить 51 грн. Але вся ця процедура для необізнаної людини дуже складна: треба піти в різні установи, взяти витяги, правильно сплатити держмито та послуги реєстраторів. Помилка при цьому (особливо, якщо це ваша «перша оренда») уникнути майже неможливо. Значно простішим способом укладення договору оренди землі є похід до нотаріуса. Закон України «Про оренду землі» цього не вимагає, проте за ініціативою сторін дозволяє зробити. У даному випадку відносини між орендарем і орендодавцем будуть закріплені **протягом одного дня**, бо нотаріуси (й державні, і приватні) швидко роздруковують Типовий договір оренди, одержать відповідні витяги та зареєструють право оренди в Реєстрі. Ось тільки витрати за таких умов відразу зростають у **8-10 разів**.

Слід також відзначити, що новою редакцією Закону України „Про оренду землі” скасовано необхідність реєстрації власне договору оренди земельної ділянки, встановивши необхідність державної реєстрації права такої оренди, але це не розв’язує основних проблем реєстрації.

На особливу увагу заслуговує передача в оренду невитребуваних і не успадкованих земельних часток (паїв). До категорії невитребуваних земельних часток (паїв) належать:

земельні частки (паї), на які громадяни, які мають право на земельну частку, не одержали сертифікатів чи іншим чином не заявили свої права на земельну частку;

земельні частки, на які вже сертифікат одержано, але власник сертифіката не розпорядився ним належним чином (не подано заяву про виділення в натурі для передачі в оренду чи для сумісного обробітку);

земельні частки, власники яких померли, проте їхні спадкоємці не прийняли спадщини, а термін дії договору оренди закінчився, або договір не був укладений.

До невитребуваних паїв не належать земельні частки, власники яких померли, але термін договору оренди ще не закінчився. За такими договорами мають право одержувати орендну плату спадкоємці. І тільки якщо договір закінчився, а спадкоємці не прийняли спадщини, зазначені земельні частки набудуть статусу невитребуваних.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток» та п. 12 постанови КМУ від 04.02.2004 № 122 «Про організацію робіт та методику розподілу земельних ділянок між власниками земельних часток» відповідна сільська, селищна, міська рада чи райдержадміністрація повинні своїм рішенням визначити вищезазначені земельні частки як невитребувані й мають право укласти договір оренди таких земельних часток до настання певної умови, передбаченої ст. 13 Закону України «Про порядок виділення в натурі земельних ділянок власникам земельних часток»: до моменту оформлення їх власниками права власності на земельну ділянку».

До рішення ради (розпорядження голови райдержадміністрації) повинен додаватися список власників земельних часток, чий землі передані в управління раді (РДА).

Орендна плата за користування такою часткою має надходити до органу місцевого самоврядування чи органу виконавчої влади і не підлягає поверненню власнику сертифіката, оскільки орендодавцем відповідно до Закону України „Про порядок виділення в натурі земельних ділянок власникам земельних часток” виступила рада чи адміністрація, яка відповідно до умов договору й має одержувати орендну плату.

Поняття «невитребувані паї» слід відрізняти від земельних ділянок, власники яких померли й ці ділянки можуть бути визнані відумерлою спадщиною, тобто такою, на яку ніхто із спадкоємців не претендує з будь-яких причин:

у разі відсутності спадкоємців за заповітом та за законом;

усі спадкоємці усунені від права на спадкування;

у разі неприйняття спадкоємцями спадщини;

усі спадкоємці як за законом, так і за заповітом відмовилися від прийняття спадщини.

Сільська, селищна, міська рада зобов'язана своєчасно виявляти земельні ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, які не використовуються й власники яких померли.

Оскільки такі земельні ділянки потребують утримання, догляду, учинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання їх у належному стані, нотаріус, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, – відповідний орган місцевого самоврядування, у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту, на підставі заяви заінтересованої особи (потенційний розпорядник земельної частки (паю), зокрема представника територіальної громади, після пред'явлення свідоцтва про смерть спадкоємця укладає договір на управління спадщиною.

Представник територіальної громади, який управляє спадщиною, має право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини до з'явлення спадкоємців або визнання її відумерлою, у тому числі передачі її в оренду.

Особа, яка управляє спадщиною, має право на плату за виконання своїх повноважень.

Земельна ділянка передається в оренду з урахуванням вимог Закону України «Про оренду землі», Типового договору оренди землі, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2004 року № 220 зі змінами і доповненнями, Указів Президента України від 02.02.2002 року № 92 зі змінами й доповненнями, внесеними Указами Президента України від 13.09.2002 року № 830/2002 та від 19.08.2008 року № 725/2008.

Право оренди землі набувається після його державної реєстрації.

Після спливу терміну прийняття спадщини сільська, селищна, міська рада зобов'язана своєчасно виявити таку земельну ділянку й звернутися до суду з метою визнання її відумерлою.

Слід зазначити, що спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини (тобто у комунальну власність).

Мараторій щодо продажу земель сільськогосподарського призначення. Купівля-продаж або іншим способом відчуження земельних ділянок та земельних часток (паїв) запроваджується за умови набрання чинності закону про обіг земель сільськогосподарського призначення, але не раніше 1 січня 2016 року, в порядку, визначеному Земельним кодексом України.

«Закон про продовження мораторію (№ 5494-VI від 20.11.2012) набув чинності з 20 грудня 2012 року і передбачає три основних зміни:

1) продовження до 2016 року заборони на внесення земель сільськогосподарського призначення до статутного капіталу господарських товариств;

2) купівля-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, крім вилучення (викупу) їх для суспільних потреб, тепер також заборонена до 1 січня 2016 року;

3) аналогічне обмеження встановлено для підпункту "б" п. 14 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України («купівля-продаж або відчуження іншим способом земельних ділянок і зміна цільового призначення (використання) земельних ділянок, що перебувають у власності громадян та юридичних осіб для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених у натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого сільського господарства, а також земельних часток (паїв), крім передачі їх у спадщину, обміну земельної ділянки на іншу земельну ділянку відповідно до закону та вилучення (викупу) земельних ділянок для суспільних потреб. А також крім зміни цільового призначення (використання) земельних ділянок із метою їх надання інвесторам — учасникам угод про розподіл продукції для здійснення діяльності за такими угодами»).

Зміни можна було б вважати досить формальними, якби не кілька моментів:

внесення сільськогосподарських земель до статутного капіталу і далі може викорис-

товуватися для уникнення мораторію в разі роботи з юридичними особами, що не потрапляють під визначення господарських товариств — ця можливість була й зберігається;

із появою закону стає дещо нелогічною зазначена в п.13 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України дата, до якої діє обмеження на придбання сільськогосподарської землі одним суб'єктом (1 січня 2015 року). Чому ця дата залишена без змін — зрозуміти складно;

підпункт «б» п. 14 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України як і раніше неоднозначно передбачає цікаве виключення із заборони: розпорядження сільгоспземлями допускається шляхом обміну земельної ділянки на іншу земельну ділянку відповідно до закону. Відразу виникає питання: чи належить це формулювання тільки до випадків, описаних в абзацах 17, 20 п. 2 ст.134 Земельного кодексу та Рекомендації Держкомзему від 17 листопада 2003 року № 288, або ж такий «обмін» може бути проведений як завгодно — в останньому випадку він може стати способом уникнення мораторію. Також складно сказати як при цьому працюватиме абзац 5 п.15 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (нікчемність правочинів із передачі сільгоспземлі — у тому числі в майбутньому);

змінені формулювання ЗКУ вказують на те, що закон про обіг сільгоспземель (а не закон про ринок землі, який взагалі усунутий із плану у підпункті «в» п. 4 розділу IX "Прикінцеві положення" Земельного кодексу) може з однаковими шансами бути прийнятий у 2013 році, як заявлялося раніше, або ж зависнути до 2016-го;

у 2012 році було внесено зміни до норм по «іноземних юридичних особах» у контексті володіння сільськогосподарськими землями (ст. 82, 129 Земельного кодексу) та прийнято відповідний закон 2 жовтня 2012 року. Проте в кінці листопада 2012 року закон був вето-ваний, і з тих пір питання не зрушилося з місця. Очевидно, що зазначені зміни також мають бути узгоджені, перш ніж оборот сільгоспземель буде дозволений.

Проблеми, які виникають на сучасному етапі становлення ринку земель сільськогосподарського призначення та до цих пір не

врегульовані законодавчо. Враховуючи недостатньо врегульований механізм передачі земельних часток (паїв) в оренду, існує значна кількість проблем, з якими постійно стикаються аграрні підприємства, фермери та пересічні громадяни, серед яких:

вирішення питань доріг між паями;

вирішення законодавчого питання створення Закону України «Про консолідацію земель», що уможливить обмінюватися земельними частками (паями) відповідно до договорів міни, а також вирішить питання шахматок та чересмужжя;

передача в оренду земельних часток (паїв) на конкурентних умовах;

оформлення земельних часток паїв і виділення їх у натурі з метою оформлення та реєстрації відповідно до вимог чинного законодавства договорів оренди;

державна реєстрація прав власності на земельну ділянку (пай) і реєстрація права оренди на неї.

Досить значущою проблемою у вирішенні спорів між орендарями, які суміжно орендують земельні частки (паї), є питання доріг між паями. На даному етапі площі під дорогами між паями належать до колективної власності, а розпорядження ними в чинному законодавстві не визначено. Тобто, передати в оренду зазначені землі неможливо ні:

- територіальним органам Держземагентства України у зв'язку з тим, що дороги між паями не належать до земель державної форми власності;

- районним, міським адміністраціям, сільським, селищним радам через те, що дані землі не належать до земель комунальної власності.

А нині, як показує практика, зазначені землі обробляються, враховуючи те, що во-

ни повинні бути вільними, або із внесенням змін у межах чинного законодавства передані в оренду.

Висновки. Розв'язання зазначених проблем можливо внесенням змін до ст. 7 Закону України «Про розмежування земель державної та комунальної власності» в частині віднесення доріг між земельними ділянками, частками (паями) до земель комунальної форми власності, що дасть можливість розпоряджатися ними (передавати в оренду). Але існує одна досить значуща проблема щодо доріг між земельними ділянками (паями) – це те, що не завжди при розпаюванні земель КСП було передбачено й виділено дороги між паями (див. публічно-кадастрову карту Держземагентства України на офіційному сайті), що створює незручності для власників, які хочуть використовувати власну земельну ділянку, а також досить часто виникають конфліктні ситуації з орендарями, які не можуть дістатися до орендованої земельної ділянки (паю). Зазначена проблема розв'язується виділенням доріг між земельними ділянками, частками (паями), навіть якщо для цього потрібно урізати земельні ділянки, частки (паї). Для уникнення конфліктних ситуацій в суспільстві, пов'язаних зі зменшенням їхньої земельної ділянки (з метою виділення дороги), слід провести роз'яснювальну роботу з власниками, а в деяких випадках із метою компенсації тієї частини «урізаної» земельної ділянки, частки (паю) повинно бути запропоновано землі державної та комунальної власності в тому розмірі, який був «урізаний». Без розв'язання наведених проблем ускладнюється нормальне функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення.

Список використаних джерел

1. Саблук П. Т. Наукові засади реалізації аграрної політики в Україні : зб. наук. праць Харківського нац. аграр. ун-ту ім. В.В. Докучаєва / П.Т. Саблук // Вісн. ХНАУ. – 2006. – № 9. – С. 3-10.
2. Месель-Веселяк В. Я. Вирівнювання економічних умов господарювання на землях різної якості / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 97-102.
3. Кириленко І. Г. Актуальні проблеми земельного ринку в Україні / І. Г. Кириленко, В. П. Кравчук // Економіка АПК. – 2012. – № 5. – С. 26-29.
4. Третяк А. М. Парадигма розвитку сучасного землеустрою як інструменту управління земельними ресурсами в Україні / А.М. Третяк // Земельне право України. – 2012. – № 6. – С. 6-13.
5. Ходаківська О. В. Ринкові ціни земель сільськогосподарського призначення та орендна плата у країнах Європейського Союзу / О. В. Ходаківська // Землеустрій і кадастр : Науково-виробничий журнал. – 2012. – № 1. – С. 65-70.
6. Хвесик М. А. Інституціональні трансформації та фінансово-економічне регулювання землекористування в Україні : монографія / М. А. Хвесик, В. А. Голян, А. І. Крисак; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. – К. : Кондор, 2008. – С. 43.

7. Федоров М. М. Організаційно-економічні передумови формування ринку земель сільськогосподарського призначення / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 25–31.
8. Шпичак О. М. Проблеми земельної реформи і ціни землі сільськогосподарського призначення / О. М. Шпичак // Наук. вісн. Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія "Економіка, аграрний менеджмент, бізнес". – Вип. 168. – Ч. 1 : зб. наук. праць ; редкол. Д. О. Мельничук. – К. : НУБПУ, 2011. – С. 10-17.
9. Шпичак О. М. Проблеми власності та формування ціни землі сільськогосподарського призначення / О. М. Шпичак, О. В. Боднар // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С. 3-9.
10. Cheshire P. Sheppard S. 2004. Land markets and land market regulation: progress towards understanding. Regional Science and Urban Economics 34 (2004) 619–637.
11. De Soto H. 2000. The Mystery of Capital. Bantam Press.
12. Mekong Economics, 2004. The Impact of Land Market Processes on the Poor "Implementing de Soto" – The Case in North Vietnam. Asian Development Bank, RICS 2002. Property in business – a waste of space? RICS, London RICS (in press). Land markets and the modern economy. RICS, London.
13. Simpson S.R. 1976. Land Law and Registration. Cambridge University Press.
14. UNECE, 2005. Land Administration in the UNECE Region - Development Trends and Main Principles. Geneva Van der Molen P. 2006 Tenure and Tools, two aspects of innovative land administration.
15. Background paper 'evening lecture' RICS 13 December 2006 London UK.
16. Управление земельными ресурсами в Европе: Тенденции развития и основные тенденции. Организация Объединенных Наций. – Нью-Йорк – Женева, 2005. – 148 с.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2014 р.

*

УДК 331.215

*А.О. ПОЛІЩУК, аспірант**
Житомирський національний агроекологічний університет

Вплив оплати праці на формування бюджету й соціально-економічні процеси

Постановка проблеми. Економічною основою відтворення та забезпечення людського розвитку є доходи населення, які формуються як у суспільному, так і домашньому господарствах. Незважаючи на те, що оплата праці є переважно економічною категорією, вона відображає ступінь розвитку соціальних відносин та є одним із інструментів прямого й опосередкованого розподілу суспільного доходу, тобто важливим джерелом наповнення бюджету та фондів соціального страхування, а отже, і фінансування невиробничих сфер економіки та соціальних зобов'язань держави. Тому від раціональності управління оплатою праці залежать упорядкованість і врегульованість соціальних процесів у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ролі оплати праці в системі мотивації працівників сільськогосподарських підприємств присвятили свої праці такі вчені-економісти, як С. Дем'яненко [2], О. Кіях [3], А. Колот [1], Г. Куліков [1] та ін. Проте незважаючи на всю важливість проведених досліджень, основні проблеми взаємозв'язку оплати праці й соціальних проблем не розв'язані, що проявляється у недостатній мотивації праці, недосконалості колективно-договірних засад регулювання її оплати та неповному виконанні соціальних зобов'язань державою.

Мета статті – проаналізувати роль оплати праці в системі мотивації працівників сільськогосподарських підприємств та її вплив на соціально-економічні процеси й економіку країни з урахуванням прямих і опосередкованих факторів, що дасть змогу раціонально управляти оплатою праці в підприємствах та на державному рівні, а також розробити захо-

* Науковий керівник – В.М. Микитюк, доктор економічних наук, професор.
© А.О. Поліщук, 2014

7. Федоров М. М. Організаційно-економічні передумови формування ринку земель сільськогосподарського призначення / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 25–31.
8. Шпичак О. М. Проблеми земельної реформи і ціни землі сільськогосподарського призначення / О. М. Шпичак // Наук. вісн. Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія "Економіка, аграрний менеджмент, бізнес". – Вип. 168. – Ч. 1 : зб. наук. праць ; редкол. Д. О. Мельничук. – К. : НУБПУ, 2011. – С. 10-17.
9. Шпичак О. М. Проблеми власності та формування ціни землі сільськогосподарського призначення / О. М. Шпичак, О. В. Боднар // Економіка АПК. – 2012. – № 12. – С. 3-9.
10. Cheshire P. Sheppard S. 2004. Land markets and land market regulation: progress towards understanding. Regional Science and Urban Economics 34 (2004) 619–637.
11. De Soto H. 2000. The Mystery of Capital. Bantam Press.
12. Mekong Economics, 2004. The Impact of Land Market Processes on the Poor "Implementing de Soto" – The Case in North Vietnam. Asian Development Bank, RICS 2002. Property in business – a waste of space? RICS, London RICS (in press). Land markets and the modern economy. RICS, London.
13. Simpson S.R. 1976. Land Law and Registration. Cambridge University Press.
14. UNECE, 2005. Land Administration in the UNECE Region - Development Trends and Main Principles. Geneva Van der Molen P. 2006 Tenure and Tools, two aspects of innovative land administration.
15. Background paper 'evening lecture' RICS 13 December 2006 London UK.
16. Управление земельными ресурсами в Европе: Тенденции развития и основные тенденции. Организация Объединенных Наций. – Нью-Йорк – Женева, 2005. – 148 с.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2014 р.

*

УДК 331.215

*А.О. ПОЛІЩУК, аспірант**
Житомирський національний агроекологічний університет

Вплив оплати праці на формування бюджету й соціально-економічні процеси

Постановка проблеми. Економічною основою відтворення та забезпечення людського розвитку є доходи населення, які формуються як у суспільному, так і домашньому господарствах. Незважаючи на те, що оплата праці є переважно економічною категорією, вона відображає ступінь розвитку соціальних відносин та є одним із інструментів прямого й опосередкованого розподілу суспільного доходу, тобто важливим джерелом наповнення бюджету та фондів соціального страхування, а отже, і фінансування невиробничих сфер економіки та соціальних зобов'язань держави. Тому від раціональності управління оплатою праці залежать упорядкованість і врегульованість соціальних процесів у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ролі оплати праці в системі мотивації працівників сільськогосподарських підприємств присвятили свої праці такі вчені-економісти, як С. Дем'яненко [2], О. Кіях [3], А. Колот [1], Г. Куліков [1] та ін. Проте незважаючи на всю важливість проведених досліджень, основні проблеми взаємозв'язку оплати праці й соціальних проблем не розв'язані, що проявляється у недостатній мотивації праці, недосконалої колективно-договірних засад регулювання її оплати та неповному виконанні соціальних зобов'язань державою.

Мета статті – проаналізувати роль оплати праці в системі мотивації працівників сільськогосподарських підприємств та її вплив на соціально-економічні процеси й економіку країни з урахуванням прямих і опосередкованих факторів, що дасть змогу раціонально управляти оплатою праці в підприємствах та на державному рівні, а також розробити захо-

* Науковий керівник – В.М. Микитюк, доктор економічних наук, професор.
© А.О. Поліщук, 2014

ди щодо мінімізації негативного впливу, пов'язаного з нинішніми недоліками в оплаті праці, на мотивацію працівників, формування бюджету й стимулювання імміграції.

Виклад основних результатів дослідження. Нині Україна проходить шлях складних реформ і кардинальних змін економічного, соціального та політичного устрою держави, які тісно зв'язані з реформуванням усього механізму господарювання. Проте дані зміни негативно відбиваються на соціально вразливих категоріях населення. Тому раціональне використання трудових ресурсів, особливо в сільській місцевості, є головною передумовою розвитку соціально-економічного життя населення. Через нерозв'язаність ряду виробничих, трудових і соціально-культурних проблем праця на селі не є привабливою та престижною. Досить вагомою причиною є низький рівень оплати праці селян, який практично дорівнює мінімальній оплаті. Сільське господарство за рівнем оплати праці посідає останнє місце серед усіх галузей економіки.

В Україні на 1 дол. заробітної плати виробляється продукції в 4 рази більше, ніж в економічно розвинутих країнах, при цьому заробітна плата в 15 разів менша. Все це впливає на недостатність трудових доходів для забезпечення нормальних умов життя селян [1, с. 63].

У 2011 році заробітна плата сільськогосподарських працівників була найнижчою і становила 68,36% від середньої по країні. Розміри її поступались іншим видам економічної діяльності й у попередні роки. Від середньої заробітної плати робітників фінансової сфери діяльності середня заробітна плата в сільському господарстві в 2011 році була меншою в 2,97 раза, галузі промисловості – в 1,7, будівництва – в 1,2, торгівлі – в 1,3 раза [3, с. 120]. Як показують дані таблиці 1, незважаючи на низьку абсолютну величину, темп зростання заробітної плати в сільському господарстві з 2008 по 2011 рік був одним із вищих серед інших видів економічної діяльності. Проте середня заробітна плата по цій галузі залишається низькою, що зумовлено високою трудомісткістю роботи, сезонністю виробництва, застарілим матеріально-технічним оснащенням. Водночас співвідношення рівня оплати праці в сільському господарстві порівняно з іншими видами діяльності в Україні приблизно відповідає або перевищує аналогічний показник в інших країнах. Це можна бачити на прикладі США (табл. 2), де заробітна плата у сільському господарстві становить 53,7% і є однією з нижчих за видами господарської діяльності.

1. Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 2008-2011 роках

Вид діяльності	Рік							
	2008		2009		2010		2011	
	Сума, тис. грн	Відносно середньої заробітної плати, %	Сума, тис. грн	Відносно середньої заробітної плати, %	Сума, тис. грн	Відносно середньої заробітної плати, %	Сума, тис. грн	Відносно середньої заробітної плати, %
Усього	1806	100,00	1906	100,00	2239	100,00	2633	100,00
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	1076	59,58	1206	63,27	1430	63,87	1800	68,36
Промисловість	2017	111,68	2117	111,07	2580	115,23	3120	118,50
Будівництво	1832	101,44	1511	79,28	1754	78,34	2251	85,49
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1514	83,83	1565	82,11	1874	83,70	2339	88,83
Діяльність готелів і ресторанів	1221	67,61	1267	66,47	1455	64,98	1777	67,49
Діяльність транспорту та зв'язку	2207	122,20	2409	126,39	2726	121,75	3138	119,18
Фінансова діяльність	3747	207,48	4038	211,86	4601	205,49	5340	202,81
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям	2085	115,45	2231	117,05	2436	108,80	2935	111,47
Державне управління	2581	142,91	2513	131,85	2747	122,69	3053	115,95
Освіта	1448	80,18	1611	84,52	1889	84,37	2081	79,04
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1177	65,17	1307	68,57	1631	72,85	1778	67,53

Джерело: За даними Державної служби статистики України [6].

2. Динаміка середньої заробітної плати у США за професійною ознакою у 2011 році

Категорія професій	Абсолютна зайнятість, млн осіб	Зайнятість у перерахунку на 1000 осіб, осіб	Медіанна погодинна оплата праці, дол.	Середня погодинна оплата праці, дол.	Середня річна заробітна плата, дол.
Усі професії	128,279	1000,000	16,57	21,74	45230
Професії у сфері: менеджменту	6,184	48,206	44,65	51,64	107410
фінансів	6,178	48,161	29,67	33,05	68740
програмного забезпечення	3,407	26,557	36,10	37,85	78730
архітектури	2,311	18,014	34,65	37,08	77120
гуманітарних, фізичних та соціальних наук	1,082	8,438	28,52	32,44	67470
соціального обслуговування	1,890	14,737	19,17	21,07	43830
права	1,002	7,814	36,28	47,30	98380
освіти	8,409	65,553	22,14	24,46	50870
мистецтв, дизайну, розваг, спорту та ЗМІ	1,726	13,453	20,98	25,89	53850
технічного забезпечення охорони здоров'я	7,515	58,583	28,64	34,97	72730
охорони здоров'я	3,954	30,824	12,08	13,16	27370
пов'язані з охороною особистої безпеки	3,203	24,965	17,66	20,54	42730
громадського харчування	11,219	87,456	9,09	10,30	21430
будівництва	4,192	32,677	10,87	12,29	25560
обслуговування	3,619	28,214	9,96	11,84	24620
продаж	13,646	106,381	11,94	18,04	37520
Адміністративні професії	21,384	166,702	15,02	16,40	34120
Професії: у сфері сільського господарства, рибальства і лісництва	0,410	3,193	9,36	11,68	24300
у добувній галузі	4,957	38,641	19,15	21,46	44630
пов'язані з монтажем, технічним обслуговуванням та ремонтом обладнання	4,989	38,892	19,52	20,86	43390
пов'язані з основним виробництвом	8,366	65,217	14,74	16,45	34220
у сфері транспорту	8,636	67,322	13,83	15,96	33200

Джерело: За даними Бюро трудової статистики США [4].

Згортання сільськогосподарського виробництва призвело до зростання рівня безробіття на селі, неповної зайнятості, масової трудової міграції у міста й за межі країни. Як зазначає С.І Дем'яненко, існування натуралізованого господарства, відсутність альтернативної зайнятості поглиблює соціальну кризу на селі [2, с. 228].

Іншою негативною стороною низької заробітної плати є недоодержання державним бюджетом сум податку з доходів фізичних осіб (далі – ПДФО) та інших зборів, які потенційно можна було б одержати при вищому рівні заробітної плати. Варто зазначити, що у структурі доходів зведеного бюджету України ПДФО дорівнює 15,1% (табл. 3).

3. Показники виконання зведеного бюджету України за 2010-2011 роки

Показник	2010 рік		2011 рік		Темпи росту порівняно з відповідним періодом минулого року, %
	млн грн	%	млн грн	%	
Доходи	314506,3	100,0	398310,4	100,0	126,6
Податкові надходження	234447,7	74,5	334691,9	84,0	142,8
У т.ч. податок: із доходів фізичних осіб	51029,3	16,2	60224,5	15,1	118,0
на прибуток підприємств	40359,1	12,8	55097,0	13,8	136,5
на додану вартість	86315,9	27,4	130093,8	32,7	150,7
акцизний податок з вироблених в Україні під-акцизних товарів	23715,3	7,5	26097,1	6,6	110,0
акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів	4600,8	1,5	7822,1	2,0	170,0
ввізне мито	8556,4	2,7	10462,8	2,6	122,3
Неподаткові надходження	73837,0	23,5	59760,5	15,0	80,9
Власні надходження бюджетних установ	28709,0	9,1	31279,4	7,9	109,0

Джерело: За даними Міністерства фінансів України [9].

Як видно з даних таблиці 3, загальна сума доходів зросла на 26,6% завдяки збільшенню податкових надходжень на 42,8% і зменшенню неподаткових надходжень на 19,1%, що є негативним явищем, оскільки це показує посилення податкового тягаря для підприємств і населення.

Аналогічна ситуація складається й на рівні місцевих бюджетів. Для прикладу розглянемо формування бюджету м. Житомира. За інформацією, наданою Житомирською міською радою, міський бюджет за перший квартал 2012 року виконано. Але сталося це завдяки успішному наповненню так званого другого кошика бюджету, формування якого підконтрольне міській владі. Так, понад план одержано 2,3 млн грн податків за землею, на 1,1 млн грн податку на прибуток підприємств комунальної власності, більше

1 млн грн надійшло за рахунок перевищення місцевих податків і зборів та розміщення коштів на депозитах. Разом із тим жодного місяця не виконано план податку з доходів фізичних осіб. За перший квартал 2012 року недоодержано ПДФО в сумі 4,3 млн грн.

Необхідно зазначити, що саме показник ПДФО на 99% формує так званий перший кошик міського бюджету, кошти якого разом із дотацією з вирівнювання з держбюджету є джерелом фінансування виконання міською радою делегованих державою повноважень. Йдеться про утримання і розвиток галузей освіти, медицини, соцзахисту, культури, фізкультури та спорту, сім'ї й молоді [7].

Для порівняння наведено показники виконання бюджету в США (табл. 4).

4. Показники виконання бюджету США за 2010-2011 роки

Показник	2010 рік		2011 рік		Темпи росту порівняно з відповідним періодом минулого року, %
	млрд дол.	%	млрд дол.	%	
Доходи	2162	100,0	2228	100,0	3,1
Податки: з доходів фізичних осіб	899	41,6	998	44,8	11,0
на прибуток	191	8,8	201	9,0	5,2
на соціальне страхування	865	40,0	819	36,8	-5,3
Акцизні податки	67	3,1	73	3,3	9
Податки на нерухомість і спадщину (дарування)	19	0,9	11	0,5	-42,1
Митні збори	25	1,2	29	1,3	16,0
Інші надходження	96	4,4	98	4,4	2,1

Джерело: За даними Управління Конгресу США по бюджету [10].

Отже, найвагомішим джерелом наповнення бюджету США є податки з доходів фізичних осіб (в Україні таку роль виконує податок на додану вартість). У 2011 році їхня частка в бюджеті США становила 44,8%. Частка податку на прибуток залишилася майже незмінною – 9,0%. Так само як і в структурі дохідної частини бюджету України акцизні податки, митні збори й інші надходження мають незначну частину (близько 10%) дохідної частини бюджету США.

На нинішній час низька заробітна плата в Україні перетворилася на один із стримувальних факторів зростання економіки. По-перше, сама по собі вона не виконує достатню мотивувальну роль. Якщо заробітна плата не забезпечує працівникові такого рівня доходу, який би задовольнив його потреби, більшого значення серед джерел покриття потреб людини набуває особиста діяльність

і державна допомога, що є надзвичайно небажаним явищем. Передусім працівник буде менше мотивований на досягнення позитивного результату за основним місцем роботи, а більше зосереджений на реалізації додаткових джерел доходів, що знижуватиме його продуктивність.

По-друге, при низькому рівні оплати праці виникає економічна можливість (а у сприйнятті багатьох суб'єктів господарської діяльності – доцільність) заміщення дорогого устаткування дешевою робочою силою. Через це усувається стимул до якісного інтенсивного технологічного оновлення виробництва, що знижує продуктивність праці працівника.

По-третє, наслідком низького рівня заробітної плати є недоодержання державним бюджетом сум ПДФО, єдиного соціального внеску та інших зборів, які потенційно мож-

на було б одержати при вищому рівні заробітної плати. У такому випадку нерідко для компенсації цього недобору держава й органи місцевого самоврядування підвищують ставки по інших податках і зборах, або розширюють список об'єктів оподаткування, що призводить до додаткових витрат підприємств та підвищення цін на їхню продукцію.

По-четверте, низький рівень заробітної плати провокує посилення міграції за межі країни. Вчені, вивчаючи процеси міжнародної міграції, зробили висновок, що головний параметр, який визначає схильність до міг-

рації, – бажання одержувати більшу оплату праці, а також вік. Простежується зворотна залежність між віком людей і схильністю до міграції.

Таким чином, можна зробити висновки, що основними проблемами міжнародної міграції в Україні є втрати її економіки від зменшення чисельності працездатного населення, нестача вільних кваліфікованих працівників на ринку праці країни, еміграція наукових трудових ресурсів за межі України, внаслідок чого знижується її науково-інноваційний потенціал розвитку економіки.

Розподіл українських трудових мігрантів за регіонами походження

Джерело: За даними Міжнародної організації з міграції [8].

Рівень економічної розбіжності між регіонами значний. Наприклад, дохід на душу населення в Донецькій області становить 683 дол. США (за результатами 1-го кварталу 2011 р.), що на 20% вище, ніж середній дохід по Україні (550 дол. США), тоді як дохід у Чернівецькій області (352 дол. США) на 37% нижчий від середнього. Ці економічні диспропорції й асиметричні шляхи розвитку між регіонами повинні сприйматися як один із чинників, що пояснює даний географічний розподіл [8].

Усе це в комплексі призводить до поглиблення кризових явищ в економіці, стримування її розвитку, а в подальшому – до науково-технологічного відставання від інших країн. Можна дійти висновку, що низька за-

робітна плата є стримувальним фактором, який перешкоджає підприємствам і господарству країни в цілому реалізувати потенційні можливості, посилює інертність персоналу та знижує його трудову активність і таким чином є передумовою відсутності або незначної величини економічного зростання в майбутньому.

Висновки. Розмір оплати праці має визначальний вплив як економічний показник і як фактор соціального розвитку. Першим негативним наслідком низького рівня оплати праці є невиконання мотивувальної функції, через що заробітна плата в Україні перетворилася на один зі стримувальних факторів зростання економіки. По-друге, при низькому рівні оплати праці виникає еконо-

мічна можливість заміщення дорогого устаткування дешевою робочою силою. Через це усувається стимул до якісного інтенсивного технологічного оновлення виробництва, що знижує продуктивність праці працівника. По-третє, негативним наслідком низького рівня заробітної плати є недоодержання державним бюджетом сум ПДФО, єдиного соціального внеску й інших зборів, які потенційно можна було б одержати при її вищому рівні. У такому випадку нерідко для компенсації цього недобору держава й органи місцевого самоврядування підвищують ставки по інших податках та зборах, або

розширюють список об'єктів оподаткування, що призводить до додаткових витрат підприємств і підвищення цін на їхню продукцію. По-четверте, низький рівень заробітної плати провокує посилення міграції за межі країни. Отже, оплата праці є не тільки економічною категорією, але й важливим фактором розвитку суспільства. Тому перспективним вважається розробка заходів щодо регулювання впливу, пов'язаного з нинішніми недоліками в оплаті праці, на соціальні процеси та стимулювання мотивації працівників, формування бюджету й стримування імміграції.

Список використаних джерел

1. Дослідження проблем оплати праці: порівняльний аналіз (Україна та країни ЄС) : моногр. / А.М. Колот, Г.Т. Куліков. – К.: КНЕУ, 2008. – 274 с.
2. Дем'яненко С.І. Основи аграрного розвитку і політики : навч. посіб. / С.І. Дем'яненко. – К. : КНЕУ, 2010. – 396 с.
3. Кіях О.О. Матеріальне стимулювання як фактор підвищення продуктивності праці / О.О. Кіях // Економіка АПК. – 2009. – № 12 – С. 120-123.
4. The official site of U.S. Bureau of Labor Statistics [electronic resource]. – Mode of access: http://www.bls.gov/oes/current/oes_nat.htm#00-0000
5. The official site of Congressional Budget Office [electronic resource]. – Mode of access: http://www.cbo.gov/sites/default/files/cbofiles/ftpdocs/120xx/doc12039/01-26_fy2011outlook.pdf
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Офіційний сайт Житомирської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zt-rada.gov.ua/pages/p3204>.
8. The official site of International organization for Migration [electronic resource]. – Mode of access: http://iom.org.ua/ua/pdf/Facts&Figures_b5_ua_f.pdf.
9. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
10. The Budget and Economic Outlook: Fiscal Years 2011 to 2021 [electronic resource]. – Mode of access: http://www.cbo.gov/sites/default/files/cbofiles/ftpdocs/120xx/doc12039/01-26_fy2011outlook.pdf.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2014 р.

*

УДК 330.567.2/.4:631.115.11

*Г.М. МАКЕДОН, аспірант**

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Аналіз рівня споживання та заощаджень домогосподарств сільської місцевості

Постановка проблеми. Споживання і заощадження відіграють вирішальну роль у добробуті домогосподарств як взаємодопов-

нювальні складові сукупних витрат. Водночас сучасна світова економічна практика настільки суперечлива й особлива, що жодна економічна теорія не дає однозначної відповіді на запитання відносно оптимального співвідношення обсягів споживання та заощадження.

* Науковий керівник – М.П. Талавиця, доктор економічних наук, професор.
© Г.М. Македон, 2014

мічна можливість заміщення дорогого устаткування дешевою робочою силою. Через це усувається стимул до якісного інтенсивного технологічного оновлення виробництва, що знижує продуктивність праці працівника. По-третє, негативним наслідком низького рівня заробітної плати є недоодержання державним бюджетом сум ПДФО, єдиного соціального внеску й інших зборів, які потенційно можна було б одержати при її вищому рівні. У такому випадку нерідко для компенсації цього недобору держава й органи місцевого самоврядування підвищують ставки по інших податках та зборах, або

розширюють список об'єктів оподаткування, що призводить до додаткових витрат підприємств і підвищення цін на їхню продукцію. По-четверте, низький рівень заробітної плати провокує посилення міграції за межі країни. Отже, оплата праці є не тільки економічною категорією, але й важливим фактором розвитку суспільства. Тому перспективним вважається розробка заходів щодо регулювання впливу, пов'язаного з нинішніми недоліками в оплаті праці, на соціальні процеси та стимулювання мотивації працівників, формування бюджету й стримування імміграції.

Список використаних джерел

1. Дослідження проблем оплати праці: порівняльний аналіз (Україна та країни ЄС) : моногр. / А.М. Колот, Г.Т. Куліков. – К.: КНЕУ, 2008. – 274 с.
2. Дем'яненко С.І. Основи аграрного розвитку і політики : навч. посіб. / С.І. Дем'яненко. – К. : КНЕУ, 2010. – 396 с.
3. Кіях О.О. Матеріальне стимулювання як фактор підвищення продуктивності праці / О.О. Кіях // Економіка АПК. – 2009. – № 12 – С. 120-123.
4. The official site of U.S. Bureau of Labor Statistics [electronic resource]. – Mode of access: http://www.bls.gov/oes/current/oes_nat.htm#00-0000
5. The official site of Congressional Budget Office [electronic resource]. – Mode of access: http://www.cbo.gov/sites/default/files/cbofiles/ftpdocs/120xx/doc12039/01-26_fy2011outlook.pdf
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Офіційний сайт Житомирської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zt-rada.gov.ua/pages/p3204>.
8. The official site of International organization for Migration [electronic resource]. – Mode of access: http://iom.org.ua/ua/pdf/Facts&Figures_b5_ua_f.pdf.
9. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
10. The Budget and Economic Outlook: Fiscal Years 2011 to 2021 [electronic resource]. – Mode of access: http://www.cbo.gov/sites/default/files/cbofiles/ftpdocs/120xx/doc12039/01-26_fy2011outlook.pdf.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2014 р.

*

УДК 330.567.2/.4:631.115.11

*Г.М. МАКЕДОН, аспірант**

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Аналіз рівня споживання та заощаджень домогосподарств сільської місцевості

Постановка проблеми. Споживання і заощадження відіграють вирішальну роль у добробуті домогосподарств як взаємодопов-

нювальні складові сукупних витрат. Водночас сучасна світова економічна практика настільки суперечлива й особлива, що жодна економічна теорія не дає однозначної відповіді на запитання відносно оптимального співвідношення обсягів споживання та заощадження.

* Науковий керівник – М.П. Талавиця, доктор економічних наук, професор.
© Г.М. Македон, 2014

Домогосподарства – важливий суб’єкт економічної системи держави, оскільки одночасно є і споживачами, й виробниками матеріальних благ. Крім того, саме характеристики домогосподарств дають змогу проаналізувати стан та перспективи розвитку населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання споживання та заощадження населенням є класичним і актуальним для економічної теорії в різні часи. Серед вітчизняних авторів, що аналізують сучасний стан сукупних витрат домогосподарств, їхню споживчу поведінку та схильність до заощадження, слід відзначити З. Ватаманюк [8], О. Драган [10], Т. Кізіму [11], І. Юрія [13], Ю. Янеля [14] й ін.

Зарубіжні вчені-економісти, що досліджують дану проблематику: О. Аттанасіо [6], С. Боулз [1], Г. Вебер [6], Е. Герба [2], П. Лант [5], С. Лівінгстон, [5], В. Шелкл [2].

Мета статті – проаналізувати сучасний стан рівня споживання населення України, дослідити граничну схильність до заощадження та споживання, показати основні відмінності у структурі сукупних витрат домогосподарств сільської місцевості й міста.

Виклад основних результатів дослідження. Останніми роками кількість домогосподарств сільської місцевості має тенденцію до скорочення, що негативно відображається на розвитку держави в цілому, оскільки вони є важливими суб’єктами економіки. Крім того, розвиток села має не лише важливе економічне, а й соціальне значення.

Домогосподарства сільської місцевості налічують 14,2 млн осіб, на одне в середньому припадає 2,7 особи, що більше за аналогічний показник у місті (2,53). Найбільшу частку становлять домогосподарства, що складаються з однієї та двох осіб (23,7 та 29% відповідно), в основному це пенсіонери [4].

Загалом в Україні, як і в багатьох країнах світу, сільська місцевість характеризується значно гіршими економічними та соціальними умовами життя людей порівняно з містами [3]. У 1990 році середньомісячний дохід, а відповідно й рівень витрат сільського домогосподарства, становив 94% від міського. Останніми роками цей показник знизився до 85% [9].

Для аналізу тенденції споживання та заощадження домогосподарств сільської місцевості розглянемо структуру сукупних витрат населення України (табл. 1). Як бачимо, протягом останніх п’яти років у структурі сукупних витрат переважає споживання. Причинами цього є низький рівень доходів і недовіра до фінансових інститутів держави, тому інколи споживання вже само по собі має певний ощадний характер.

Водночас домогосподарства сільської місцевості в Україні більш схильні до заощадження. Причини цього такі:

наявність підсобних господарств, що задовольняють потреби в харчуванні й приносять додатковий дохід;

нижча доступність реалізації споживчого попиту (слабкий розвиток інфраструктури, торговельної та розважальної мережі). Загальна кількість діючих об’єктів роздрібної торгівлі, які розташовані на селі, скоротилася майже вдвічі. Роздрібний товарооборот на одну особу в гривнях тут майже в сім разів менше, ніж у місті. Також зростає радіус доступності до об’єктів роздрібної торгівлі на селі. Основним товаром магазинів сільських територій залишаються продукти харчування й товари першої необхідності [4];

менші витрати на послуги та непродовольчі товари на одне домогосподарство (1250,47 грн у місті й 830,56 – на селі) [9].

1. Структура сукупних витрат населення України у 2009-2013 роках

(у середньому за місяць із розрахунку на одне домогосподарство)

Рік	Місце проживання	Сукупні витрати, грн	Споживання, %	Заощадження, %
2009	Село	2396,49	87,1	12,9
	Місто	2913,28	88,0	12,0
2010	Село	2765,63	87,4	12,6
	Місто	3209,82	91,0	9,0
2011	Село	3084,60	87,8	12,2
	Місто	3621,56	91,2	8,8

2012	Село	3225,67	88,0	12,0
	Місто	3754,00	92,0	8,0
2013	Село	3387,80	87,8	12,2
	Місто	3954,70	91,2	8,8

Джерело: Сформовано автором за даними Державної служби статистики України [4].

Розглянемо граничну схильність населення України до споживання та заощадження за останні п'ять років (табл. 2). Гра-

нична схильність до споживання (MPC) і заощадження (MPS) є відношенням зміни споживання (заощадження) до зміни доходу.

2. Гранична схильність населення України до споживання і заощадження в 2009-2013 роках

Показник	2009	2010	2011	2012	2013
MPC	0,417	0,606	1,234	1,251	1,206
MPS	0,583	0,394	-0,234	-0,251	-0,206

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

На основі цих розрахунків запишемо функцію споживання та заощадження, використавши дані 2013 року. В результаті одержимо:

$C = 447628 + 1,206Y$ – функція споживання;

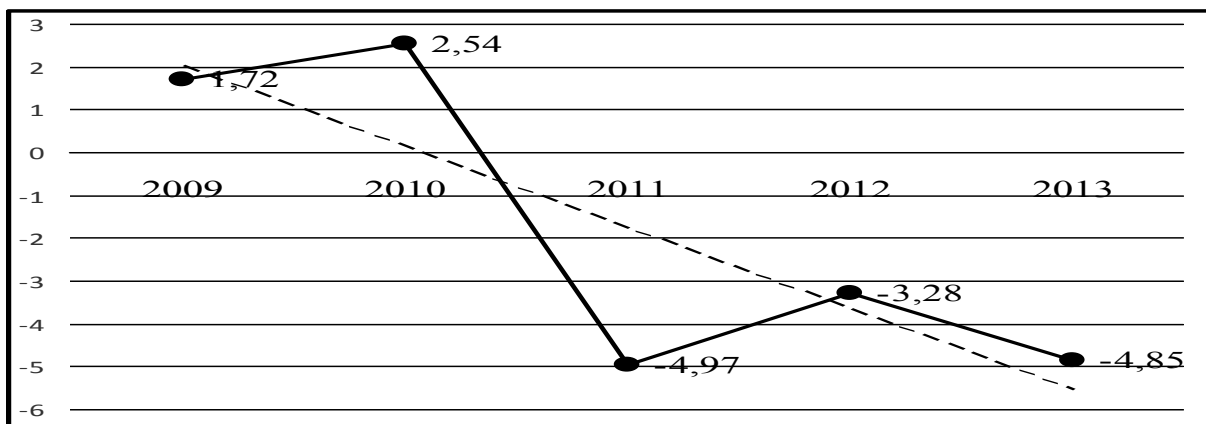
$S = -0,206Y - 447628$ – функція заощадження.

При від'ємному значенні граничної схильності до заощадження зрозуміло, що точка перетину цих двох функцій у 2013 році відсутня, що суперечить так званому «кейнсіанському хресту», де між споживанням і заощадженням повинна бути точка рівноваги.

Залежно від обсягів зміни обсягів доходів та витрат рівень граничної схильності до заощаджень у цей період був таким: найбільшою гранична схильність до заощаджень населенням України спостерігалася в 2009 році, тобто із кожної гривні додаткового доходу спрямованого на використання, 58 коп. не витрачалось, а накопичувалось для майбутніх витрат, у 2010 році накопичу-

валося 39 коп. Від'ємним показник граничної схильності до заощадження був у 2011, 2012 та 2013 роках через те, що в абсолютному вимірі заощадження домогосподарств зменшувалися порівняно з попередніми роками, причому витрати стабільно зростали. Знаючи, що гранична схильність до споживання та заощадження в сумі дорівнюють одиниці, можна зробити висновок, що з кожної гривні додаткового доходу витрачалось більше, ніж 1 грн. Тобто, в ці роки мало місце таке поняття, як «життя в борг». І не лише залученням позик і кредитів, а й використанням попередніх заощаджень.

Актуальний економічний показник, що характеризує витрати домогосподарств, це мультиплікатор доходу, який є величиною, оберненою до граничної схильності заощадження. Він означає, що початкові вкладення в економіку поступово супроводжуються зростанням доходу, який знову розподіляється на споживання та заощадження (рис.).

Мультиплікатор доходу

Джерело: Побудовано автором на основі розрахунків.

За мультиплікатором доходу можна розрахувати, яким має бути приріст національного доходу України за формулою:

$$\Delta HD = M \Delta I \quad (\text{табл. 3}).$$

3. Зміна валового національного продукту

Рік	Δ ВНД розрахована, млрд грн	Δ ВНД фактична, млрд грн	Відхилення (позитив/негатив)
2009	135842	-34711	-
2010	-9688	169224	+
2011	-302868	219510	+
2012	-134502	106810	+
2013	126038	46042	-

Джерело: Дані Державної служби статистики України та розрахунки автора [4].

Визначений приріст валового національного доходу у 2010-2012 роках був нижчий (у кілька разів) за фактичний, а в 2013-му вже вищий. Тобто, через дисбаланс у структурі споживання й заощадження населенням, зокрема при від'ємній граничній схильності до заощадження, відбувається недоодержання державою валового національного доходу. Мультиплікатор доходу враховує лише вилучення з приросту поточних надходжень коштів, які переходять у заощадження. На практиці потужність мультиплікатора доходу часто послаблюється вилученням через додаткові податки, додаткову закупівлю товарів за кордоном («відплив» попиту за кордон) [12].

Грошовий ринок ефективно пов'язує рішення про заощадження та інвестиції. Якщо структура виробництва міститиме більше інвестиційних товарів і менше – споживчих, то результатом цього буде прискорений темп економічного розвитку в майбутньому.

Для домогосподарств України суттєвішою статтею сукупних витрат продовжують залишатися витрати на продовольство – 60%, протягом останніх 5 років їхня частка незмінна. Слід зазначити, що сільські домогосподарства спрямовували на харчування більшу частину сукупних витрат, ніж міські. Причинами цього є як наявність особистих домогосподарств, так і менший розмір сукупних витрат сільського населення. А витрати на харчування є одними з першочергових та необхідними незалежно від типу місцевості.

Різняться розмір витрат і залежно від регіону України. Найбільші вони в Харківській, Одеській, Дніпропетровській, Запорізькій та Одеській, а найнижчі – в Закарпатській, Тернопільській і Чернівецькій областях, де частка сільського населення найвища [9].

Важливою відмінністю в сільській місцевості, що прямо впливає на обсяг споживання в грошовому виразі, є цінова політика закладів торгівлі. Ціни в сільській місцевості вищі, ніж у магазинах міста. Це пояснюється складністю доставки, відсутністю конкурентів та регулювання з боку держави.

Набагато меншими є витрати сільських домогосподарств на послуги. Один із важливих їх видів – житлово-комунальні послуги. У сільській місцевості «левою» частку займають витрати в опалювальний сезон на купівлю газу й твердого палива для обігріву будинків, однак економити на цих статтях – означає не підтримувати комфортну температуру в помешканні [12].

Серед сільського населення на передній план виходить задоволення фізіологічних потреб: обмеженість у транспортному сполученні не основна перешкода на шляху проведення культурного дозвілля. До чинників можна віднести також обмаль вільного часу для сільських жителів, які займаються веденням господарства. Отже, можна говорити про те, що в українському селі основним і чи не єдиним джерелом «культури» є телевізор, а значна частина сільського населення, особливо діти та молодь, «втрачені» як безпосередні споживачі товарів і послуг культурної сфери.

Соціальна сфера – одна із найважливіших сфер суспільного життя, тому держава має забезпечувати населення хоча б мінімумом безоплатних соціальних послуг, фінансуючи їх із бюджету. Результати вибіркового опитування домогосподарств стосовно рівня доступності окремих видів медичної допомоги показують, що протягом 2011 року майже в усіх домогосподарствах хто-небудь із членів потребував медичної допомоги (97,5% домо-

господарств), однак одержати її не зміг майже кожен п'ятий (22,6 % випадків) [12].

Порівняно з містами ситуація в сільській місцевості значно гірша. Так, частка сільських домогосподарств, в яких хто-небудь з їхніх членів не зміг за потреби у відвіданні лікаря через відсутність потрібного спеціаліста, у 2011 році становила 18,3% й перевищувала відповідний показник на 12,4% по міських. Серед сільських родин 7,8% не змогли з цієї причини пройти медичні обстеження; 1,9% – одержати лікування в стаціонарі, по містах – відповідно 2 та 0,4% [9].

Отже, частина населення, навіть незалежно від рівня поточних доходів, особливо в сільській місцевості, позбавлена можливості вчасно одержати необхідну медичну допомогу чи консультацію, пройти обстеження. Для сільських жителів обмеження у доступі до медичних послуг виникають не тільки через рівень доходів, а й незабезпеченість українських сіл медичними закладами, неукомплектованість персоналом, погане сполучення із населеним пунктом, в якому можна було б одержати кваліфіковану допомогу.

Окремою проблемою для України є доступність освітніх послуг. Тим більше вона актуальна, чим менший розмір населеного пункту, в якому проживає сім'я. Якщо у великому місті лише 4,3% усіх дошкільнят не відвідують дитячі садки через зазначені причини, у малому місті – 7,9%, то у сільській місцевості понад третина таких дітей – переважно через відсутність закладів у самому населеному пункті, або ж транспортного сполучення із населеним пунктом із розвиненішою інфраструктурою. Отже, проблема недоступності дитячих дошкільних закладів характерна, в основному, для сільських сімей, оскільки 78,3% таких випадків припадає саме на села.

Стосовно заощаджень, то загалом в Україні порівняно з багатьма країнами, що розвиваються, надзвичайно велика частка неофіційних заощаджень. За твердженням фахівців, щорічно в українських громадян осідає від 2 до 5 млрд дол. США [11]. Вони не працюють у фінансовій системі, не приносять доходів, але є високоліквідними. Щодо офіційних заощаджень, то основним видом їх в Україні залишаються депозити в банках.

Обсяги заощаджень домогосподарств у вигляді депозитів у комерційних банках у 2013 році становили 377,8 млрд грн. За роки незалежності України обсяг депозитів населення постійно зростав, а їхня динаміка залежала від макроекономічної ситуації в країні, змін валютного курсу гривні та ступеня довіри господарюючих суб'єктів і населення до банківської системи. Обсяг депозитів домогосподарств у номінальному обчисленні зріс за 2000–2013 роки у 55,7 раза [4]. Така динаміка характеризує орієнтири домогосподарств на формування заощаджень передусім у національній та іноземній валюті, що пов'язано з фінансовою нестабільністю, очікуваннями нових хвиль кризових явищ в економіці країни.

Істотна частка коштів у готівковій формі працює на потреби «тіньового» капіталу. Значними є заощадження населення, які функціонують поза межами банківської системи. Банківські відділення у сільській місцевості України представлені в основному відділеннями Ощадного банку. [4]. На фондовому ринку переважна більшість операцій з купівлі й продажу цінних паперів (здебільшого державних) здійснюється поза межами бірж [7]. За таких умов досить складно забезпечити стабільне формування потужних легальних інвестиційних потоків як в економіку країни, так і на розвиток вітчизняних домогосподарств.

Висновки. Домогосподарства є важливим суб'єктом економіки України, оскільки виробляють та споживають суспільні блага. У структурі сукупних витрат населення протягом останніх років переважає споживання. Причиною цього передусім є недостатній рівень доходів, а також відсутність достатньої мотивації для заощадження. Саме тому останніми роками гранична схильність до заощадження є від'ємною й не відповідає економічній теорії Кейнса. Ряд відмінностей існує в сукупних витратах міських і сільських домогосподарств, адже вони різняться соціальною інфраструктурою, економічними умовами та культурними традиціями. Виявлено, що сільські домогосподарства більше орієнтовані на заощадження, тому в подальшому планується дослідити способи залучення заощаджень домогосподарств сільської місцевості в економіку країни.

Список використаних джерел:

1. Bowles S. The Determinants of Earnings: A Behavioral Approach / S. Bowles, H. Gintis, M. Osborne // Journal of Economic Literature. – 2001. – December. – P. 1021–1045.
2. Gerba, Eddie and Schelkle, Waltraud. Household finance and the welfare state: a case study of the United States, 1980-2010. The London School of Economics and Political Science, London, UK. (Unpublished) / Journal of Economic Literature classification. 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.lse.ac.uk/56723/>
3. Household Accounting: Experience in Concepts and Compilation. – New York: United Nations, 2000. – Vol. 1: Household sector accounts. – 327 p.; Vol. 2: Household satellite extensions. – 448 p.
4. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Lunt P. Saving and Borrowing / P. Lunt, S. Livingstone // Lunt P. Mass Consumption and Personal Identity / P. Lunt, S. Livingstone. – Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 1992. – P. 26–58.
6. Orazio P. Attanasio, Guglielmo Weber. Consumption and saving: models of intertemporal allocation and their implications for public policy / The National Bureau of Economic Research. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nber.org/papers/w15756>.
7. Pattern of saving and investment of rural households: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/338/1/11/11_chapter5.pdf.
8. Ватаманюк О.З. Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз; моногр. / О.З. Ватаманюк. – Л.: Видавничий центр Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2007. – 536 с.
9. Витрати і ресурси домогосподарств 2012. Стат. зб. – Київ, 2013. – 378 с.
10. Драган О.О. Аналіз бюджету вітчизняних домогосподарств у посткризовий період / Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2302>.
11. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку / Т.О. Кізима; [вступне слово С.І. Юрія]. – К.: Знання, 2010. – 432 с.
12. Талавиця М.П. Формування макроекономічної рівноваги на ринку товарів та платних послуг / М.П. Талавиця, І.В. Дворник, Г.М. Македон. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 276 с.
13. Юрій С.І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності / С.І. Юрій, Т.О. Кізима // Фінанси України. 2008. – № 8 (153). – С. 3–10.
14. Янель Ю.А. Заощадження домогосподарств України та їх мотивація / Ю. А. Янель, К. О. Соломянова // Економіка, фінанси, право. – 2006. - № 6. – С. 9–13.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2014 р.

*

УДК 338.435:316.343.37(477)

І.В. ДВОРНИК, аспірант*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Диференціація доходів сільського населення України

Постановка проблеми. Доходи населення – як їх загальний обсяг, так і рівень – вихідний пункт для оцінювання й прогнозування процесу відтворення національного продукту, доходу та багатства країни. Доходи окремих категорій сільського населення різні за структурою, що впливає як на їх рівень, так і стабільність одержання. Причинами цього є різниця у фізичних та розумових

здібностях людей, освіті й професійній підготовці, у складі сімей, місці розташування, наявності власності, роботі за наймом чи у власному бізнесі, схильність до ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми процесу формування доходів сільського населення знайшли своє відображення в наукових працях багатьох учених економістів, а саме: А.П. Гайдуцького [7], О.М. Могильного [12], П.М. Макаренка [10], О.В. Мороза [13], І.В. Прокопи [14], П.Т. Саблука [15], В.М. Трегобчука [8], Henry J.

* Науковий керівник – М.П. Талавиця, доктор економічних наук, професор.
© І.В. Дворник, 2014

Список використаних джерел:

1. Bowles S. The Determinants of Earnings: A Behavioral Approach / S. Bowles, H. Gintis, M. Osborne // Journal of Economic Literature. – 2001. – December. – P. 1021–1045.
2. Gerba, Eddie and Schelkle, Waltraud. Household finance and the welfare state: a case study of the United States, 1980-2010. The London School of Economics and Political Science, London, UK. (Unpublished) / Journal of Economic Literature classification. 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.lse.ac.uk/56723/>
3. Household Accounting: Experience in Concepts and Compilation. – New York: United Nations, 2000. – Vol. 1: Household sector accounts. – 327 p.; Vol. 2: Household satellite extensions. – 448 p.
4. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Lunt P. Saving and Borrowing / P. Lunt, S. Livingstone // Lunt P. Mass Consumption and Personal Identity / P. Lunt, S. Livingstone. – Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 1992. – P. 26–58.
6. Orazio P. Attanasio, Guglielmo Weber. Consumption and saving: models of intertemporal allocation and their implications for public policy / The National Bureau of Economic Research. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nber.org/papers/w15756>.
7. Pattern of saving and investment of rural households: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/338/1/11/11_chapter5.pdf.
8. Ватаманюк О.З. Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз; моногр. / О.З. Ватаманюк. – Л.: Видавничий центр Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2007. – 536 с.
9. Витрати і ресурси домогосподарств 2012. Стат. зб. – Київ, 2013. – 378 с.
10. Драган О.О. Аналіз бюджету вітчизняних домогосподарств у посткризовий період / Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2302>.
11. Кізима Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку / Т.О. Кізима; [вступне слово С.І. Юрія]. – К.: Знання, 2010. – 432 с.
12. Талавиця М.П. Формування макроекономічної рівноваги на ринку товарів та платних послуг / М.П. Талавиця, І.В. Дворник, Г.М. Македон. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 276 с.
13. Юрій С.І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності / С.І. Юрій, Т.О. Кізима // Фінанси України. 2008. – № 8 (153). – С. 3–10.
14. Янель Ю.А. Заощадження домогосподарств України та їх мотивація / Ю. А. Янель, К. О. Соломянова // Економіка, фінанси, право. – 2006. - № 6. – С. 9–13.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2014 р.

*

УДК 338.435:316.343.37(477)

І.В. ДВОРНИК, аспірант*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Диференціація доходів сільського населення України

Постановка проблеми. Доходи населення – як їх загальний обсяг, так і рівень – вихідний пункт для оцінювання й прогнозування процесу відтворення національного продукту, доходу та багатства країни. Доходи окремих категорій сільського населення різні за структурою, що впливає як на їх рівень, так і стабільність одержання. Причинами цього є різниця у фізичних та розумових

здібностях людей, освіті й професійній підготовці, у складі сімей, місці розташування, наявності власності, роботі за наймом чи у власному бізнесі, схильність до ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми процесу формування доходів сільського населення знайшли своє відображення в наукових працях багатьох учених економістів, а саме: А.П. Гайдуцького [7], О.М. Могильного [12], П.М. Макаренка [10], О.В. Мороза [13], І.В. Прокопи [14], П.Т. Саблука [15], В.М. Трегобчука [8], Henry J.

* Науковий керівник – М.П. Талавиця, доктор економічних наук, професор.
© І.В. Дворник, 2014

Kaiser [3], Emilio A. Parrado [2], Boulding K.E. [1], J. Smith [4] та ін. [5, 6, 9, 17].

Мета статті – дослідити рівень диференціації доходів сільського населення, запропонувати модель їх формування для подолання нерівності.

Виклад основних результатів дослідження. Аналіз стану рівня доходів сільського населення України показав, що вони є базовою складовою нерівності. Це зумовлено тим, що сільське господарство нині вважається особливим видом діяльності, яка визначається низкою факторів:

- сезонність виробництва;
- від’ємна еластичність попиту на харчові продукти за доходами;
- прагнення міського населення до самозабезпечення продовольством;
- непрестижність сільських професій, особливо серед молоді;

- моноструктурний характер зайнятості;
- переважно сировинна структура аграрного експорту;
- розміщення сільського господарства на початку маркетингового ланцюга й ознаки досконалої конкуренції між ОСГ і фермерськими господарствами сімейного типу – виробниками продукції;
- недостатня гармонізація національних вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської продукції й продуктів її переробки до світових і європейських стандартів;
- відкритість внутрішнього аграрного ринку та переваги товаровиробників тих країн, що ввозять продукцію.

Перелічені особливості сільськогосподарської діяльності й умов життя населення спричинили віддаленість сільських жителів від роботи на землі та поширення неформальної зайнятості (рис. 1).

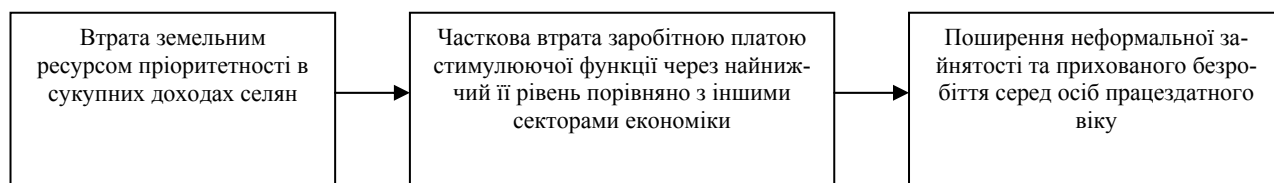

Рис. 1. Особливості формування доходів сільського населення

Джерело: [12].

Характер розшарування населення України набув такого вигляду: утворилася незначна частка забезпечених і багатих громадян, з одного боку, та дуже бідних – з іншого. Більшість населення сформувала середню групу, рівень диференціації всередині якої незначний.

Для вивчення ступеня нерівномірності розподілу певного показника між одиницями окремих груп варіаційного ряду розподілу можуть бути використані різні показники диференціації. Серед них індекс Джині й крива

Лоренца. Їх одержують зіставленням двох простих структурних рядів розподілу, один з яких виражає розподіл одиниць сукупності (населення), а другий – обсяг належної цим одиницям ознаки (грошового доходу) [11].

Розрахунок показників диференціації розглянемо на прикладі порівняння двох структурних рядів розподілу сільського та міського населення України за середньодушовим доходом. Для цього використаємо дані квінтільного (20%) розподілу населення за його чисельністю і доходом (табл.).

Розрахунок показників диференціації та коефіцієнта Джині для сільського й міського населення у 2012 році

Номер квітільної групи населення	Частка населення, x_i	Частка у сукупному доході, y_i	Розрахункові дані				
			Показники диференціації	Cum x_i	Cum y_i	$x_i y_i$	x_i Cum y_i
СІЛЬСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ							
1 (із найменшим доходом)	0,20	0,08	0,40	0,20	0,08	0,016	0,016
2	0,20	0,13	0,65	0,40	0,21	0,026	0,042
3	0,20	0,17	0,85	0,60	0,38	0,034	0,076
4	0,20	0,21	1,05	0,80	0,59	0,042	0,118

5 (із найбільшим доходом)	0,20	0,41	2,05	1,00	1,00	0,082	0,200
Разом	1,00	1,00	-	-	-	-	0,452
МІСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ							
1 (із найменшим доходом)	0,20	0,09	0,45	0,20	0,09	0,018	0,018
2	0,20	0,15	0,75	0,40	0,24	0,030	0,048
3	0,20	0,18	0,90	0,60	0,41	0,036	0,084
4	0,20	0,24	1,20	0,80	0,66	0,048	0,132
5 (із найбільшим доходом)	0,20	0,34	1,70	1,00	1,00	0,068	0,200
Разом	1,00	1,00	-	-	-	-	0,482

Джерело: Дані Державної служби статистики України.

Розрахунок показників диференціації ведеться зіставленням по кожній групі питомої ваги (частини) числа одиниць й обсягу ознаки. Так, у першій групі з найменшими доходами на 20% сільського населення припадає 8,0%, а міського – 9,0% грошових доходів. Показник диференціації одержують діленням питомої ваги ознаки (доходу) на питому вагу числа одиниць. Для сільського населення по групі 1 він становить 0,40 (0,08:0,20), по групі 2 – 0,65 (0,13:0,20), а по групі 5 – 2,05 (0,41:0,20), тоді як для міського по групі 1 – 0,45 (0,09:0,20), по групі 2 – 0,75 (0,15:0,20), а по групі 5 – 1,70 (0,34:0,20).

При рівномірному розподілі на 1% населення припадає 1% грошових доходів. Як видно з даних таблиці, доходи по групах значно диференційовані. У групі 1 на 1% населення припадає всього 0,40% доходів, що нижче, ніж у середньому, в 3,3 рази (1:0,30), а в групі 5 – 2,05%. Різниця між п'ятою і першою групами сягає 5,1 рази (2,05:0,40), що вказує на високий ступінь диференціації доходів сільського населення порівняно з міським, у якого цей показник становить 3,8 (1,70:0,45) [16].

Графічно ступінь диференціації відображають за допомогою побудови кривої американського статистика й економіста О. Лоренца (1876 – 1959). Для цього спочатку знаходять нагромаджені по групах підсумки часток населення і доходів, які наведені в розрахункових даних таблиці. Потім на осі абсцис звичайно квадратного за формою графіка відкладають відповідно до прийнятого масштабу нагромаджений відсоток чисельності населення (від найбідніших його верств до найбагатших), а на осі ординат –

відповідні їм нагромаджені відсотки доходів.

Чим більше відхилення кривої від діагоналі (бісектриси), тим більша нерівність у розподілі доходів, відповідно вища їх концентрація у високодохідних груп населення. Природно, що чим більше фактичний розподіл відхиляється від рівномірного, тим більше крива Лоренца віддалена від діагоналі. Отже, чим більша ця віддаленість (угнутість), тим вища концентрація досліджуваного явища (у нашому прикладі доходів).

Відхилення точок кривої Лоренца для сільського населення вниз від теоретичного ряду розподілу в бік горизонтальної осі координат доводить про значнішу порівняно з відповідною кривою для міського населення – глибшу диференціацію їхніх доходів. На основі аналізу кривих Лоренца запропоновано виділити доходи сільського населення в окремий і пріоритетний об'єкт формування (рис. 2).

Для кількісного вимірювання ступеня концентрації використовується коефіцієнт італійського статистика й економіста К. Джині (1884 – 1965), який також називається індексом Джині. Якщо в усіх громадян доходи однакові, то значення даного коефіцієнта дорівнює нулю. При припущенні, що весь дохід концентрується в руках однієї особи (сім'ї, групи людей), значення коефіцієнта дорівнюватиме одиниці. Отже, фактичне значення коефіцієнта Джині знаходиться в інтервалі між нулем та одиницею. Із збільшенням значення цього коефіцієнта підсилюється нерівність.

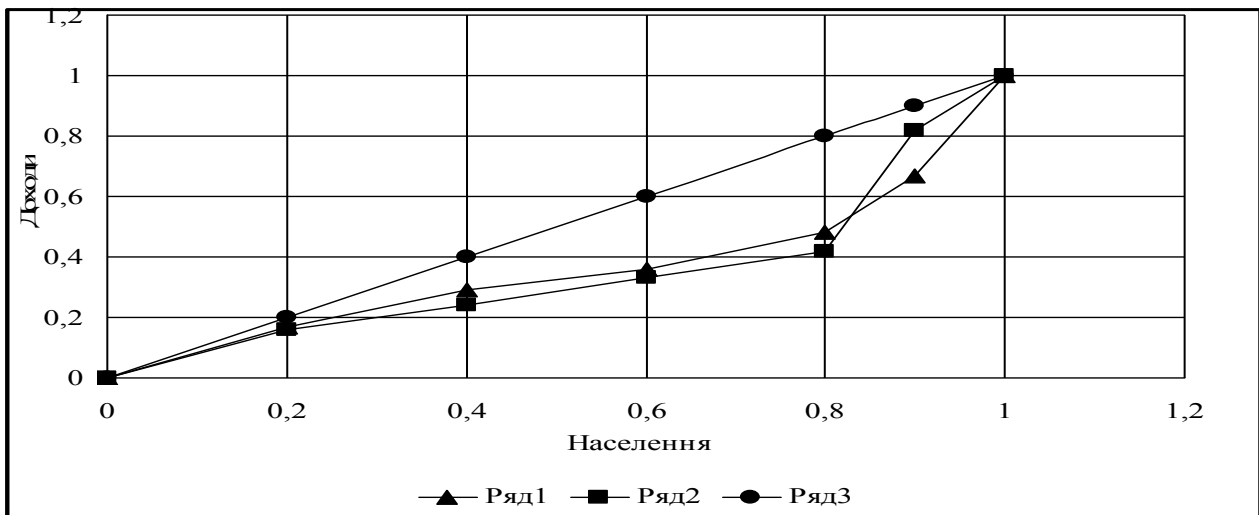

Рис. 2. Криві Лоренца для міського (ряд 1) і сільського населення (ряд 2) та теоретичний ряд рівномірного розподілу (ряд 3)

Джерело: Авторська розробка.

Формула для розрахунку коефіцієнта Джині має вигляд:

$$G = 1 - 2 \sum x_i \sum y_i + \sum x_i y_i,$$

де x_i - частка населення, що належить i -й групі населення;

y_i - частка доходів, зосереджених в i -й групі населення.

Для нашого прикладу за даними таблиці коефіцієнт Джині дорівнює:

для сільського населення: $G = 1 - 2 \cdot 0,452 + 0,2 = 0,296$;

для міського населення: $G = 1 - 2 \cdot 0,482 + 0,2 = 0,236$.

Розраховані коефіцієнти за статистичними даними показують помірну диференціацію доходів населення. Установлено, що коефіцієнт концентрації доходів Джині по

сільському й міському населенню України в 2012 році становив відповідно 0,296 і 0,236. Це переконує, що диференціація доходів сільського населення вища, ніж міського в $1,25 \left(\frac{0,296}{0,236} \right)$ раза. Проте варто зазначити, що дані, використані в розрахунку, є офіційними, тому зроблено висновок щодо неефективності діючого механізму формування доходів сільського населення та необхідності його удосконалення.

Побудова індексу Джині є досить приблизною оцінкою ступеня нерівності, але чи не єдино доступним методом для 1980-х років. Такі розрахунки показали, що протягом указанного періоду часу значення цього показника було невисоким і становило 23–24% (рис. 3).

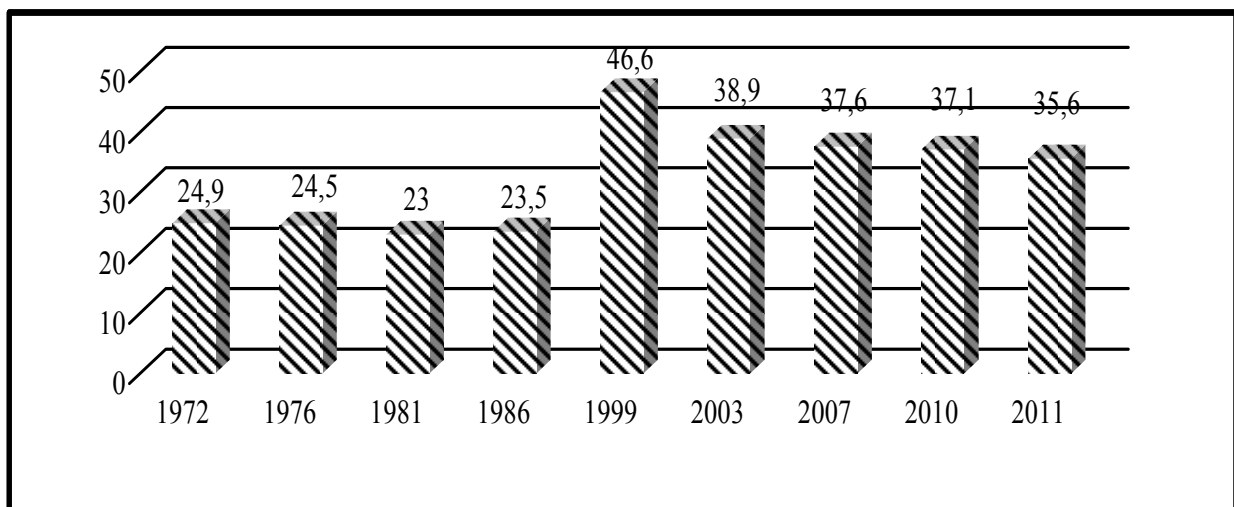

Рис. 3. Індекс Джині по заробітній платі

Джерело: [9].

Взагалі, в умовах колишнього соціалістичного суспільства пропагувалася соціальна рівність, тому значна більшість населення одержувала доходи, які не дуже істотно різнилися за розміром. Після початку кризи 1990-х років ситуація докорінно змінилася, держава перестала жорстко обмежувати розміри заробітної плати, насамперед у приватному секторі економіки, що суттєво вплинуло на підвищення рівня диференціації. Так, у 1999 році індекс Джині за розміром заробітної плати становив 46,6%. З початком економічної стабілізації в 2000-х роках він поступово скоротився до 36–37%, однак і такий рівень приблизно в 1,5 раза перевищував значення 1980-х років.

У 2010 році індекс Джині в Україні по офіційних доходах становив 28,2%. Порівняно з цим показником у Польщі та Росії – відповідно 34,9 та 37,5%, Україна має достатньо високу економічну рівність. Проте всім добре відомі такі українські реалії, як виплата заробітної плати «в конвертах», мінімізація офіційного прибутку бізнесом, реалізація сільськогосподарської продукції на ринках без офіційного відображення доходів. Причиною цього є репресивна податкова система, неадекватно високі пенсійні збори [17]. Згідно з оцінками одного з найавторитетніших спеціалістів з тіньової економіки – професора Віденського університету Фрідріха Шнайдера – в 2009 році тіньова економіка в Україні становила 55,1% від ВВП, у Польщі – 26,3, в Угорщині – 23,4, а в Росії – 46,6% [6]. Проте найбільш нерівномірно як у світі, так і в Україні розподілені не доходи, а багатство – активи, якими володіє лю-

дина. Коефіцієнт Джині по багатству в Україні в 2010 році становив 64% [9].

Зрозуміло, що тіньова діяльність не дає змоги здійснювати ефективну макроекономічну політику внаслідок своєї прихованості від офіційної статистики, дані якої є основою для прийняття соціально-економічних рішень на макрорівні. Тому надзвичайно гострою в Україні залишається проблема зменшення обсягу тіньового сектору за допомогою використання найрізноманітніших прийомів та реалізації системних заходів економічного, правового й морально-етичного (соціального) характеру.

Висновки. Під час економічної кризи 1990-х років почала формуватися нова соціальна структура українського суспільства, що характеризувалася утворенням вкрай бідних та надбагатих верств населення. І саме доходи є базовою складовою нерівності, оскільки вже на стадії їх формування закладаються різні економічні можливості для окремих груп населення. Тому в Україні доцільно застосовувати модель формування доходів сільського населення, яка включає комплекс заходів: установлення рівномірних рівнів трудових доходів й орендних ставок, запровадження відповідних податкових, інвестиційних і кредитних форм підтримки сільськогосподарських товаровиробників, розвиток соціальної сфери села, розширення ринку праці, державна підтримка малого бізнесу, надання селянам соціальних трансфертів та страхування, використання стимулюючих заходів з одночасним посиленням відповідальності за приховування доходів, застосування інших інструментів регіонального й макроекономічного характеру.

Список використаних джерел

1. Boulding K.E. The Household as Achilles Heel / K.E. Boulding // Journal of Consumer Affairs. – 1972. - №2. – P. 110-119.
2. Emilio A. Parrado, William A. Kandel / Hispanic Population Growth and Rural Income Inequality // Social Forces 86 (3) 1421-1450. March 2010.
3. Henry J. Kaiser Family Foundation. State Health Facts. “Adult Income Eligibility Limits at Application as a Percent of the Federal Poverty Level,” – 2013. Access: <http://www.statehealthfacts.org/comparereport.jsp?rep=130&cat=4>.
4. Households and the World Economy / J. Smith, I. Wallerstein, H.D. Evers (eds). Beverly Hills: Sage Publ., 1984.
5. Rural Household's Livelihood and Well-Being Statistics on Rural Development and Agriculture Household Income. – Eurostat, 2007. – 533 p.
6. Schneider F. The Shadow Economy: An International Survey / Schneider F., Enste D. – Cambridge University Press, 2003. – 238 p.
7. Гайдуцький А.П. Аграрна реформа і нові можливості для залучення іноземних інвестицій / А.П. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2006. – №8. – С. 3-12.
8. Державне регулювання формування доходів домогосподарств: [моногр.] / В.М. Трегобчук, А.Є. Никифоров. – К.: КНЕУ, 2004. – 440 с.

9. Людський розвиток в Україні: трансформація рівня життя та регіональні диспропорції (колективна моногр.) / відп. за вип. Л.М. Черенько, О.В. Макарова; за ред. Е.М. Лібанової. – У 2-х т. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – С. 43-45.
10. Макаренко А.П. Важливі аспекти державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників / А.П. Макаренко // Бізнес-навігатор. – 2007. – №2 (12). – С. 25-28.
11. Мармоза А.Т. Теорія статистики [текст]: підруч. / А.Т. Мармоза – 2-ге вид. переробл. та доповн. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – С. 128-132.
12. Могильний О.М. Аграрний ринок праці: функціональні особливості та їх соціально-економічні наслідки для населення / О.М. Могильний // Економіка АПК. – 2013. - №12. – С. 5-11.
13. Мороз О.В. Тіньова економіка: структура, зміст та особливості функціонування / О.В. Мороз, В.М. Семцов // Економіка АПК. – 2013. - №5. – С. 96-102.
14. Прокопа І.В. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку / І.В. Прокопа, Т.В. Беркута // НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 240 с.
15. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2005. – №11. – С. 4-12.
16. Статистичний щорічник України за 2012 рік [Електронний ресурс] / Держ. служба статистики України; ред. О.Г. Осауленко. — К., 2013. – 552 с. Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/1268648/>.
17. Талавиця М.П. Формування макроекономічної рівноваги на ринку товарів та платних послуг / М.П. Талавиця, І.В. Дворник, Г.М. Македон. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 276 с.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2014 р.

*

УДК 339.9: 332.3

І.В. ЗУБАР, аспірант*
Вінницький національний аграрний університет

Розвиток малих форм господарювання в регіоні

Постановка проблеми. Невід’ємною складовою реформування вітчизняного агросектору є адаптація до прогресивних світових тенденцій, що потребує підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських виробників. Проведення ринкових трансформацій аграрної економіки України було спрямовано на реформування земельних відносин. Це сприяло розвитку приватно-орендних форм господарювання і створенню передумов формування ринку землі. Наразі надзвичайно актуальними проблемами постають стабільне й ефективне використання земельних ресурсів усіма землекористувачами та побудова моделі аграрного виробництва, яка була б ефективною в умовах світового ринку сільськогосподарської продукції. В даному випадку слід звернути увагу на Вінницьку область, яка є одним з найважливіших аграрних регіонів України, де

виробляється 6,5% валової продукції сільськогосподарства держави, у тому числі рослинництва – 7,0, тваринництва – 5,4%.

Для визначення пріоритетів розвитку необхідно провести дослідження сучасного стану й проблем різних ринкових форм підприємництва, що утворилися за роки незалежності. Особливо варто звернути увагу на малі форми господарювання, які поєднують власника та господаря в одній особі та є джерелом доходу більшості сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку та побудови ефективного конкурентоспроможного аграрного комплексу України, а також питанням земельних відносин і розвитку фермерства присвячені роботи таких учених, як В.М. Геєць [7], О.М. Бородіна [2, 7], І.В. Прокопа [2, 7], А.Є. Данкевич, С.П. Азізов [1], В.В. Липчук [3] й інших.

Мета статті – дослідити сучасний стан, ефективність та основні тенденції розвитку аграрного виробництва Вінницької області, визначити основні проблеми створення ма-

* Науковий керівник – О.П. Скорук, кандидат економічних наук, доцент.
© І.В. Зубар, 2014

9. Людський розвиток в Україні: трансформація рівня життя та регіональні диспропорції (колективна моногр.) / відп. за вип. Л.М. Черенько, О.В. Макарова; за ред. Е.М. Лібанової. – У 2-х т. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – С. 43-45.
10. Макаренко А.П. Важливі аспекти державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників / А.П. Макаренко // Бізнес-навігатор. – 2007. – №2 (12). – С. 25-28.
11. Мармоза А.Т. Теорія статистики [текст]: підруч. / А.Т. Мармоза – 2-ге вид. переробл. та доповн. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – С. 128-132.
12. Могильний О.М. Аграрний ринок праці: функціональні особливості та їх соціально-економічні наслідки для населення / О.М. Могильний // Економіка АПК. – 2013. - №12. – С. 5-11.
13. Мороз О.В. Тіньова економіка: структура, зміст та особливості функціонування / О.В. Мороз, В.М. Семцов // Економіка АПК. – 2013. - №5. – С. 96-102.
14. Прокопа І.В. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку / І.В. Прокопа, Т.В. Беркута // НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 240 с.
15. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2005. – №11. – С. 4-12.
16. Статистичний щорічник України за 2012 рік [Електронний ресурс] / Держ. служба статистики України; ред. О.Г. Осауленко. — К., 2013. – 552 с. Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/1268648/>.
17. Талавиця М.П. Формування макроекономічної рівноваги на ринку товарів та платних послуг / М.П. Талавиця, І.В. Дворник, Г.М. Македон. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 276 с.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2014 р.

*

УДК 339.9: 332.3

І.В. ЗУБАР, аспірант*
Вінницький національний аграрний університет

Розвиток малих форм господарювання в регіоні

Постановка проблеми. Невід’ємною складовою реформування вітчизняного агросектору є адаптація до прогресивних світових тенденцій, що потребує підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських виробників. Проведення ринкових трансформацій аграрної економіки України було спрямовано на реформування земельних відносин. Це сприяло розвитку приватно-орендних форм господарювання і створенню передумов формування ринку землі. Наразі надзвичайно актуальними проблемами постають стабільне й ефективне використання земельних ресурсів усіма землекористувачами та побудова моделі аграрного виробництва, яка була б ефективною в умовах світового ринку сільськогосподарської продукції. В даному випадку слід звернути увагу на Вінницьку область, яка є одним з найважливіших аграрних регіонів України, де

виробляється 6,5% валової продукції сільськогосподарства держави, у тому числі рослинництва – 7,0, тваринництва – 5,4%.

Для визначення пріоритетів розвитку необхідно провести дослідження сучасного стану й проблем різних ринкових форм підприємництва, що утворилися за роки незалежності. Особливо варто звернути увагу на малі форми господарювання, які поєднують власника та господаря в одній особі та є джерелом доходу більшості сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку та побудови ефективного конкурентоспроможного аграрного комплексу України, а також питанням земельних відносин і розвитку фермерства присвячені роботи таких учених, як В.М. Геєць [7], О.М. Бородіна [2, 7], І.В. Прокопа [2, 7], А.Є. Данкевич, С.П. Азізов [1], В.В. Липчук [3] й інших.

Мета статті – дослідити сучасний стан, ефективність та основні тенденції розвитку аграрного виробництва Вінницької області, визначити основні проблеми створення ма-

* Науковий керівник – О.П. Скорук, кандидат економічних наук, доцент.
© І.В. Зубар, 2014

лих агроформувань регіону й оптимальні шляхи їх розв'язання.

Виклад основних результатів дослідження. За рівнем виробництва продукції сільського господарства Вінницька область у 2012 році зайняла друге місце в країні (поступилася Київській), у тому числі по рослинництву – перше та тваринництву – п'яте місце (після Черкаської, Київської, Дніпро-

петровської, Донецької областей) [5]. Забезпечити такі показники в регіоні дали можливість, насамперед, організація земельних відносин і ефективність роботи різних агроформувань.

За даними 2013 року загальна площа сільськогосподарських угідь області становила 2015,2 тис. га, з них у розпорядженні підприємств було 1294,6 тис. га (табл. 1).

1. Фактичні дані розподілу земельного фонду Вінницької області між користувачами станом на 01.01. 2013 р., тис. га

Структура площі	Усього	Землі с.-г. підприємств	Землі громадян	Користувачі інших категорій
Загальна земельна площа	2649,2	1294,6	598,2	756,4
У т. ч. с.-г. угіддя	2015,2	1264,3	564,5	186,4
з них: рілля	1725,9	1233,0	427,3	65,6
сіножаті й пасовища	236,7	14,4	110,7	111,6
багаторічні насадження	52,6	16,9	26,5	9,2

*Джерело [5].

Нинішнім результатам аграрного виробництва як Вінницької області, так і країни в цілому сприяли трансформаційні процеси й реформи, які проводились із початку 90-х років в аграрному секторі економіки України. Пріоритетним завданням реформування було залучення у занепаде сільське господарство реального інвестора, однак, за словами О. Бородіної, наслідками стали «експансія великого капіталу і формування специфічної моделі аграрного сектору» [2], яка, на нашу думку, має місце й у Вінницькій області. Особливістю такої моделі є дуальна організаційна структура, яка включає в себе два типи виробників: корпоративний (агрохолдинги, вертикально інтегровані структури, господарські товариства тощо) та індивідуальний (фермери і господарства населення). Обидва сектори виробників неоднорідні за складом, розмірами й динамікою змін. Останнім часом особливо стали помітні зміни в корпоративному секторі, де після 2004 року відбувається великомасштабна концентрація землекористування. Вона виявляється у нарощуванні площ орендованих земель і створенні швидкими темпами нових агрохолдингів, вертикально та горизонтально інтегрованих структур, до складу яких входять не лише аграрні формування, а й переробні підприємства, елеватори, транспортні та торговельні організації, наукові установи. Земельні масиви таких структур досягають десятків і сотень тисяч гектарів,

ними монополізуються вигоди від міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольством [2]. За прогнозами, до 2015—2016 років агрохолдинги планують збільшити землекористування ще на 2—3 млн га. Найбільші за розмірами формування (від 400 до 600 тис. га) розміщують своє виробництво у найпривабливіших для сільського господарства регіонах — Полтавській, Хмельницькій, Сумській, Чернігівській, Вінницькій областях. Негативними наслідками їх господарювання є, насамперед, недотримання вимог сівозміни, масштабна монокультуризація, обмежене виробництво тваринницької продукції. Структура сільськогосподарського виробництва таких формувань деформована на користь експорторієнтованої рослинницької продукції [7].

За подвійністю також помітна нерівноправність цих двох типів виробників; відносини між ними набувають антагоністичних ознак, що проявляється у монополізації корпоративним сектором ринків ресурсів, особливо фінансових, каналів збуту продукції (ланцюгів доданої вартості), вигідних цін, засобів державної підтримки і впливу на формування державної аграрної політики [2]. Однак, незважаючи на це, виробництво переважної частини валової продукції сільського господарства в області забезпечують все ж господарства індивідуального типу, тобто господарства населення та фермерські господарства (табл. 2).

2. Виробництво валової продукції сільського господарства основними категоріями господарств Вінницької області у 2012 році (у фактичних цінах)

Категорії господарств	Валова продукція			У тому числі			
	всього, млн грн	на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	%	рослинництва		тваринництва	
				млн грн	%	млн грн	%
Усі категорії господарств	14492,2	792,1	100,0	10459,7	100,0	4032,6	100,0
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>	7764,7	614,1	53,6	6487,7	62,0	1276,9	31,7
<i>У т. ч.:</i> державні	133,0	433,2	0,9	108,2	1,0	24,8	0,6
недержавні	7631,7	728,0	45,7	6379,5	61,0	1252,1	31,0
Фермерські господарства	1008,6	541,0	7,0	947,1	9,1	61,5	1,5
<i>Господарства населення</i>	6727,6	1191,0	46,4	3972,0	38,0	2755,6	68,3

*Джерело: узагальнено автором за даними Головного управління статистики у Вінницькій області [5].

За даними Головного управління статистики у Вінницькій області підприємства корпоративного типу, а це агрохолдинги, вертикально інтегровані структури, господарські товариства тощо, виробили 45,7% валової продукції сільського господарства, а індивідуальні господарства – 53,4%, з них 7 – фермери і 46,4% – особисті селянські господарства. При цьому найвищу продуктивність мали саме останні, які виробили на 100 га с.-г. угідь 1,191млн грн валової продукції, а підприємства корпоративного типу – близько 728 тис. грн (табл. 2), що підтверджує той факт, що саме індивідуальні господарства є ефективнішими й стійкішими порівняно з великими агроформуваннями.

Господарства населення мають середній розмір землекористування 1,22 га та в середньому в десяти господарствах утримується 6 гол. свиней та 5 гол. ВРХ, з яких 4 – дійні корови. При цьому дані господарства виробляють 68,3% валової продукції тваринництва області. Це дає підстави стверджувати, що серед господарств населення посилюється розшарування за обсягом використання ресурсів і характером діяльності: за рахунок зменшення прошарку сільських домогосподарств, які виробляють продукцію лише для продовольчого самозабезпечення, та збільшення кількості господарств, виробництво в яких набуває переважно товарного спрямування, досягаючи світових критеріїв відповідності фермерським господарствам (у США, наприклад, ним є щорічний продаж продукції на суму понад 1 тис. дол.). У 2010 році 18% вітчизняних сільських домогосподарств продали сільськогосподарської продукції на суму, еквівалентну 1 тис. дол. США і більше за обмінним курсом гривні, й

понад 30% господарств — еквівалентну цьому обсягу за паритетом купівельної спроможності [3]. Однак розвиток сімейного типу господарювання в Україні, відповідно і в області, гальмується консервативним ставленням до них як до «підсобних» та «неперспективних». Це відобразилось у формуванні ринкової інфраструктури і системи державної підтримки аграрного сектору, до яких селянські господарства практично не мають прямого доступу, у нехтуванні потреб цих господарств у модернізації виробництва та якісному поліпшенні людського капіталу, одержанні справедливих цін, захисті економічних і соціальних інтересів [2].

Проаналізуємо діяльність фермерських господарств регіону. Частка фермерів у виробництві валової продукції області становить 7%, при цьому вони виробили валової продукції 541 тис. грн на 100 га сільськогосподарських угідь. Статистичні дані показують, що такі господарства майже не займаються тваринництвом, оскільки їхня частка у виробництві цього напрямку по області становить 1,5% [5].

Для визначення подальших напрямів розвитку фермерських господарств регіону необхідно знайти причину їхньої низької ефективності. Таку тенденцію можна розглядати як наслідок того, що вони не досягли оптимального розміру (табл. 3). При визначенні даного показника варто брати до уваги всі фактори – рівень технічної оснащеності підприємства, організаційну структуру, ступінь спеціалізації та концентрації виробництва. Однак, враховуючи, що земля є головним засобом виробництва у сільському господарстві, правильніше робити висновок про розмір підприємства за його площею [1].

3. Розміри сільськогосподарських підприємств Вінницької області у 2013 році

Сільськогосподарські підприємства	Із розрахунку на 1 господарство			
	площа с.-г. угідь, га	поголов'я с.-г. тварин, гол.		
		ВРХ	корів	свиней
Фермерські господарства	121,8	5	2	13
Господарства населення	1,22	0,54	0,36	0,62
Сільськогосподарські підприємства	1589,3	117	39	113

*Джерело: Узагальнено автором за даними Головного управління статистики у Вінницькій області [5, 6].

Середній розмір фермерського господарства у Вінницькій області становить 121,8 га, при цьому воно має в середньому 13 свиней і 5 голів великої рогатої худоби (з них 2 дійні корови), але їхня частка у виробництві продукції тваринництва області менше 2%. Причина в тому, що, на відміну від багатьох країн світу, в Україні, в тому числі й на Вінниччині, надто мало фермерських господарств, спеціалізованих на виробництві продукції тваринництва, порівняно з іншими формами господарювання. Це можна пояснити тим, що виробництво продукції рослинництва забезпечує значно вищі доходи, ніж продукція тваринництва. У свою чергу термін обороту капіталу менший, а це особливо актуально на початкових етапах розвитку та в умовах обмеженого доступу до зовнішніх джерел фінансування [1].

Із даних таблиці 3 також видно, що кількість поголів'я тварин в одному підприємстві безпосередньо пов'язана із земельною площею.

Рациональні розміри землекористування фермерських господарств розраховані ННЦ „Інститут аграрної економіки” (табл. 4). Дані таблиці показують, що раціональний розмір господарства з виробництва продукції тваринництва коливається в діапазоні 200-500 га, зернового – 300-400 га, овочівницького й плодоягідного – 25-60 га. Отже, можна зробити висновок, що фермерські господарства області не досягли оптимального розміру навіть для виробництва зернових, оскільки за даними статистики 75,5% господарств мають площу до 100 га. Разом із тим в Європейському Союзі 12,2 млн господарств (близько 30%) мають середній розмір 14,2 га, ще третина – менше 2 га угідь. Вони залишаються прибутковими в основному за рахунок високих дотацій із бюджету, тому їхня кількість стабільно зменшується та присутня тенденція до укрупнення господарств їхнім злиттям і кооперацією [9].

4. Рациональні розміри фермерських господарств в Україні, га

Напрямок спеціалізації	Зона		
	Степ	Лісостеп	Полісся
Зерновий	300-400	300-400	250-350
Зерновий з вирощуванням соняшнику	300-400		
Зерново-буряковий		300-400	
Картоплярський			100-150
Зерново-льонарський			150-300
Овочівницький	25-50	25-50	25-50
Плодоягідний	30-60	30-60	25-50
Виноградарський	20-50		
Виробництво:			
молока	250-400	250-400	200-300
м'яса ВРХ	300-500	350-500	300-400
свинини	250-400	200-400	200-400
продукції вівчарства	200-300	200-300	
продукції птахівництва	250-300	250-300	150-200

*Джерело: [1].

Однією з ключових проблем, що стримує розвиток фермерського укладу, як показали попередні дослідження, є також незадовільна матеріально-технічна оснащеність господарств. Тому необхідна розробка такої сис-

теми технічного забезпечення, яка б уможливила своєчасно проводити всі агротехнічні процеси з найменшими затратами часу, праці й коштів [3]. Рациональне забезпечення технікою та коефіцієнт її завантаже-

ності покладено в основу методики обґрунтування оптимальних розмірів землекористування фермерів, яка була розроблена вченими НААН. Через обмеженість земельних площ (що помітно із середнього розміру господарства області), і, відповідно, обмеженість обсягу механізованих робіт, фермери не в змозі забезпечити достатню зайнятість техніки протягом року, особливо тієї, яка експлуатується сезонно. Все це призводить

до значних експлуатаційних перевитрат та не сприяє ефективному її використанню, що в кінцевому рахунку знаходить відображення в прибутковості господарства. Мала питома вага фермерських господарств Вінницької області, які мають власні трактори (табл. 5), наводить на думку, що фермери певною мірою повинні залучати технічні засоби зі сторони.

5. Забезпеченість сільськогосподарських підприємств Вінницької області технікою на початок 2013 року

Показник	Вид техніки			
	трактори	бурякозбиральні комбайни	сівалки	зернозбиральні комбайни
Усього по області	10019	563	8680	2122
З розрахунку на 1 господарство	4,3	0,24	3,3	0,9
У т.ч. на 1 фермерське господарство	0,79	0,05	0,42	0,22

Джерело: Узагальнено автором за даними Головного управління статистики у Вінницькій області [5, 6].

Вивчення вітчизняного й світового досвіду показує, що проблему технічної оснащеності фермерських господарств можна розв'язати кількома способами: за рахунок придбання та використання власних технічних засобів, взаємодопомоги, кооперації чи спільного використання техніки, оренди, прокату, надання технічних послуг іншими організаціями й підприємствами, лізингу. В практиці господарювання фермерів найбільшого поширення набули використання власної техніки, її прокат та оренда [3]. Однак застосування запозиченої техніки чи одержання послуг може негативно впливати на якість і строки виконання технологічних операцій та процесів.

Перехід до ринкової економіки диктує жорсткі умови існування фермерства, одні-

єю з яких є конкуренція. Проблема неконкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції дасть змогу розв'язати перехід фермерських господарств на інтенсивний шлях розвитку, який припускає виявлення й ефективне використання ресурсів. Тому цілком очевидно, що успіх ринкових перетворень на селі значною мірою визначатиметься тим, як вдасться реалізувати потенціал фермерства. Також певну роль відіграють загальні фінансово-економічні труднощі, з якими стикається фермерство [3]. За підсумками 2012 року від усієї діяльності сільськогосподарських підприємств Вінницької області одержано 6,6 млрд грн чистого доходу проти 5,7 млрд грн у 2011 році, при цьому рівень рентабельності знизився з 24,9 до 15,3% [6].

6. Економічні показники діяльності сільськогосподарських підприємств Вінницької області*

Показник	Рік				
	2000	2005	2010	2011	2012
Кількість с.-г. підприємств	898	602	488	495	475
З них: прибуткових	664	358	403	429	400
збиткових	234	244	84	65	73
Рівень рентабельності с.-г. діяльності, %	9,8	2,7	19,4	24,9	15,3

* Підприємства, що ведуть бухгалтерський облік у повному обсязі.

Джерело: Узагальнено автором за даними Головного управління статистики у Вінницькій області [4, 5].

Тенденції щодо виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, а також перебудова господарських відносин в аграрному секторі позначилися на обсягах і структурі реалізації цієї продукції товарови-

робниками. Зокрема, у вартісному виразі обсяг реалізованої продукції області, за даними Головного управління статистики у Вінницькій області, у 2012 році становив 9 млрд грн проти 7 млрд грн у попередньо-

му році. Зросла реалізація аграрними підприємствами худоби, птиці та картоплі майже у 2 рази, олійних культур – на 18%,

молока і молочних продуктів – на 16, зернових культур – на 13, плодів і ягід – на 11% [5].

7. Структура реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами Вінницької області у 2012 році, тис. т

Показник	Зернові	Олійні	Цукрові буряки	Картопля	Овочі
Вироблено с.-г. продукції	3624,7	660,2	2844	1732,6	361,4
Реалізовано – всього	2508,1	510,5	1117,7	4,5	6,2
У т.ч.: переробним підприємствам	70,3	13,8	1062,9	-	0,92
на ринку	175,6	36,6	-	0,08	0,68
населенню	5	-	-	0,009	0,007
за іншими каналами	2059,2	495,6	54,8	4,4	4,6
експортовано	198	-	-	-	-

Джерело: Узагальнено автором за даними Головного управління статистики у Вінницькій області [5].

Однак варто зазначити про проблеми у збуті продукції індивідуальними господарствами, які у зв'язку з невеликими її обсягами та великою кількістю торгових посередників втрачають значну частку потенційного прибутку. Проаналізуємо основні канали збуту аграрної продукції виробниками у Вінницькій області (табл. 7). Товарність продукції зернових становить 69%, олійних – 77, цукрових буряків – 39, овочів – 2, найнижче картоплі – 0,3%.

Реалізацію за каналами збуту наведено на рисунку 1, з якого видно, що більшу частину

продукції реалізовано за «іншими каналами», а саме зернових – 82,1%, олійних – 97,1, картоплі – 97,8, овочів – 74,2%. Винятком є реалізація цукрових буряків, де 95,1% було реалізовано переробним підприємствам.

Під терміном «інші канали збуту», на нашу думку, слід розуміти посередницькі структури. Проблемою в даному випадку є занижені оптові ціни посередників і відсутність налагодженої системи збуту продукції від виробника (особливо дрібного) до споживача, що призводить до зниження прибутковості індивідуальних господарств.

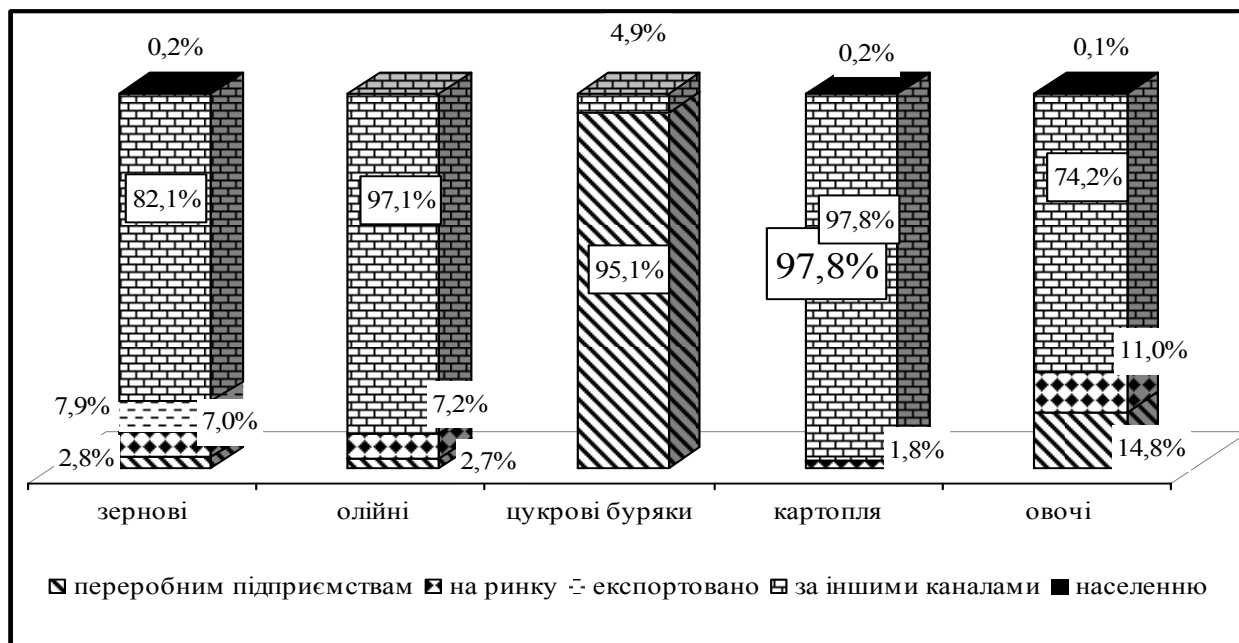

Рис. 1. Розподіл реалізованої продукції підприємствами Вінницької області за різними каналами збуту у 2012 році

Джерело: Розрахунки автора.

Сучасне економічне становище фермерів Вінницької області залежить від двох монополістів – підприємств-постачальників за-

собів виробництва та ринкових посередників (рис. 2). Особливо суттєво впливають останні, оскільки фермерам дуже важко їх

уникнути в процесі постачання продукції кінцевим споживачам. З іншого боку, споживачам також важко уникнути посередників при купівлі товару. Таким чином, дані

структури залишаються в монопольному становищі не тільки на сільськогосподарському товарному ринку, а й на кінцевому ринку споживчих товарів [8].

Рис. 2. Місце індивідуальних господарств на ринку сільськогосподарської продукції

Джерело: Розроблено автором.

Розглянемо відносини фермерів і посередників із погляду макроекономіки (рис. 3).

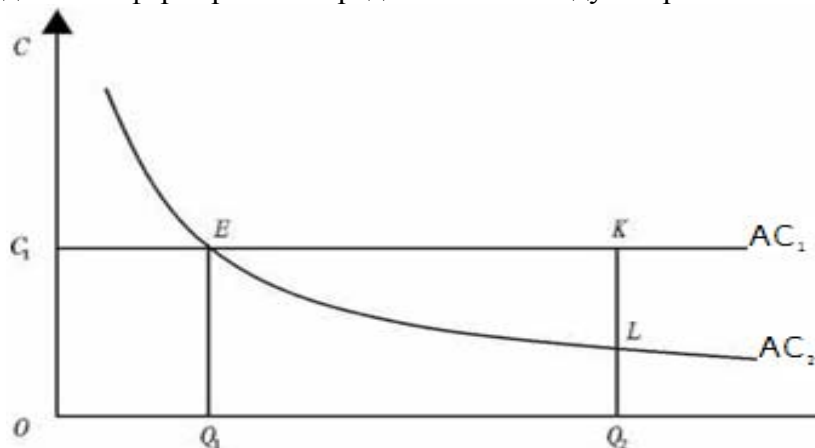

Рис. 3. Залежність прибутковості посередників на ринку від обсягів постачання продукції господарствами

Джерело: [8].

Через масштаб економічного ефекту витрати останніх показують тенденцію до зниження, тобто чим більшу кількість продукції фермери постачають, тим нижчі у посередників середні витрати (крива AC_2) та відповідно вищі прибутки. Враховуючи те, що середні витрати для фермерів (крива AC_1) є незмінними, існує обсяг поставок продукції Q_1 , при якому ці витрати у фермерів та посередників будуть однакові ($AC_1 = AC_2$). Якщо поставки нижчі Q_1 , тоді $AC_1 < AC_2$, тобто собівартість продукції для посередників буде занадто висока й вони стануть неконкурентоспроможними і в такому випадку фермери-виробники зможуть продавати свою продукцію самостійно. Якщо $AC_1 > AC_2$, то посередники монополізують ринок, а фермер вийде з галузі торгівлі та займатиметься виключно виробництвом, після чого залежність селян від сільськогосподарських посередників стане вищою. Монополізуючи ринок, вони матимуть змогу знижувати за-

купівельні ціни на сільськогосподарську продукцію та одержувати вищий прибуток, ніж сам виробник. Однак влада посередників залежить від вибору фермерів. Як показано на рисунку 3, їхній граничний прибуток одержаний при обсягах продукції Q_2 – KL , а загальний прибуток – між AC_1 і AC_2 . Це найвищий дохід, який може бути одержаний. Коли граничний прибуток вище області KL – фермери організовують продаж самостійно [8]. Відповідно до цього умовою належного рівня розвитку потенціалу фермерства має стати організація ефективної системи маркетингу й збуту, що здійснює зв'язок господарства з кінцевими споживачами з метою постійного виявлення нових вимог покупців, які вони пред'являють до якості сільськогосподарської продукції, робіт і послуг [3]. Тобто, основою політики підтримки індивідуальних господарств Вінницької області та країни в цілому має стати гасло «від лану до столу».

8. Диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію

Показник	Рік				
	1996	2000	2005	2010	2013
Ціна на пшеницю, грн/т	168,4	443,8	417,8	1374,2	1299,8
Необхідно реалізувати зерна пшениці для купівлі:					
1 т дизпалива, т	2,8	14	16,75	6	9,2
1 т бензину, т	4,7	9,6	11,5	8,2	11,5
1 т мінеральних добрив (аміачна селітра), т	1,21	2,5	3,2	1,9	2,7

Джерело: Розрахунки автора.

Певну роль у прибутковості господарств регіону відіграє диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію й витратні матеріали (табл. 8). Наприклад, для купівлі 1 т дизпалива виробнику необхідно продати 9,2 т пшениці, а для купівлі 1 т мінеральних добрив – 2,7 т. Якщо проаналізувати динаміку співвідношення росту цін, то помітна чітка невідповідність між темпами їх зростання на сільськогосподарську продукцію і матеріали, які формують основні статті витрат у її собівартості. Як наслідок, по Вінницькій області зі збитками прозвітувало 73 сільгосп-підприємства (15,4%) (в 2012 р. було 65, або 13,1%), в яких сума збитків становила 171 млн грн [5].

Для усунення недоліків у системі аграрного виробництва, насамперед у розвитку індивідуальних господарств, потребує розв'язання ще одна проблема, яка стримує розвиток ефективних господарств – реформування земельних відносин, що вимагає формування реального ринку землі. Недостатньо визнати приватну земельну власність, законодавчо закріпити потенційну можливість її існування – головне, щоб люди усвідомили: власник землі має право використовувати її для ринкових цілей та реалізувати свій інтерес у використанні її як засобу виробництва, об'єкта оренди і, зрештою, торгівлі [3].

Висновки. Сучасний занепад більшості сільських територій Вінниччини можна виправити лише за рахунок розвитку аграрного

сектору. Для цього має бути принципово змінено відношення до сімейного типу господарювання, який є основою аграрного виробництва передових країн, а саме фермерських та особистих селянських господарств. Механізм державної підтримки останніх варто формувати таким чином, щоб господарства населення мали бажання набути статусу реальних суб'єктів економіки (фізичних осіб — підприємців). Також потрібно сприяти механізації сільського господарства, для чого слід забезпечити фермерам можливість купувати необхідну їм сучасну техніку. Також сприяти у створенні закритого виробничого циклу харчових продуктів і дати можливість уникнути зайвих посередницьких схем при русі харчової сировини від господарств до об'єктів переробки й кінцевих споживачів (політика «від лану до столу»). За таких умов індивідуальні господарства зможуть виробляти високоякісну продукцію і забезпечувати людей достойною зарплатою. При цьому варто законодавчо врегулювати діяльність агрохолдингів, землекористування та землеволодіння яких набуло нині домінуючого становища в аграрному секторі.

Сприяння розвитку малотоварних сімейних господарств шляхом їхньої модернізації, повноцінної інтеграції в національну економічну систему й набуття ними рис найкращих світових зразків – це якраз те, що потрібно робити на рівні всієї України, щоб збудувати сильну державу і подолати економічну кризу.

Список використаних джерел

1. Азізов С.П. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: підруч. для студ. аграр. вузів / С.П. Азізов, П.К.Канінський, В.М.Скупий. – К. : ІАЕ, 2001. – 834 с.
2. Бородіна О.М. Яка модель агросектору необхідна Україні / О.М.Бородіна, І.П. Прокопа // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – 19-25 трав. (№ 18). – С. 1- 8.
3. Липчук В.В. Фермерські господарства: стан, проблеми та стратегії розвитку : моногр. / В. В. Липчук, Л. Б. Гнатишин, О. М. Кордоба. – Львів : Магнолія-2006, 2010. – 236 с.
4. Статистичний бюлетень “Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік”// Державна служба статистики України. – К., 2013. – 92 с.
5. Статистичний збірник “Сільське господарство Вінниччини” за 2012 рік //Головне управління статистики у Вінницькій області. – Вінниця, 2013. – 308 с.

6. Статистичний збірник “Фермерські господарства Вінниччини” за 2012 рік // Головне управління статистики у Вінницькій області. – Вінниця, 2013. – 96 с.

7. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доп. / [О.М. Бородіна, В.М. Гєєць, А.О. Гуторов та ін.]; за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи // НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 56 с.

8. De Chen Economic Analysis on Protection of Farmers' Benefits Based on Market of Agricultural Means of Production and Agricultural Products / De Chen, Dongmei Xiangi, Shengping Shi // Asian Agricultural Research 2013, 5(11):5-8.

9. The Impact of the Common Agricultural Policy on Romanian Farming Structures. Who are the Winners and who are the Losers? / Jitea, Ionel-Mugurel Pocol, Christina Bianca European Association of Agricultural Economists // 142nd Seminar, May 29-30, 2014, Budapest, Hungary.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2014 р.

*

UDS 004.9:631.11.027

*O.M. SHVYDENKO, post-graduate student**
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Prerequisites for the development of mobile marketing in agricultural enterprises

Scientific problem. There appeared a new term in agriculture and agribusiness in recent years called E-agriculture or "Electronic agriculture". This term was first introduced at the World Summit of the Information Society WSIS (2003-2005) and used in the research by FAO in 2006. In this research respondents identified E-agriculture as "an improvement of communication and engagement processes, distribution, access and information exchange in rural development" [14]. Thus E-agriculture is associated with the new subject area that focuses on strengthening of rural development through improved information and communication processes and implies the conceptualization, design, development, evaluation and application of innovative methods of information and communication technologies (ICT) usage in agriculture [14].

One of the elements of E-agriculture is a so-called "mobile agriculture" or mAgri [16], which uses commercial mobile services and mobile applications. In developing markets with a big layer of the agriculture labor force, mAgri is used to deliver information and ser-

vices to small farmers and traders, and that increases their productivity and income. In developed markets with automated processes and smaller layer of workforce mAgri is implemented at higher levels of the value chain, i.e. at the stage of communication with consumers or distributors [2, 3].

Mobile technologies are considered to be an engine that can radically change the situation for small farmers, especially in consulting (extension) and agricultural development. Internet and mobile networks have the potential to provide farmers with agricultural-informational services, which are available, appropriate (timely and customized) and up-to-date. Mobile technologies offer the benefits of electronic access to the client; ensure privacy and the opportunity to provide contactless services at any time / any place [20].

Agricultural producers and farmers in Ukraine should learn from foreign colleagues how to use mobile technologies for agriculture, including mobile marketing, since the introduction of advanced technology facilitates the continued development and improvement of production, which leads to increased efficiency and productivity.

Analysis of recent researches and publications. Unlike foreign scientific literature, which

* Scientific supervisor – V.P. Halushko, doctor of economic sciences, professor, corresponding member of NAAS.

© O.M. Shvydenko, 2014

6. Статистичний збірник “Фермерські господарства Вінниччини” за 2012 рік // Головне управління статистики у Вінницькій області. – Вінниця, 2013. – 96 с.

7. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доп. / [О.М. Бородіна, В.М. Гєєць, А.О. Гуторов та ін.]; за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи // НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 56 с.

8. De Chen Economic Analysis on Protection of Farmers' Benefits Based on Market of Agricultural Means of Production and Agricultural Products / De Chen, Dongmei Xiangi, Shengping Shi // Asian Agricultural Research 2013, 5(11):5-8.

9. The Impact of the Common Agricultural Policy on Romanian Farming Structures. Who are the Winners and who are the Losers? / Jitea, Ionel-Mugurel Pocol, Christina Bianca European Association of Agricultural Economists // 142nd Seminar, May 29-30, 2014, Budapest, Hungary.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2014 р.

*

UDS 004.9:631.11.027

*O.M. SHVYDENKO, post-graduate student**
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Prerequisites for the development of mobile marketing in agricultural enterprises

Scientific problem. There appeared a new term in agriculture and agribusiness in recent years called E-agriculture or "Electronic agriculture". This term was first introduced at the World Summit of the Information Society WSIS (2003-2005) and used in the research by FAO in 2006. In this research respondents identified E-agriculture as "an improvement of communication and engagement processes, distribution, access and information exchange in rural development" [14]. Thus E-agriculture is associated with the new subject area that focuses on strengthening of rural development through improved information and communication processes and implies the conceptualization, design, development, evaluation and application of innovative methods of information and communication technologies (ICT) usage in agriculture [14].

One of the elements of E-agriculture is a so-called "mobile agriculture" or mAgri [16], which uses commercial mobile services and mobile applications. In developing markets with a big layer of the agriculture labor force, mAgri is used to deliver information and ser-

vices to small farmers and traders, and that increases their productivity and income. In developed markets with automated processes and smaller layer of workforce mAgri is implemented at higher levels of the value chain, i.e. at the stage of communication with consumers or distributors [2, 3].

Mobile technologies are considered to be an engine that can radically change the situation for small farmers, especially in consulting (extension) and agricultural development. Internet and mobile networks have the potential to provide farmers with agricultural-informational services, which are available, appropriate (timely and customized) and up-to-date. Mobile technologies offer the benefits of electronic access to the client; ensure privacy and the opportunity to provide contactless services at any time / any place [20].

Agricultural producers and farmers in Ukraine should learn from foreign colleagues how to use mobile technologies for agriculture, including mobile marketing, since the introduction of advanced technology facilitates the continued development and improvement of production, which leads to increased efficiency and productivity.

Analysis of recent researches and publications. Unlike foreign scientific literature, which

* Scientific supervisor – V.P. Halushko, doctor of economic sciences, professor, corresponding member of NAAS.

© O.M. Shvydenko, 2014

has been analyzing the benefits of mobile Internet marketing in agriculture for a long time, in Ukraine this issue is paid unfortunately very little attention and there is not enough domestic publications on this subject. Some scientists consider the use of electronic media in marketing activities (Baikov V.D., Vysotska V.A. Illyashenko S.M., Pankovetsky O., Popov Y., Shipulina J.S.), general principles of mobile marketing (Bugaev L., Ezhov A, Polyakov A., etc.) [5] and perspective ways to develop the mobile industry (Babkov V.J., Polyntsev P.V., Ustyuzhanin V.I., Bazarov R., Orlov V.N., etc.) [1]. Also various foreign and some domestic Internet resources are well represented in this area; they follow the recent changes in the field, conduct researches and surveys. So mobile marketing in the agricultural sector of Ukraine requires in-depth study, because the industry of mobile technology develops rapidly.

The objective of the article is to summarize preconditions for the development of mobile Internet marketing in the agricultural sector of Ukraine, to emphasize advantages of mobile technology in agriculture and to identify the main areas of its application.

Statement of the main results of the study. Mobile technologies is a "whole range of technologies used for mobile communication and cell phones"; it's a technology "which is portable and refers to any device that you can carry with you and use for a wide range of tasks" [5]. They allow to use attraction of consumers through the game, maintaining interest and creating a positive image of the company and loyalty [8].

Farmers often use mobile technology to check the weather, receive letters or market information on their products. Although lately they have started to use precision farming tools, tools for recording media, obtaining agricultural news and technical information. Also new technologies such as e-books, podcasts, RSS and agrarian blogs became popular. It allows to store all the information in one place, eliminating the need to accumulate excessive amounts of paper books, to be always aware of latest news, changes or updates and to give immediate feedback, to communicate with other farmers, etc. [19].

The capabilities of smartphone/tablet and the fact that these devices can be used in the field as a data logger and controller for a number of processes instead of specialized devices, as well as the ability to distribute reports/data among farmer's employees quickly contribute significant savings of costs, which are mandatory in agriculture.

Organization called PrecisionAg, which is a part of the CropLife Media Group (USA), conducted a survey recently, asking farmers and agricultural entrepreneurs about their use of mobile Internet technology. 11,000 respondents-subscribers of PrecisionAg eNews were interviewed. 48% of them used mobile devices for less than computer or laptop, while 31% used them with the same regularity. The majority of respondents rated the speed and quality of Internet as high. 83% of respondents used the mobile Internet "in the fields", 49% - in the office, 51% - at home, 62% - in the cab. Respondents allocated the purpose of mobile technologies usage as follows: 1) to display geographical maps, 2) exploration/investigation of the territory, 3) soil sampling. The mostly used mobile apps according to respondents are: Connected Farm - 31%, JD Link - 28%, FieldView - 24%, Mobile Farm Manager - 16%, AgStudio MAP - 10%, PrecisionEarth - 10%. The general attitude towards agricultural mobile applications was highly positive. 72% of respondents felt that such applications improved the quality of their work, 65% noted the importance of videos and webinars to provide relevant information [18].

Thus, mobile technologies in the agriculture are characterized by the following potential benefits:

- Provision of small farmers the access to local, regional and global markets;
- Improving the quality of services and management for the rural population;
- Helping farmers in risk management;
- Agricultural markets are becoming more efficient and transparent;
- Promotion and involvement of small farmers in agricultural innovations, enabling joining to so-called "high farming";
- Improved management of land and natural resources and environmental issues;
- Saving time, flexibility and the ease of use;

- Supporting diversification of the rural economy and farmers' individual decisions on a combination of production activities [12].

Scientists agree that mobile technologies play mostly positive catalytic role in the development of small-scale farming, although there are some critical aspects: for example, mobile technology is called an autonomous independent external force that causes change in every area of life and enhances the existing dependences, thus it is necessary to examine the issues of management, cost, selection and use of mobile technologies. The costs of setting mobile technologies and applications are possible to occur; moreover, it may be difficult enough to encourage older people to use mobile technologies. However, these issues are more global and require social and psychological solutions. In general mobile technologies in agriculture are combined with relevant political programs, carefully coordinated and integrated into other development strategies of ICT [12].

Mobile technologies are widely used in agriculture of developing countries like India, Africa, the Philippines, Malaysia, Bangladesh, China, etc., not to mention the developed European countries and the USA.

For example, in India there are special projects (mProjects) for dissemination of agricultural information. Mobile operators develop a variety of applications and services with friendly user interface that can be used by touching just a few keys. Moreover, operators are selling mobile devices that have a built-in set of additional services, which greatly promotes customized applications and services [20].

E-Dairy application in Sri Lanka helps farmers to earn up to 262 dollars more a year for each of their calves through the provision of veterinary and extension services, which are sent by mobile phones. These applications also strengthen market linkages, because they are used to improve sales and the control of products traffic. Manufacturers of tea in Kenya declared the average revenue growth of 9% - about \$ 300 a year - by using industrial measuring, recording and tracking functions of the mobile application called Virtual City. In addition, the corresponding applications have expanded their access to financial and insurance products in rural areas. Programs such as M-

PESA in Kenya, Smart Money and G-Cash in the Philippines have been recognized as safe and easy for payments and money storage. Mobile applications also have a significant qualitative impact.

The rapid introduction of mobile technologies in agriculture contributes to the development of mobile marketing and its use on farms.

Mobile Marketing - a set of marketing activities aimed at the promotion of products or services through mobile devices. Mobile marketing allows you to deliver advertising messages to the specific client and to make this message the most customized, scilicet the wishes of the consumer and his tastes are taken into account according to the information gathered about him before. Finland is considered to be the most developed country in terms of the use of mobile marketing and mobile technologies.

Mobile marketing encompasses three sub-categories: the actual mobile marketing (message with a call to action), mobile services (reporting about order delivery) and managing relationships with customers (a reminder of the planned visit to the doctor, etc.).

Another categorization distinguishes mobile marketing means, that use the Internet (website, application, context and media support), do not use the Internet (SMS, MMS and voice-call technology Wowcall) and phygital marketing (combining physical and virtual reality - QR codes, augmented reality, etc.) (Figure) [6].

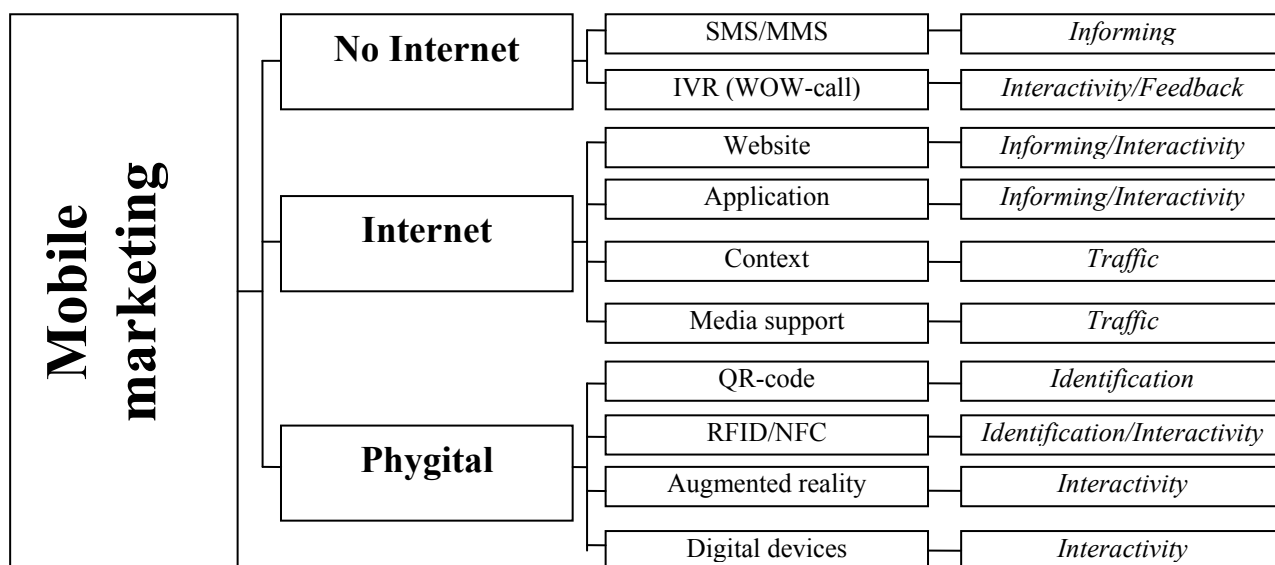
Let's consider some of the elements of mobile marketing:

1) SMS marketing - sending information on promotions, discounts, new offers to mobile phones, that means carrying out a complete advertising campaign that is spread through short text messages. The disadvantage of this method of informing customers is that sending SMS is often identified as spam (unwelcome messages), especially if the consumer was not signed to the company's alerts. Currently, this technology is considered to be obsolete already, although still is widely used [8]. According to Nazar Grynyk, "really, SMS - is 80-90% of the market of mobile marketing, and not only in Ukraine, it is very inherent in Eastern Europe. But while moving to the West, the share of SMS marketing is falling. Much more interesting business is not

just sending SMS, but to integrate it with other channels and services" [3].

2) MMS marketing - this technology is similar to SMS marketing, but it uses different tools - MMS (Multimedia Message Service), i.e. a

set of images, text, audio and video in any combination. Thus, the consumer can receive messages with a viral video from a particular brand or a motivating picture with a link to the specific website [15].

Advertising tools of mobile marketing

3) Push notification / message - a technology first used by Apple for the Iphone in 2007, and later by operating system Android, and needs Internet connection. It looks like messages that appear on top of the screen and allows users of mobile applications to interact in a more convenient way.

4) Marketing of mobile apps – at present well developed and highly competitive industry that focuses on the development and promotion of a wide variety of applications, chargeable or free for users. They may include direct advertising, viral information, that is able to strongly influence the user.

5) Mobile Game Marketing - different types of interactive mobile games, that place messages from brands (explicit or implicit advertising) or indicate information about sponsoring brands to encourage users to get acquainted with the products / services of the company or to create a favorable image [17].

6) Mobile web marketing - placing information about the company, product catalogs, advertising, presentations, etc. on websites with the most user-friendly interface designed specifically for mobile devices.

7) QR codes - a technology that allows a user to visit a web page by scanning through the camera of the mobile device website's ad-

dress, which is encoded in the 2D image. Currently, this technology develops rapidly, getting new impressive features. For instance, while pointing your phone camera at the QR code, you can see an interesting animation or 3D image of corresponding picture (that is called augmented reality) [3,15].

Google is actively implementing a variety of products in the field of mobile marketing. These include the following:

1. Mobile search advertising;
2. Links on the mobile site (make the transition to the site's page of interest faster);
3. Click-to-Call Mobile Ad Extension – there is a call button placed near the advertising, that enables the implementation of an automatic phone call to the number attached (i.e. to call the seller), when you click on it;
4. Google offers - this extension allows you to put a discount or free coupon under the advertising;
5. Click-to-Download Ad Extension – works as Click-to-Call Mobile Ad Extension, but instead calling to the number moves the user to the download page of mobile application [17].

Also, Google AdWords integrated new options that enable implementing of mobile advertising campaign (Enhanced Campaigns),

which allows users to manage a single campaign for an ordinary computer and mobile devices, instead of two separate campaigns [17].

In Ukraine there are currently more than 60 million of active mobile devices [6]. However, unfortunately, in terms of using mobile technologies for agriculture Ukraine still can not be compared even to developing countries. Modern market of mobile services in Ukraine needs to improve the quality and enhance the universality of mobile services through the introduction of organizational, technical and socio-economic measures [1].

To make an agricultural entrepreneur always keeping in touch with clients and to enable sending the necessary documentation, communicating with customers, mobile Internet should be fast and reliable [1].

Europe and the United States are getting prepared to the introduction of 5G and launching mobile internet speeds up to 10 Gb/s [2]. Instead, Ukraine is still at the stage of 2G, the speed of which is compared with the old dial-up in the late 90's. In fact, Ukraine is the only European country that has not yet implemented communication standards of 3rd and 4th generations. The technological backwardness of Ukraine can be compared with the Kazakh steppes, Africa and the Asian part of Russia according to the interactive map of global mobile Internet usage Opensignal.com.

However, this inhibition of modern technologies of the mobile Internet in Ukraine is artificial, and there were only private business interests and the reluctance of the authorities and extension services to use ICT achievements, which in turn hampered the development of business, economics, social projects, technology companies.

A huge step forward to the emerging technologies was signing of a decree "On ensuring the conditions for implementation of modern telecommunication technologies in Ukraine," in which the President P. Poroshenko instructed the Cabinet of Ministers of Ukraine (CMU) to ensure the conversion of radio frequency resources to launch 3G-connection, and CMU in turn adopted a resolution №993, which determines the number of licenses for third genera-

tion connection and terms of auction [9,10]. The quickest and easiest way to introduce 3G in Ukraine would be applying the principle of "technological neutrality", i.e. the ability to use the radio frequency resource of range 900 and 1800 MHz for any radio technology, as in other European and world countries [2].

But we shouldn't expect the rapid emergence of 3G in Ukraine, because the result of resolution adoption was not published, and competition for licensing has not yet been announced [11]. In addition to the political, in Ukraine there are other deterrent factors - organizational, technical, social, including lack of awareness and banal conservatism. In addition, the problem is the poor quality of services provided by the companies and the lack of private sector interest in developing programs in ICT for rural areas [13].

Accordingly, the situation on the mobile applications market for agriculture in Ukraine is critical. Mobile applications focused on Ukrainian market practically do not exist. Most companies developing such applications work with customers from USA, Canada, Israel [4,7]. The future of mobile technologies in Ukraine, including agriculture, depends on the ability of mobile operators to obtain timely and complete access to the necessary frequency resources, the availability of clear and current regulatory environment and licensing, adequate competition, taxation and intellectual property and on the reorganization and consolidation of the industry [1].

Conclusions. New mobile informational technologies offer significant opportunities for agriculture in increasing efficiency, gathering information and interaction with people needed to farm businesses. Active implementation of mobile technology in agriculture abroad led to the development of mobile marketing and its use on farms.

However, the use of mobile marketing by agricultural enterprises in Ukraine is only at an early stage, meaning that to enhance their competitiveness in a globalizing conditions it is necessary to intensify the implementation of new communication technologies for using the opportunities and benefits of mobile marketing.

References

1. *Boyko A.B.* Assessment of the current state of the mobile industry, the prospects for its development in Ukraine and worldwide / A.B. Boyko. // *Economy. Management. Innovations.* – 2013. – №2 (10).
2. There is an urgent need to introduce the latest mobile technologies In Ukraine [Electronic resource]. – 2014. – Accessed: <http://www2.tymoshenko.ua/suspilstvo-2/v-ukrayini-isnuye-nagalna-potreba-u-vprovadzhenni-novitnih-mobilnih-tehnologij/>.
3. *Grynyk N.* About mobile marketing in Ukraine [Electronic resource] / N.Grynyk. – 2014. – Accessed: <http://today.mts.com.ua/posts/nazar-grinik-z-lead9-pro-mobilnij-marketing-v-ukrayini>.
4. *Gryshko L.* Can the fall in industrial production in Ukraine be compensated by programmers? [Electronic resource] / L. Gryshko. – 2014. – Accessed: <http://www.pravda.com.ua/inozmi/deutsche-welle/2014/10/7/7039977/>.
5. *Illyashenko N.S.* Developing a programme to promote mobile technologies in B2B market [Electronic resource] / N.S. Illyashenko, O.S. Savchenko. – 2013. – Accessed: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2162>.
6. *Isachenko O.* Mobile Marketing. Figures, tools, trends [Electronic resource] / O. Isachenko. – 2013. – Accessed: <http://www.slideshare.net/lvivstartup/ss-26460097>
7. *Krakovetskiy O.* What is going on in the market of mobile apps in Ukraine? [Electronic resource] / O. Krakovetskiy. – 2014. – Accessed: http://forbes.ua/ua/explain/startup_and_business/1372508-chim-zhive-rinok-mobilnih-dodatkov-v-ukrayini.
8. *Masurenko V.P.* Development of mobile marketing in Ukraine [Electronic resource] / V.P. Masurenko, N.O. Matviyenko. – 2011. – Accessed: https://e.mail.ru/attaches-viewer/?x-email=fluff_posh%40mail.ru&offset=0%3B1&id=14133148150000000894&_av=14133148150000000894%3B0%3B1.
9. *Myshko C.* Why mobile communication in Ukraine is still in the Stone Age [Electronic resource] / C. Myshko. – 2014. – Accessed: <http://forbes.ua/ua/business/1375652-chomu-mobilnij-zvyazok-v-ukrayini-zalishaetsya-v-kamyanomu-vici>.
10. Decree of the President of Ukraine № 613/2014 [Electronic resource]. – 2014. – Accessed: <http://www.president.gov.ua/documents/17917.html>.
11. Ukraine - white spot on the map of global mobile Internet [Electronic resource]. – 2014. – Accessed: <http://galnet.org/news/198931-ukrajina-bila-plyama-na-karti-svitovoho-mobilnoho-internetu>.
12. *Brugger F.* Mobile Applications in Agriculture [Electronic resource] / Fritz Brugger // Syngenta Foundation, Basel, Switzerland. – 2011. – Accessed: http://www.syngentafoundation.org/_temp/Report_on_mAgriculture_abridged_web_version.pdf.
13. *Chhachhar A.* The Use of Mobile Phone Among Farmersfor Agriculture Development [Electronic resource] / A. Chhachhar, M. Hassan // *International journal of scientific research.* – 2013. – Accessed: https://www.academia.edu/4820382/Research_Paper_The_Use_of_Mobile_Phone_Among_Farmers_for_Agriculture_Development.
14. e-Agriculture [Electronic resource] – Accessed: <http://www.e-agriculture.org/e-agriculture>.
15. Lonoff Schiff J. 6 Mobile Marketing Trends to Leverage in 2014 [Electronic resource] / Jennifer Lonoff Schiff. – 2013. – Accessed: <http://www.cio.com/article/2379960/mobile-apps/6-mobile-marketing-trends-to-leverage-in-2014.html>.
16. mAgri [Electronic resource] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.gsma.com/mobilefordevelopment/programmes/magri>.
17. *Marrs M.* What is Mobile Marketing and Why Does it Matter? [Electronic resource] / Megan Marrs. – 2013. – Accessed: <http://www.wordstream.com/blog/ws/2013/08/19/what-is-mobile-marketing>.
18. Precision Agriculture: 6 Mobile Use Trends To Watch [Electronic resource]. – 2014. – Accessed: http://www.croplife.com/editorial/matt-hopkins/precision-agriculture-6-mobile-use-trends-to-watch/?utm_source=knowledgemarketing&utm_medium=newsletter&utm_campaign=clenews%2003262014.
19. Roberts K. Use of mobile devices in extension and agricultural production- a case study [Electronic resource] / K. Roberts, G. McIntosh. – 2012. – Accessed: http://www.regional.org.au/au/asa/2012/precision-agriculture/8224_robertsk.htm.
20. Singh A.K. Mobile Technologies for Enriching Knowledge and Empowering Farmers: Experiences of Indian Council of Agricultural Research & other organisations [Electronic resource] / A.K. Singh – Accessed: <http://www.e-agriculture.org/sites/default/files/uploads/media/Mobile%20Tech%20Enriching%20Knowledge%20Empowering%20Farmers.pdf>.

The article has been received 17.10.2014

* * *